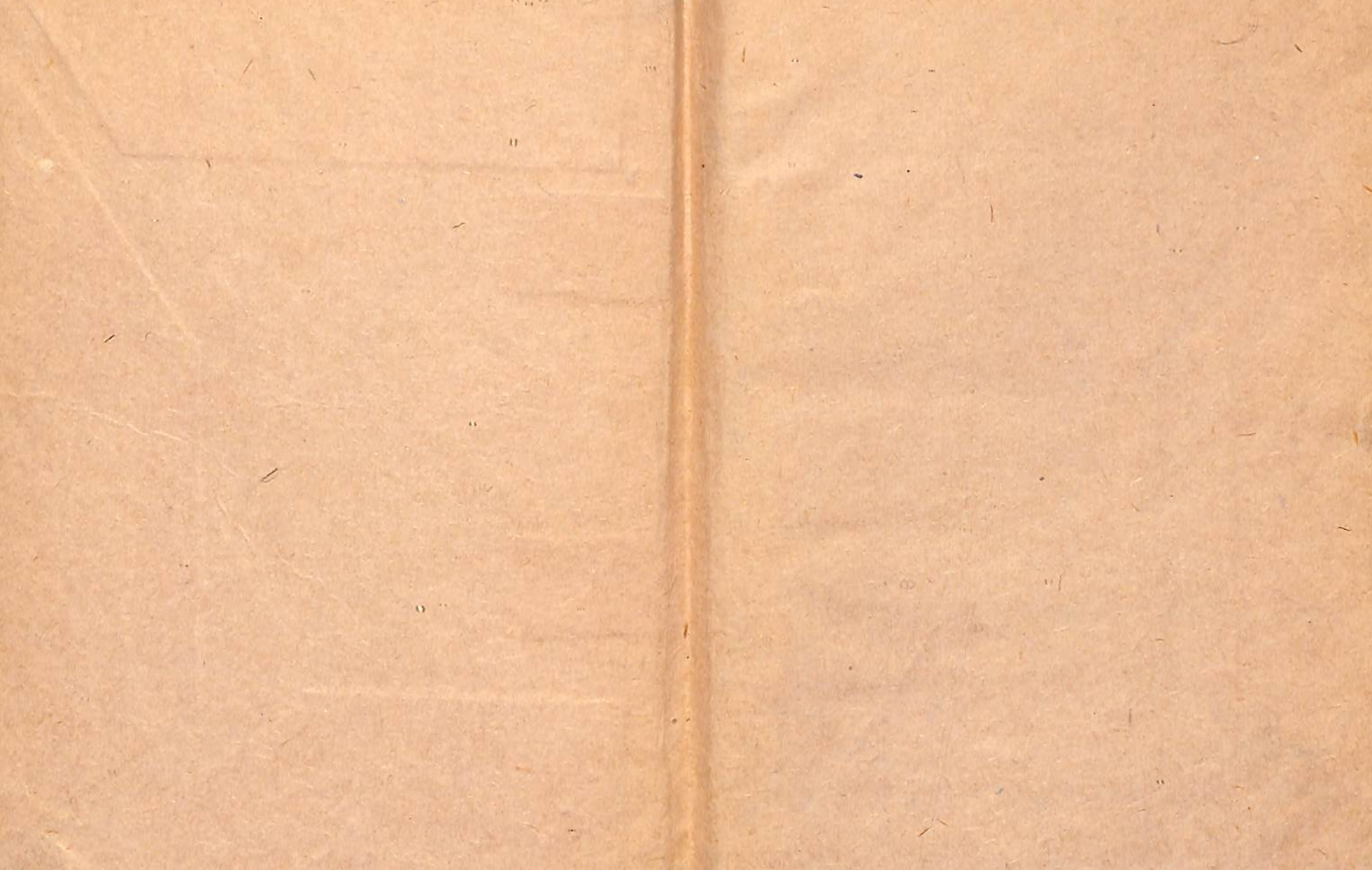

12342

891.71

4-59

891. 71-3
Գ-5. 8

30 OCT 2006

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 10

Ա. ՆԵՎԵՐՈՎ

ՄԻՇԿԱ ԴՈՂՈՆՈՎ

Թարգմ. ԴԵՐ. ԴԵՄԻՐՅԱՆ

ԳԵՅԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1926

30 OCT 2006

ՄԵՆՍԵՐԵՆ ԳՐԱԳԻՐԵՆ № 10

19 NOV 2006

891.71

4-59

ար

Ա. ՆԵՎԵՐՈՎ

ՄԻՋԿԱ ԴՈԴՈՆՈՎ

Թարգմ. ԳԵՐ. ԳԼՍԻՐԱՅԱՆ

353

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ—1926.

Հանձնարարվում է
 Լուսժողկուստին կից գործող
 Մանկական Գեղարվեստական
 Դրականության Հանձնաժողովի կողմից.

1

Պապիկը մեռավ, տատիկը մեռավ, հետո
 յեւ հայրը մեռավ: Մնաց Միշկան, մայրը, մեկ
 եւ յերկու պստիկ յեղբայրները: Փոքրը չորս
 տարեկան է, միջնակը՝ ութը: Ինքը՝ Միշկան՝
 տասներկու: Բոլորը մանր-մեծ, բանի անպետք:
 Մեկը հենց մի գլուխ շիւա յե ուզում, մյուսը
 դանակով քամու ջաղաց է կտրում, վոր հմուշկ
 շինի խաղա: Մայրը սովից տկարանում է: Գե-
 տըն է դնում, թե՛ ջուր բերի, հաղիվ է վերա-
 դառնում տուն: Նստում տանը, գլխին վայ է
 տալիս, բայց սոփե իսկի չի մեղքանում նրան:
 Մին եւ տեսար՝ գյուղացու մեկին գերեզմանա-
 տուն տարան, յերբեմն եւ յերկսին միանգամից:
 Միխայիլ քեռին մեռավ, Մարինա մորաքույրն
 եւ մեռավ: Ամեն տուն մեռելի պատրաստու-
 թյուն է տեսնում: Ձի ունեյին, կով ունեյին—

կերան դրանց. հիմի յեւ շներին ու կատուներին
են բռնում, վոր ուտեն:

Միշկան նստեց, միտք արավ: Բնտանիքը՝
մեծ, աշխատողները՝ պատիկ: Ելի թե մի բան գա,
նրա ձեռքից կգա: Ասենք հայրը մեռնելիս այդ-
պես եւ ասաց:

— Միշա, դու կլինես տան մեծը:

Միշկան դուրս յեկավ փողոց և տեսավ, վոր
գյուղացիք Տաշքենդի վրա յեն խոսք բաց արել:
Ասում են՝ հացն այնտեղ շատ եժան է, մենակ
շատ դժվար է այնտեղ հասնելը: Մինչև այնտեղ
յերկու հազար վերստ, այնտեղից եւ յերկու հա-
զար վերստ: Անփող չի կարելի. տոմսի փող պի-
տի տաս, անցաթղթի պիտի տաս:

Միշկան յերկար ականջ դրեց ու վերջը հար-
ցրեց.

— Իսկ փոքրները կարող են գնալ այնտեղ:

— Հը՞, չընի՞ ուզում ես գնաս:

— Ի՞նչ կընի վոր: Մի արանքում կխցկվեմ,
ինձ չեն տեսնի:

Գյուղացիք ծիծաղում են:

— Ձե՛, Միշկա, դու տանը պիտի մնաս: Եդ
քո բանը չե՛: Մի հինգ տարի յեւ հասակ ան, են
ժամանակ կգնաս:

Բայց Միշկան գյուղացիների խոսքը բանի

տեղ չի դնում: Տեսնում է, վոր Տաշքենդը հացի
քաղաք է—վոչ մի բանից չի վախենում: Հենց
վոր միքիչ սիրտն ան է ընկնում, իրան սիրտ է
տալիս:

— Սրի կընի՞ փորձեմ. աղջիկ հո չեմ: Հաց
չեն տա՝ մի գործի կմտնեմ: Վողջ ամառը հորս
տեղ գութան եմ վարել, կարողանում եմ ձի
լծել: Եդ իմ տարիքն է փոքր: Թե չե՛ գործի-
բանի մեջ մեծ մարդն եւ ինձ չի հասնի:

Այսպես մի լավ միտք արավ Միշկան: Մըտ-
քից իսկի չի հեռանում մի բան, վոր Տաշքենդը
հացի քաղաք է: Սկսում է իրան-իրան, աչքի
չափով գցել, հաշվել. յերկու հազար վերստ—իս-
կի յեւ հեռու չե՛: Հա՛, թե վոտով գնաս՝ հեռու յե՛:
Բայց թե մաշկնան նստես՝ յերեք ուղում կթռչես-
կհասնես: Անցաթուղթն ինչի՞ս է պետք: Կտես-
նեն, վոր պատիկ տղա յե գնացողը՝ կասեն. «ընկեր-
ներ, սրան ձեռ մի տաք, սա մեր սոված Միշ-
կան է: Սրա ծանրությունն ի՞նչ է վոր. իր չուլ
ու փալասով կես փութ եւ չի գա»:

Միշկան պատահեց իր ընկերին՝ Սերյոժկա
Կարպուխինին, վորն իրենից մի տարով փոքր
եր, և ուրախացավ:

— Հայդե՛, գնանք յերկսով:

— Ո՞ւր:

— Տաշքենդ, հաց բերելու: Յերկսով ավելի ուրախ կըլնի: Թե քեզ բան պատահի՝ յես կողնեմ: Թե ինձ կպատահի՝ դու կողնես: Միևնույն ե, մենք այստեղ չենք կերակրվի:

Սերյոժկան միանգամից չհավատաց:

— Բա վոր անձրև գա:

— Ամռան անձրևը տաք ե լինում:

— Բա վոր զինվորները դուրս անեն:

— Մենք սուսուփուս անց կկենանք նրանց մոտով:

Սերյոժկան անվճռական ե, սիրտ չի անում: Գիթը մին յերկու քչփորեց ու ասում ե.

— Ձե, Միշկա, չենք հասնի տեղ:

Միշկան յերդվեց.

— Ե՛ն աստվածը, կհասնենք, մենակ թե մի վախի: Հիմի ամեն տեղ կարմիր-բանակայիններ են. նրանք չեն վախի: Կիմանան, վոր մենք սոված ենք՝ հաց ել կտան:

— Մենք փոքր ենք, կվախենք:

Միշկան սկսում ե ապացուցել, վոր իսկի յել փոքր չեն: Վնաս չունի, վոր Սերյոժկան ավելի պատիկ ե. Միշկան ինքը հոգ կտանի, վոր յերկաթուղու վրա տեղ գտնի, մարդկանց հարցուփորձ անի: Աղջիկ հո չեն: Բանները վատ կգնա՝ կհամբերեն: Գնացքից կվախեն՝ բան չկա,

յերկսով յերկյուղալի չե: Մինչև առավոտ միքիչ վոտով կգնան: Հետո ելի, յերբ գնացքի պետերն ուրիշ կողմ մտիկ կտան՝ կխցկվեն ներս:

— Բա յերբ կդառնանք տուն, — հարցրեց Սերյոժկան:

— Ձեռաց յես կդառնանք: Մինչև Տաշքենդ չորս ուր, այնտեղից ել յես՝ ամենաշատը՝ չորս ուր: Մի քսան ֆունտ հաց ել վոր հավաքենք՝ հերիք ե, վոր մի կերպ յուր գնանք:

Սերյոժկայի աչքերն ուրախությունից պլսպլղացին:

— Յես մի փութ կհասցնեմ տեղ:

— Մի փութ հարկավոր չի: Ով վոր շատ ե ունենում՝ ձեռից առնում են: Ավելի լավ ե՝ ելի յերկու անգամ գնանք՝ յերբ ճանապարհը կսովորենք:

— Յեկ, Միշկա, ոչովի չասենք:

— Չասենք:

— Բայց իմանում ես՝ յես ու դու. ել ուրիշ ոչով: Կոսկան ու Վանկան ոձիքներիս կկաշեն, բայց մկան ծակը հաղար թումանով են առնում վախից: Նրանց հետ կարձա տեղ հասնես:

— Իսկ դու չե՞ս վախում:

— Ինչից եմ վախում: Կես զիշերին գերեզմանոց ել կերթամ:

— Տաշքենդ, հաց բերելու: Յերկսով ավելի ուրախ կըլնի: Թե բեզ բան պատահի՝ յես կոգնես: Թե ինձ կպատահի՝ դու կոգնես: Միևնույն ե, մենք այստեղ չենք կերակրվի:

Սերյոժկան միանգամից չհավատաց:

— Բա վոր անձրե գա:

— Ամռան անձրեը տաք ե լինում:

— Բա վոր զինվորները դուրս անեն:

— Մենք սուսուփուս անց կկենանք նրանց մոտով:

Սերյոժկան անվճռական ե, սիրտ չի անում: Գիթը մին յերկու քշփորեց ու ասում ե.

— Ձե, Միշկա, չենք հասնի տեղ:

Միշկան յերդվեց.

— Ե՛ն աստվածը, կհասնենք, մենակ թե մի վախի: Հիմի ամեն տեղ կարմիր-բանակայիններ են. նրանք չեն վոնդի: Կիմանան, վոր մենք սոված ենք՝ հաց ել կտան:

— Մենք փոքր ենք, կվախենք:

Միշկան սկսում ե ապացուցել, վոր իսկի յել փոքր չեն: Վնաս չունի, վոր Սերյոժկան ավելի պատիկ ե. Միշկան ինքը հոգ կտանի, վոր յերկաթուղու վրա տեղ գտնի, մարդկանց հարցուփորձ անի: Աղջիկ հո չեն: Բանները վատ կգնա՝ կհամբերեն: Գնացքից կվոնդեն՝ բան չկա,

յերկսով յերկյուղալի չե: Մինչև առավոտ միքիշ վոտով կգնան: Հետո ելի, յերբ գնացքի պետերն ուրիշ կողմ մտիկ կտան՝ կխցկվեն ներս:

— Բա յերբ կդառնանք տուն, — հարցրեց Սերյոժկան:

— Ձեռաց յես կդառնանք: Մինչև Տաշքենդ չորս ուր, այնտեղից ել յես՝ ամենաշատը՝ չորս ուր: Մի քսան ֆունտ հաց ել վոր հավաքենք՝ հերիք ե, վոր մի կերպ յուր գնանք:

Սերյոժկայի աչքերն ուրախությունից պլսպլային:

— Յես մի փութ կհասցնես տեղ:

— Մի փութ հարկավոր չի: Ով վոր շատ ե ունենում՝ ձեռից առնում են: Ավելի լավ ե՝ ելի յերկու անգամ գնանք՝ յերբ ճանապարհը կսովորենք:

— Յեկ, Միշկա, ոչովի չասենք:

— Չասենք:

— Բայց իմանում ես՝ յես ու դու. ել ուրիշ ոչով: Կոսկան ու վանկան ոձիքներիս կկաշեն, բայց մկան ծակը հազար թումանով են առնում վախից: Նրանց հետ կարան տեղ հասնես:

— Իսկ դու չե՞ս վախում:

— Ինչից եմ վախում: Կես զիշերին գերեզմանոց ել կերթամ:

Միշկայի մայրն անկողնում տնքում եր:
Պատիկ Ֆեդկան փեշից քաշում, մատը բերանը
դնում, հաց եր ուզում: Միջնակը՝ Յաշկան՝ փայ-
տի հրացան եր շինում, վոր ծիտ վորսա ուտելու
համար, այսպես եր մտածում:

«Յերեք հատը կսպանեմ՝ կկշտանամ: Միքիչ
եւ Ֆեդկային ու մայրիկին կտամ: Այ թե մի
աղունակ կխփեմ»:

Միշկան ներս մտավ դատարկ ու սոված
խրճիթը, գդակը քաշեց հոնքերին, նոթերը կի-
տեց: Ձեռաց իսկական հասակավոր գյուղացի
դառավ և վոտներն եւ գեղացավարի չոեց:

— Մայրիկ, ինչո՞ւ յես պառկել:

— Քեֆ չունեմ, վորդի:

— Բա վոր յես ուզում եմ Տաշքենդ գնամ՝
հացի:

— Ի՞նչ Տաշքենդ:

— Եդպես մի քաղաք կա, եստեղից յերկու
հազար վերստ, հացը ենտեղ խիստ հժան է:

Միշկան խոսում եր հանգիստ, տանտիրոջ
պես, վոնց՝ վոր հասակավոր իսկական գյուղացի:

Մայրը զարմացած նրան նայեց:

— Ի՞նչ ես գլխիցդ դուրս տալիս, ի՞նչ ես
ասում: Հեմ հասկանում:

Միշկան սկսեց կարգով բացատրել: Այնտեղ
շատ միրգ կա և հաց՝ վորքան կուզես: Միան-
գամից կարելի յե յերեսուն ֆունտ բերել: (Դիտ-
մամբ մի տասը ֆունտ եւ ավել ասաց, վոր մայրն
ավելի հավատա): Տեղով-կարգով ամեն բան
պատմեց, կասես զրքից եր խոսում: Ասաց՝ ինչ
վոր գյուղացիներից եր լսել, ինչ վոր ինքն եր
մտածել — բոլորը միառմի բացատրեց: Տաշքենդ
գնալը չորս որ կքաշի, այնտեղից յետ գալը շատ
վոր քաշի՝ ելի չորս որ:

— Մայրիկ, իսկի մի վախենա:

— Բա վոր չդառնամ:

— Կդառնամ:

— Տես, վորդի, դու ինձ են տեղը պիտի
զցես, վոր գիշերները քունս կտրեմ. հենց քո
դարդով պիտի լինեմ: Գյուղացիք քեզնից մեծ
են, նրանք եւ դեռ չեն գնում:

— Գյուղացիների բանն ա վ ե լ ի վատ է,
մայրիկ: Նրանք պետք է յերկաթուղու տոմս ու
անցաթուղթ ունենան: Բայց յես ու Սերյոժկան
քթների տակին կպահվենք, չեն տեսնի: Մին է,
բացի ինձանից, տան հոգսը ոչով չի կարող քաշի:
Ֆեդկային ու Յաշկային ուր կարող ես ուղար-
կես վոր: Բայց յես չեմ վախի:

— Դե, զգո՛ւշ կաց, Միշկա: Ի սեր Գրիս-

տոսի, վագոնի կտուրը չբարձրանաւ: Աստված
չանի, գիշեր ժամանակ պոկ կգաս ու կկորչես:
Ավելի լավ ե՛, մեկի վոտներն ընկի, աղաչի,
վոր քեզ մի ապահով տեղ դնեն: Ի՞նչ կլինի իմ
դրությունը, յեթե մենակ մնամ:

— Մի վախի, մայրիկ, վայր չեմ ընկնի:

Միշկան մտիկ տվեց իր տրեխներին, վորոնց
կրնկները մաշված եյին՝ ու նոթերը կիտեց:

— Վատն են, անտերները:

Բայց հենց իսկույն հանգստացավ:

— Հիմի ցուրտ չե, բոբիկ ել կարելի յե:

Ծալովի դանակն աղյուսի վրա սրեց, բզով
կոթը ծակեց, կախեց կաշվե գոտուց, վոր չկոր-
չի: Մի փալատի մեջ աղ ածեց, պինդ հանգու-
տեց, վոր չթափվի: Կանեփի թուկ հյուսեց, վոր կա-
րող եր հարկավոր գալ. ո՞վ ե իմանում՝ ճափպին
ինչ կարող ե պատահել: Հանգուցյալ հայրը միշտ
այդպես եր անում. վոր գնում եր շուկա՝ հետը մի
ուրիշ սոնի, ախ, լծափայտ եր վերցնում: Ակը
Միշկային պետք չի, բայց թուկ կհարկավորվի:

Մայրը հանեց մի փութ տանող ջվալ, յեր-
կու կողմից կարկատեց:

— Մինը հերի՞ք ե, Միշա:

— Յերկուսը տուր, յերկսից չի թափվի: Կա-
րելի յե՝ տեսակ-տեսակ հացի պատառներ կտան:

Մայրը հավատաց:

— Դրուստ ե, Միշա: Ինչ վոր կպատահի՝
ամեն բան վերցրու: Գարելի յե մի մաշն ել
հացահատիկ կլինի՝ բեր, կցանենք:

Յաշկան թողեց փայտի հրացան շինելը և
զարմանքով մտիկ տվեց յեղբորը:

— Միշկ:

— Հը՛:

— Սերյոժկան ել ե գալիս հետդ:

Միշկան չպատասխանեց: Դուրս յեկավ տա-
նից, չորս կողմ մտիկ տվեց:

Այ քեզ սո՞վ:

Ահա վեր ե ընկած ակը, ահա լծաղեղը,
բայց մոտը վոչ ձի կա, վոչ կով: Առաջ հավերը
կչկչում եյին, աքաղաղը գիլ կանչում. հիմի գե-
րաններ են միայն ցցված, մեկ ել խարխուլ
կտուրը: Բայց վոչինչ: Թե մի կհաջողվի Տաշքենդ
գնալ—բանը կդրստվի: Ամենագլխավորը՝ չպիտի
վախենալ: Ուրիշները գնում են, Միշկան ել
կփորձի: Նրա տարիքն են փոքր, թե չե գործի-
բանի մեջ մեծը նրան չի հասնի:

3

Գյուղացիք դարձյալ փողոցում սկսեցին խո-
սել Տաշքենդի մասին: Սկսեցին յերևակայու-
թյուններին զոռ տալ չտեսած բաների մասին,

ականջ եյին զնում խաղողի այգիների մասին պատմածները, իրար ձեռ եյին առնում՝ խոսելով յերկու տեսակ ցորենի մասին—ջրվող արտի և անջրդի արտի ցորենի: Գները թանգ չեն: Կատարյալ դրախտ ե: Բայց այնտեղ ընկնելը գրգռվար ե. տոմս ե պետք, անցաթուղթ ե պետք:

Միշկան չեր վախենում:

Կարծես հեքիաթի մեջ լիներ, և առջևը կանգնած եր Տաշքենդը, հացի քաղաքը Սաղոդի այգիները՝ հրեա, եսքան: Հանաքով կարելի յե գրպանը ծիրանի չրով առգել: Յեթե գաղտագողի անես, ոչով չի իմանա:

Գյուղացիք այն ել եյին ասում, վոր այն տեղի ողը շատ շոգ ե, մարդ կխեղդվի—բայց Միշկան դրանից ել չեր վախում: Անշուշտ այնտեղ գետեր կան, ինչպես մեզանում: Իսկ յերբ գետեր կան՝ կարելի յե լողանալ:

Յերբ Սերյոժան հիշեցրեց կիրգիզների մասին, վորոնց միջով պիտի անցնեյին՝ Միշկան այստեղ ել չվախեցավ:

— Յեթե կիրգիզները մարդ են՝ ել լ'նչ վախելու բան կա:

— Բա վոր մարդ չլինեն:

— Ենտեղ կտեսնենք: Հիմի հազար տեսակ բան կխոսեն:

Դաշտերում լռություն եր տիրում: Կապույտ յերկնքում յերգում եյին արտուտները: Ավելի ներքևում հեռագրասյուների վրա տըժժում եր յերկաթալարը, և սյուները շարան շարքով գնում-կորչում եյին: Սյուների յետևը կայարան ե: Կայարանում՝ գնացքը: Միշկան յերկու անգամ տեսել ե գնացք, յերբ հոր հետ Սամարա յե գնացել: Հետաքրքիր բան ե: Մի հիսուն սաժենաչափ բան ե, սողում ե, խողովակից ծուխ ե բարձրանում, վոնց վոր թե վառարան վառվի, և շվոցը սուլում ե:

Գնում եր Միշկան հոր պիշակը հագին, զինվորի փոկը գոտի արած կապած, գավազանը լայն-լայն շարժելով: Մի փութ բան առնող տոպրակն ել ուսին: Նրա մեջ դրած ե մոր կարմիր կտորով կարած տոպրակը: Կարմիր տոպրակի մեջ կա թիթեղի մի գավաթ, փալատում փաթաթած աղ, խոտից պատրաստած հացի մի կտոր և տառի հին յուրկան, վորը պետք ե քաղաքացիներին ծախի:

Սերյոժկան բորիկ քայլում եր ձախ կողմից: Մեծ գյուղական տրեխները և կնկա յերկար գուլպաներն ուսից քաշ եյին ընկել: Տրեխներին կապել եր յերկու տոպրակ՝ խողովակի պես վռլորած:

Գնում եյին և մեկ-մեկու խոսք եյին տալիս իրար չթողնել: Թե մինը կհիվանդանա՝ մյուսը պետք է նայի: Յեվ ում առաջ կտան մի բան՝ պետք է կես անի:

Յերբ առաջին կայարանը յերևաց՝ Սերյոժկան ասաց.

— Նայի՞ք, Միշկա, յես տեսնում եմ ծուխը: Դա մեր յերկաթուղին չէ:

Միշկան ձեռքը բռնեց աչքերին:

— Հիմի վողջ յերկաթուղին մերն է: Վորին վոր ամենից առաջ հասնենք, նրանով ել կգնանք:

— Քանի հատ են:

— Քսան հատ:

— Դու առջևից կգնաս:

— Ըհը:

Սերյոժկան ժպտաց:

— Ինձ համար մին է, յես չեմ վախում: Այսօր քան վերստ տանից դալիս ենք, բայց վտանքս դեռ չեն հոգնել: Արի սաժեն չափենք:

— Իմ քայլերս քոնից մեծ են:

— Յես ել մեծ-մեծ քայլ կփոխեմ:

Միշկան խորհուրդ տվեց.

— Հարկավոր չե շտապել—ա վ ե լ ի շ ա տ կհոգնենք:

Բլրակի վրա նստեցին հանգստանալու: Հա-

նեցին փալասներում փաթաթած աղը, փռեցին խոտի վրա: Սերյոժկան ասաց.

— Իմ աղը քոնից շատ է:

— Իսկ հաց ունե՞ս:

— Մայրիկս չորս հատ կարտոֆիլ դրեց:

— Կարտոֆիլով չես կշտանա. հաց է պետք:

— Վհրտեղից ճարեմ:

Միշկան նոթերը կիտեց:

Նրա տոպրակում մի կտոր խոտի հաց կար: Լավ կլինեք, յեթե Սերյոժկայի տոպրակում ել մի կտոր խոտի հաց լինեք: Այն ժամանակ յերկրսի ունեցածը հավասար կլինեք. իսկ հիմի ձեռնտու չե: Մի յերեք անգամ կկծեն՝ կեսը կմնա:

— Ինչո՞ւ հետդ միքիչ հաց չվերցրիր:

Սերյոժկան փորի վրա պառկած խոտ էր ծծում: Նրա աչքերն սկսեցին տխրել, վերի շըրթունքը պռունգ արեց: Մտիկ տվեց այն կողմը, վորտեղ մնաց իրենց գյուղը—մինչև անգամ զանգակատունը չեր յերևում: Զորս կողմը դաշտ է և հեռադրասյուներ: Թե ուզենաս ել յես դառնալ՝ մինչև իրիկուն տեղ չես հասնի:

Մեղքացավ Միշկան ընկերոջ վրա:

Հիշեց իրենց խոստումը, վոր պետք է իրար ոգնեն, և մի կտոր հաց կտրեց:

— Ան: Կհասնենք կայարան՝ յետ կտաս:
Դու կարծում ես, թե հացն եմ խնայում:

Սերյոժկան լուռ եր:

Մի ֆունտից ավելի կարող եր ուտել, իսկ Միշկան տվեց մի փոքրիկ պատառ: Կայարանում թե հաց չեն տա՝ սպասիր մինչև առավոտ: Առավոտը չեն տա՝ սպասիր մինչև իրիկուն: Մտիկ տվեց մի անգամ ել այն կողմը, ուր մնաց իրենց գյուղը և հառաչեց:

— Եդ ինչո՞ւ յես հառաչում:

— Հենց ենպես:

— Վախեցա՞ր:

— Հը՛մ, վախել: Ինչի՞ց պիտի վախեմ:

— Միևնույն ե, հիմի յել մինչև իրիկուն տուն չես կարող հասնել: Իրիկվան գայլեր կպատահեն:

Սերյոժկան մտիկ տվեց չորս կողմը, իսկ Միշկան նրան տանջում է սարսափելի պատմություններով:

— Կհասնես Յեֆիմովի՞ ձորը՝ ենտեղ գիշերը գյուղացիք են նստում: Մոտ ժամանակներս մի գյուղացուց ձին խլեցին, իրան ել քիչ մնաց սպանեցին:

Սերյոժկան վեր կացավ, ծալապատիկ նրստեց և վախով մտիկ տվեց ընկերին:

— Դու քանի որ կարող ես առանց ուտելու մնալ, — հարցրեց Միշկան:

— Բա դ՞հու:

— Յերեք որ կարող եմ:

Սերյոժկան հառաչեց:

— Յես յերկու որից ավել չեմ դիմանա:

— Իսկ առանց ջրի ի՞նչքան կդիմանաս:

— Մի որ:

— Քիչ ե: Յես մի որ կդիմանամ, վրան մի կես որ ել:

Յերբ հեռացան բլրակից՝ Սերյոժկան անըստպասելի կերպով ասաց.

— Յես ել մի որ կդիմանամ ու միքիչ ել ավելի...

5

Ահա և այդ չքնաղ յերկաթուղին:

Ակնների վրա խրճիթներ են դրած մի ամբողջ փողոցի նման, և ամեն մի խրճիթից ժողովուրդը դուրս է մտիկ տալիս: Նեղվածք է խրճիթներում, գյուղացիներն իրենց կնիկների հետ կառուրներն են բարձրանում, իրար ոգնում, նստեցնում են, տակից վեր են բոթում: Վերևից ներքև առաքակներ են թռչում, թեյամաններ, քաթանե պարկեր: Կտրանը զինվորը հրացանով ման է գալիս, կնիկների ու գյուղացիների վրա գոռգոռում:

— Այստեղ չի կարելի:

Մի կտուրից քշում ե, նրանք մյուսի վրա յեն բարձրանում: Դարձյալ վերևից ներքև տուրակներ են թռչում, դարձյալ զինվորը հրացանը ձեռքին գոռում ե.

— Այստեղ չի կարելի:

Միշկան ել ուղեց բարձրանալ կտուրը, ժողովրդին մոտիկ, բայց վոր չի կարելի՝ չի բարձրանա, պետք ե կարգ իմանալ: Սերյոժկան բոլորովին բան չի հասկանում: Աչքերը չռել, չորս կողմ ե մտիկ տալիս, տեղից պոկ չի գալիս:

— Ինչո՞ւ յեն նրանց այնտեղից քշում:

— Այստեղ չի կարելի, արքունական ե: Տեսնո՞ւմ ես՝ զինվորը հրացանով կանգնած: Յերկու տուրակ ձեռին մի գյուղացի յել ե կանգնած, նա յել բոլորովին չի հասկանում:

Գդակը քաշեց ծոծրակի վրա, լավ միտք արեց.

— Վճրտեղ նստենք:

Յերեք կտուրի վրա բարձրացավ — վոչ մի տեղ չի կարելի: Վրա ընկավ դեպի ջրհան վազոնը, հեռուն, գուցե այնտեղ կարելի լինի: Միշկան ընկավ գյուղացու յետևից և շտապեցնում ե Սերյոժկային.

— Հայդե, շուտ արա, յետ մի մնա:

Իսկ Սերյոժկան բան չի կարողանում հասկանալ:

Աջ կողմում չտեսած բաներ, ձախ՝ կողմում չտեսած բաներ: Նրանց մոտ, գյուղում, սյուների վրա յերեքական յերկաթալար կա. այստեղ ութական յերկաթալար և յերկու շարք: Ապակի գնդիկներ են կախ արած, դուղուկներ են ածում: Յերկու գյուղացի անցկացան լապտերները ձեռներին: Ամեն տեղ յերկաթի շերտեր են պտուտակներով ամրացրած: Սերյոժկան սայթաքեց մի շերտի վրա, իսկ դեմից անպատուհան խրճիթը շարժվում ե նրա վրա և ակները ճռճոացնում:

— Այ տղա, կճխլի, հեռացի:

Այն գյուղացին, վոր յերկու տուրակ ուներ, մազլցում ե վագոնի կտուրի վրա, իսկ Միշկան նրա յետևից կատվի պես բարձրանում ե վեր:

— Դ՞նու ուր ես գնում:

— Մենք Սերյոժկայի հետ Տաշքենդ ենք գնում:

— Շուտ արա, իջի, սա Տաշքենդ չի գնում:

— Բա ո՞ւր ե գնում, քեռի:

— Սիբիր, Սիբիր, Յած թո՛ւր:

Միշկայի սիրտը խփեց, մաղերը փշաքաղվեցին: Վճրտեղ ե Սիբիրը, Ի՞նչ Սիբիր: Ինքը

նստել եւ կտրանը, Սերյոժկան եւ ակի մոտից վազում եւ:

— Նստի, Սերյոժկա, նստի:

Սերյոժկան ուզեց ձեռը դրել վագոնի սանդուխին, բայց վագոնը գնաց:

— Վա՛յ...

Վազում ե Սերյոժկան ակի մոտով, յետ չի մնում: Շունչը կտրում ե, գլուխը տրոփում, աչքերը մթնում:

— Ձեռ հանի:

Միշկայի սիրտը խիստ ցավեց. մեղքանում ե ընկերոջ վրա. կկորչի: Տուն գնալ եւ կվախենա: Յեթե գնացքը շարժվելիս թռչի՝ կջարդվի: Վագոնը շատ արագ գնաց. կտուրն որորվում ե, ակաները չխչխկում:

Սերյոժկայի վտաններն իրար գիպան, գլխով զարկվեց գետնին:

— Կո՛րա, գնացի:

Միշկան մտիկ ե տալիս կայարանին, վայր ընկած Սերյոժկային, հիշում ե խոստումը, վոր իրարու չպետք ե թողնեն: Ի՞նչ արած: Մտիկված կլինի մյուս կայարանից յետ դառնալ: Բայց վագոնը հանկարծ դանդաղեց, կանգնեց. անշուշտ մի բան մոռացել ե: Ցնցվեց մի անգամ առաջ, գնաց մի ուրիշ ճամպով: Մի անգամ եւ ցնցվեց

առաջ, ելի գնաց մի ուրիշ ճամպով: Մի հինգ անգամ դարձավ այս ու այն կողմ: Դուրս յեկավ շիփ-շիտակ դաշտը կայարանի յետևը և կանգ առավ: Մեքենան շունչն արձակեց և մի կողմ հեռացավ նրանից:

Յերկու տոպրակով գյուղացին ուշուհեց ետալիս:

— Տես՞նք սատանի բանը: Յես ել ասի, թե իսկական գնացք ե, Սիրիւր կտանի:

Միշկան ուրախությունից չի իմանում ինչ անի:

Վազեց կայարան, բայց Սերյոժկան չկար: Վազեց այն տեղը, ուր Սերյոժկան ընկավ՝ այնտեղ ել չկար: Ասում ես՝ այ այստեղ կլինի, այ այնտեղ կլինի: Դես ընկավ, դեն ընկավ՝ հազիվ գտավ ընկերոջը սլաքպանի բուրդկայի մոտ: Սերյոժկան գլուխը ծնկների մեջ առել՝ լաց ելինում:

Այդ բանը Միշկային դուր չեկավ:

— Ինչո՞ւ յես լաց լինում:

— Դու ինձ կորցրիր:

— Պինդ կրճենեք մեկ-մեկու, լավ հարցուփորձ կանենք, ճամպան կիմանանք, թե վորն ե Տաշքենդ գնում, ել դուր տեղը չենք նստի: Սպասի մի վազեմ կայարան, ականջ դնեմ, տեսնեմ

ինչ են ասում գյուղացիք: Վոչ մի տեղ մի գնա, այստեղ յեղիր:

Չի կարելի հակառակել. Միշկան առաջնորդ ե:

Սերյոժկան կծկվեց բուրդկայի մոտ և աչքերը փակեց:

— Ա՛յ հիմար, ինչո՞ւ յեկա:

Հիմի ուզում ե ուտել, ուզում ե լաց լինել: Կոռուսա նրան Միշկան, կնստի մենակ վագոն ու կգնա, իսկ ինքը տան ճամպան ել չի իմանում: Իմանա յել՝ անկարելի յե գնալ, կհասնի ձորը, այնտեղ ժուլիկներ են: Մեծ գյուղացիներին սպանում են, իսկ փոքրիկ տղային ինչ ե սպանելը— ձեռաց բանհոգի կլինի:

Իսկ տանը յերևի մտածում են՝ յե՞րբ պիտի գա Սերյոժկան: Մայրը գնում ե սրահնրա մոտ, պատմում ե. «Մեր Սերյոժկան Տաշքենդ ե գնացել հաց բերելու»: Տատիկը, ասենք, չի կարող սպասել — կմեռնի. լավ տատիկ ե: Իրա որում Սերյոժկային չի ծեծել: Մայրն ել լալիս ե: Իսկ զեռը: Ամբողջ ամառը կարելի յե լողանալ, յե-թե սովը չլինի:

Յերեկոն սողում ե կայարանի վրա, ծառերի վրա սև թաշկինակ ե գցում: Սյունների վրայի գնդերը վառվեցին, բուրդկայի մեջ սեղանի մոտ մեկը թխթխկացնում ե.

— Դոռ՛ու, Դոռ՛ու:

Իսկ Միշկան չի գա: Կնստի մենակ ու կգնա:
Դարձյալ պատի յետև մեկը թխթխկացնում ե.

— Դոռ՛ու, Դոռ՛ու:

Սերյոժկան ուզեց պատուհանից մտիկ տալ,
իսկ այդ ժամանակ բուդկայի մոտով մի հրեշ
կրակե աչքերով՝ փնչում, թնդում, անքում ե.
Վերևից կայծեր են թռչում: Հանկարծ վոր մին
չփնչացրեց հենց բուդկայի մոտ, կողքից ծուխ
դուրս յեկավ՝ ուղիղ Սերյոժկայի վրա: Սերյոժ-
կան փախավ բուդկայի մոտից և պարկն ու
տրեխները մոռացավ այնտեղ:

6

Միշկան միանգամից յերկու գործ արեց.
Տաշքենդի ճանապարհն իմացավ, մեկ ել հացի
կեղև խնդրեց մի ընկեր կարմիր-բանակայինից:
Ամեն բան ստիպված ե ինքը մտածել: Հաց չկա,
փող չկա, Սերյոժկան անփորձ ե: Պետք ե նրան
միքիչ կերակրել, վոր ուժից չընկնի: Միշկան
հացի կեղևը կոխեց գրպանը. կծել կարելի՛ յե
յերկու անգամ: Վերջը մտածեց.

— Վնաս չունի, մի պուճուր ել նրան կտամ:
Հետո կվերադարձնի:

Ուզում եր իսկույն ևեթ դեպի բուդկան
վազել, բայց պատուհանի հեռագրական գործիքը

աչքովն ընկավ: Հետաքրքիր ե: Նրա միջից սպի-
տակ ժապավեն ե դուրս գալիս, իսկ մի մարդ
մատով թխթխկացնում ե: Միշկան շատ մտիկ
տվեց և չի հիշում, թե ինչպես հացի կեղևը
բերանը դրեց: Հիշեց սոված Սերյոժկային, խիղ-
ճըն սկսեց տանջել:

— Ե, ինչո՞ւ կերա:

Վաղեց դեպի այն կողմը, ուր մնացել եր
Սերյոժկան, բայց Սերյոժկան չկար: Ահա և այն
բուդկան մի պատուհանով... կամ գուցե մյո՞ւսն
ե, սրա նմանը: Սա ինչ բան ե: Միքիչ մոլոր-
վեց: Ծովեց ուրիշ կողմ—դուրս յեկավ դաշտը:
Դարձանի մի կույտ սպիտակին ե տալիս. լու-
սինը բարձրացել ե՝ բլրակի վրա, Միշկային ե
նայում: Մարդ չի յերևում: Մենակ կայարանի
յետևը մուրճով թխկացնում են, մեկ ել ինչ-վոր
մեկը կամաց լաց ե լինում արևի մեջ: Մոտե-
ցավ արևին, տեսավ, վոր մի կնիկ իր յերեխան-
ցով նստել ե: Մեջտեղը մի՛ փոքրիկ ոջախ սկսում
ե հանդչել: Կնկա մազերը զգզված են: Նա գլուխը
թափ ե տալիս ու իրան-իրան խոսում.

— Մատաղ լինեմ ձեզ, բալբա, հիմի յես
ո՞ւր տանեմ:

Միշկան ել մտածեց.

— Իսկ յե՞ս ուր պիտի գնամ:

Վերադարձավ կայարան, կանչեց:

Շենում շունը հաջեց:

— Այ բեզ բան, հիմի վճռեղ գտնեմ:

Թողնել հեռանալ ել չի կարելի. միասին պայմանավորվել են, յերգվել:

— Հիմա: Մենակ կգնայիր՝ ավելի լավ կլիներ:

Նստեց կայարանի դռների մոտ Միշկան ու միտք արավ: Նստեց, նստեց, աչքերն սկսեցին փակվել, բաց արեց, նրանք ելի փակվեցին: Հիշեց Սերյոժկային, հառաչեց:

— Ո՛ւր պիտի կորչի: Առավոտ կգտնվի:

Միշկայի գլուխը ծնկներին ընկավ, մարմինը վերև լողաց: Լողում ե, կարծես թե առած լինի, միշտ վեր, վեր ե բարձրանում:

Մայրը ներքևից կանչում ե.

— Միշա, վեր կընկնես, ո՛ւր ես բարձրացել:

Յաշկան ել, յեղբայրը, աղաջլիների վրա յե կրակում իր փայտե հրացանով: Մին վոր խփում ե՝ աղաջլին ընկնում ե: Ելի մի անգամ խփում ե՝ դարձյալ մի աղաջլի: Տասը հատ խփեց: Կախ արեց թոկի վրա և տուր թե կտաս՝ աղաջլիներով տալիս ե Միշկայի գլխին:

Բարկացավ Միշկան, հենց այն ե՝ ուղում

եր Յաշկային խփել՝ մեկ ել ահա—առջևը գին՝ վորն ե կանգնել հրացանը ձեռին:

— Այստեղ չի կարելի քնել:

Մոտից մի շնիկ անց կացավ՝ ողբ հոտոտելով: Մտիկ տվեց դռնից ու թաթերի վրա գնաց հեռացավ: Մի գյուղացի դուրս յեկավ առանց գդակի:

— Այ աղա, ի՞նչի յես մրսում:

— Գունս շատ ե տանում, քեռի:

— Ո՛ւր ես գնում:

— Տաշքենդ եմ գնում Սերյոժկայի հետ, նա յեկ կորել ե:

— Գնա յերրորդ կարգը, այնտեղ կքնես:

Միշկան մտավ յերրորդ կարգը, իսկ յերրորդ կարգում մի ժողովուրդ ե լցվել վոր՝ ասեղ գցելու տեղ չկա: Իրար վրա թափված պառկել են: Վրաները մի գոլորշի յե կանգնած, վոր կարծես բաղնիսում լինի, իսկ այդ գոլորշու մեջ լսվում ե, թե ինչպես լաց են լինում, թքում, խնչում: Մի ծերուկ մարդ խեցգետնի պես յետ-յետ ե գնում: Նրան ուշուց են տալիս, բայց նա գնում ե:

— Վճր ջանդամն ես գնում:

Միշկան վրաներով մեկի գլխին դիպավ ու վախեցավ: Գլուխը բարձրացավ ու վրնց ե գոռում:

— Ի՞նչ ես ման գալիս եստեղ:

— Սերյոժկային եմ փնտռում:

— Դրուստն են ե, վոր դու ժուլիկի մեկն ես:

Մի ուրիշն ել գոռաց:

— Դո՛ւրս արեք դրան—բան կգողանա:

Միշկան սողաց մի կողմի վրա, բայց Սերյոժկան չկա: Մյուս կողմն անցավ—Սերյոժկան չկա: Կասեա ջրի տակն անցավ: Չփնտռել ել չի կարելի. միասին պայմանավորվել են: Միշկան մտավ վերջին անկյունը, տեսավ վոր Սերյոժկան կուչ ե յեկել աֆտեղ ու քնել:

— Եյ, կորած-մոլորած:

Սերյոժկան աչքերը բաց արեց, չի հասկանում: Կարծես Միշկայի ձայնն ե, կարծես նրանը չե: Յերեսը կարծես Միշկայինն ե, բայց գլուխը կարծես Միշկայինը չե: Միշկան նորից ձեռքից քաշեց:

— Զարթիր, Զոռով եմ բեզ գ տ ե լ: Ինչո՞ւ փախար այն տեղից:

— Վախեցա:

— Հա՛, վախեցար: Անտառում հո չեյիր: Ինչ ել չլսեցիր: Լավ եր, վոր փնտռելը չթողի: Կմայիր մենակ—շատ ել բանի պետք չեյիր դա: Միթե կարելի չե այդպես անել: Հիմար: Պայ-

ման ենք դրել՝ միասին գնա՛նք, պետք ե պայմանը պահել:

Սերյոժկան վերավորանքից քիթը խաշտեց, բռունցքով սրբեց աչքերը:

— Դե լավ, լավ, մի լա, չեմ չարանում: Մենակ մյուս անգամ ել չանես: Քիչ-միչ քնեցիր:

— Ուտել եմ ու գում:

Միշկան ել եր ուզում ուտել: Շրթունքները լիզեց ու միտք արավ:

— Սա իմ վզին պիտի նստի:

Ու բարձր ասաց:

— Ի՞նչ զարմանալի մարդ ես, Սերյոժկա, համբերել չես կարողանում: Վարտեղից ճարեմ հաց: Տաշքենդ կհասնենք՝ կկշտանանք: Քոնը քիչ կլինի՝ իմ բաժնից կտամ: Հո չեմ խնայում:

Բայց իր տոպրակում դրած խոտի հացի պատառը, վոր վերցրել եր տանից, ուզում եր թագցնել: Խղճում ե ընկերին, իրան ել չի ուզում զրկել: Չե՞ վոր Միշկան ամեն տեղ դիպչում ե, ամեն բան հոգում—նրան ավելի շատ ել սնունդ ե պետք:

Հիշեց պայմանը, վոր պիտի ամեն բան կիսեն՝ բարկությունը յեկավ:

Սխր ի՞նչպես կապեց իր ձեռն ու վոտը—

լավ կլինե՞ր՝ իսկի չպայմանավորվելու՝ Հանեց հացի պատառը, չուզեց լավ կտրեց միբիշ։

— Ա՛ռ, հետո կտաս։ Հիմի քեզ վրա յերկու հացի պատառ ե մնում։ Բա ո՛ւր ե պարկդ ու տրեխներդ։

— Ենտեղ մնաց։

— Հիմա՛ր, Հացը հիմի ինչի՞ մեջ պիտի դնես։

Սերյոժկան յերեսը շուռ տվեց։

— Յես Տաշքենդ չեմ գա։

— Ինչի՛։

— Շատ ե հեռու։

— Բա վո՞նց կգնաս տուն։

— Կամաց-կամաց կգնամ։

— Գնա, յեթե չես վախում։ Բայց յես այդ տեսակ ընկերներ չեմ սիրում, վոր յետ են կանգնում։ Մին գալիս են, մին չեն գալիս։

Յերկար ժամանակ լուռ եյին։

Մի մարդ քնի մեջ գոռաց։

— Գնաց, գնաց, մեր գնացքը գնաց։

Կողքին մի գյուղացի մագերը գզգզված խոշոր գլխով վեր կացավ և նույնպես ասաց։

— Բոլորս կմեռնենք։ Ի՛մ վտաններն սկսել են ուռչել։

Միշկայի առջև պատկերացավ չքնաղ Տաշքենդ քաղաքը և յերկու տոպրակը հացի պա-

տառներով։ Մի տոպրակում սպիտակ հացը, մյուս տոպրակում սև հացը։ Յերրորդ տոպրակում— ցորեն՝ տասը ֆունտ։ Դա սերմացուի համար ե։ Բայց ինչ ցորեն ե, մերի նման չե։ Խոշոր։ Միշկայի մայրը մտիկ ե տալիս և ուրախությունից լաց ե լինում։

— Ջան, Միշա, ջան։ Ի՛նչ լավ տղա յես, մեր դարդը քաշում ես։ Պառկի միբիշ, քնի։ Իսկ դուք, յերեխեք, աղմուկ մի անեք։

Միշկան բաց արեց աչքերը, բան չտեսավ ու նորից փակեց։

Չես իմանում՝ կտրանը մարդ ե ման գալիս, թե անձրևն ե ծեծում։ Լավ, ինչ ուզում ե լինի, քունը տանում ե։ Վաղն առավոտ ավելի լավ կիմացվի, թե ինչ բան ե։ Ահա վերը, հենց առաստաղի տակին մի ծառ ե ճոճվում ճյուղերը կախ։ Միշկայի գլուխը յետ շրջվեց, իսկ ծառից մի խնձոր ե կախվել։ Խոշոր խնձորներ են, յերկու բոռենցքի չափ։ Մեկն ընկավ ուղիղ Միշկայի գլխին, բայց Միշկան մինչև անգամ ծուլանում ե շուռ գալ, չի ուզում ձեռը մեկնել խնձորին։

— Լավ, թքած մեջը, բունս շատ ե տանում։

Սերյոժկայի բերանում անախորժ համ ե։

Այն պատառ հացը վոր կերավ, ավելի գրգռվեց ախորժակը։ Լոգերքը լիզեց-մաքրեց,

սկսեց յեղունակները կրծել: Աղիքներն այնպէս
գալարվում են ու փոքր վեց-վեց անում: Մտիկ
տվեց վոր Միշկան քնած է, սկսեց Միշկայի
պարկը անտղել:

— Տեսնես թագցրած հաց չունի:

Ձեռով շոշափեց գտվաթը և մտածեց.

— Հաց է:

Ուրախացավ և վախեցավ:

— Եհ, Միշկան կգարթնի: Կամ կծեծի,
կամ կասի. «Ձեռ ամաչում: Քեզ հետս վերցրի՝
ասելով, թե լավ մարդ ես, իսկ դու ժուլիկ
դուրս յեկա՞ր»:

Սերյոժկան բռնել է Միշկայի գտվաթը
տողրակի մեջ ու մտածում է.

— Իսկ յեթե բոլորը չուտե՞մ:

— Միենույն է, հանցանք է:

— Դիտմամբ հո չեմ անում: Ուտել եմ ու-
ղում:

— Վերցրու, յեթե չես վախում:

Սերյոժկայի գլուխը խառնվեց. համ ուզում
է վերցնի, համ չէ: Յեւ ուտել է ուզում և՛
ընկերից ամաչում է:

Բայց Սերյոժկայի քունը գլուխն ընկավ, և
սկսեց ուրորել:

— Քնի:

Յերկար ժամանակ Սերյոժկան դիմադրեց
խորը քնին: Բաց եր անում աչքերը, գլուխը թափ
տալիս, ձեռքերով ջղաձգորեն շոշափում եր տող-
րակի միջի գտվաթը:

— Ախր շատ եմ ուզում ուտել:

— Քնի, վաղը կկշտանաս:

Խորը քնի մեջ Սերյոժկան գլուխը դրեց
Միշկայի վտանների մոտ, բերանը տաքացավ,
հանգստացավ: Փաղաքշիչ ձայնն ասում եր.

— Չպիտի գողանալ, համբերի միբիշ...

7

Լուսաբացին յեկավ Տաշքենդ տանող գնացքը:

Միշկան քաշ է տալիս վախեցած Սերյոժ-
կային, մտնում է վագոնների տակը, գլուխը
խփում է անիվներին:

— Վռազի:

Վագոնների դռները բարձր են: Միշկան ու
Սերյոժկան վագոնների դռներին չեն կարողանա
հասնել, հնար չկա: Բռնելու յեւ տեղ չկա:

— Քեռի ջան, նստացրու:

Միշկան յերկու անգամ վազեց գնացքի
շուրջը, վոչ վոք չի նստեցնում: Ի՞նչ անեն:
Գյուղացիք, կնիկները, բոլորը հեծնում են բու-
ֆերները վրա: Աղջիկները խցկվում, վտանները
տղամարդու պես չռում: Ասել է, այստեղ կա-

բելի յե: Միշկան թռավ հեծավ բուֆերի վրա ու
ձայն ե տալիս.

— Բարձրացի ալստեղ:

Բայց Սերյոժկան չի կարողանում:

— Արի նստացնեմ:

— Յես ալստեղից վայր կընկնեմ:

Միշկան խիստ բարկացավ, մինչև անգամ
անամները սեղմեց:

— Պինդ բռնի:

Սերյոժկան յերկու ձեռք վրայ յերկաթե
զլխարկին, աչքերը բան չեն տեսնում:

— Սա ինձ կճխլի:

Իսկ պատի յետև զինվորը հայհոյում ե գլու-
ղացիներին.

— Հեռացեք ալստեղից:

Սերյոժկան դողաց, ել վոչ մեռած ե, վոչ
կենդանի:

— Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ:

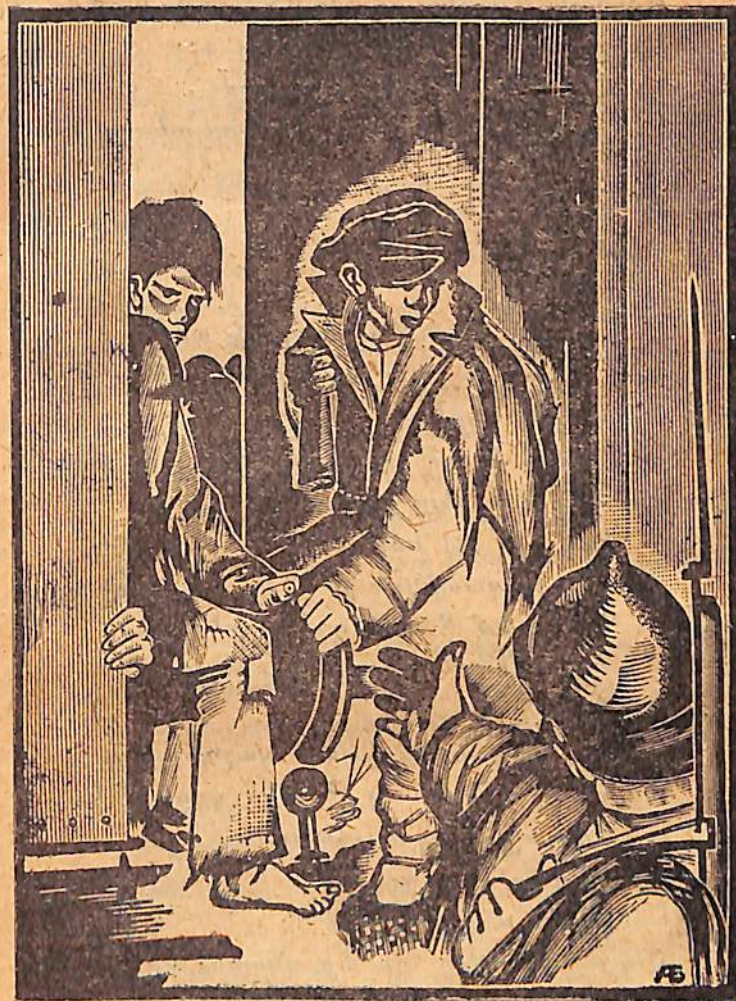
Միշկան շշնջում ե նրա ականջին.

— Սո՛ւս կաց, սո՛ւս կաց. նա մեզ չի տես-
նում: Մի հազա:

— Ձեռներս չեն կարողանում բռնել:

— Թո՛ղ, մի խոսա:

— Միշկա ջան, քեզ մատաղ, վայր եմ ընկ-
նում:

Միշկան այստեղ բոլորովին բարկացավ:

Թքեց բռնաբերի տակն ու ասաց.

— Ընկիր, յես մենակ կգնամ...

Սերյոժկան լռեց, բայց զինվորը տեսավ նրա գլուխը:

— Ես ո՞վ ե եստեղ:

Փորձանքի մեջ ընկան:

— Ի՞նչ:

Ել այստեղ վոչինչ չի կարելի անել:

Կամ պիտի վեր գալ կամ լեզու ածել: Միշկան սկսեց բանակցել:

— Ընկեր կարմիր-բանակային, այս տղան մեր գյուղից ինձ հետ գնում ե:

— Իսկ դ՞ու ով ես:

— Յես լապատինցի յեմ, Բուդուլուկի գավառից: Գնում եմ Տաշքենդ հաց բերելու:

— Դոկումենտներդ ցույց տուր:

— Պաշպոստը:

— Յես քեզ ցույց կտամ պաշպոստ:

Մի ուրիշ զինվոր ել լեռներից գոռում ե.

— Քաշ տուր որտա-չեկա:

Միշկայի սիրտը դողաց:

— Խաթի մեջ ընկանք:

Սերյոժկան վոր՝ բանից գնացել էր: Զինվորը վոր ձեռը չզցեց նրա ձեռին՝ ուսը ցնցվեց:

— Փսնքոտ լակոտներ: Հենց մենակ տրանսպորտն եք փչացնում...

Այ քեզ բան: Վեր կացան թե Տաշքենդ գնան հացի՝ ընկան որտա-չեկա: Որտա-չեկան ել ուրիշ կերպ չի անի—կդատի: Միշկան մի այդպիսի խոսք լսել էր գյուղացիներից—շատ ել չեյին գովում: Կարողանա՞ր զինվորի բուռը մի բան դնել—բայց փող չկա: Կեղծ լաց լինի—չի հավատա: Գնացքն ել կգնա: Միշկայի գլխում հազար տեսակ միտք ե անց կենում—վոչինչ չի կարողանում հնարել: Տեսավ, վոր Սերյոժկան հեկեկում ե՝ խորամանկության դիմեց:

— Դ՞ու ինչ նոթերդ կիտեցիր: Մեզ հո բանտ չեն տանում: Կքնեն, կտեսնեն՝ վորտեղից ենք—բաց կթողնեն:

Հետո զինվորին քաղցր կերպով ասաց.

— Մեզ պեսների բանը ուրիշ կերպ չի լինի: Մենք միշտ այնտեղերք ենք խցկվում, ուր չի կարելի...

Զինվորը լուռ ե:

— Ընկեր կարմիր-բանակային, չի՞ կարելի վոր յերկուսիս բաց թողնես: Մենք սովածներից ենք:

— Քայլի, բայլի, վաղը կգնաս:

Միշկան մտածեց.

— Սրան վճնց խաբեմ:

Բռնեց նրա ձեռից ու փափսում ե.

— Ընկեր կարմիր-բանակային, գյուղացին
վագոնը բարձրացավ:

— Վոթոեդ:

— Այ այնտեղ, վագոնների յետեր նստեց:

Զինվորը մտիկ ե տալիս, վոր վագոնի կտրան
յերկու կնիկ են անկված սրանց բախտից:

— Կանգնեցեք այստեղ:

Միշկան ուրախ վրա բերեց.

— Կանգնի՛, Սերյոժկա, կանգնի՛: Սպասենք
ընկեր կարմիր-բանակայինին—նա ժամանակ չու-
նի մեզանով զբաղվելու:

Զինվորը վագեց վոր կնիկներին վռնդի:
Չորս կողմն ել ժողովուրդ-մարդ չկա: Լավ ժա-
մանակն ե: Միշկան դրստեց ուսի տոպրակն ու
փափսում ե Սերյոժկայի ականջին.

— Մի՛ գոռա, ձեռդ տուր:

Ու պոկ ընկան կայարանի յետեր, գոմի մո-
տով, մթան մեջ դիպան աղբի կույտերին: Վա-
խեցրին քնած շանը: Շունն ել հաշեց, վախե-
ցրեց Սերյոժկային: Դուրս փախան ջրհանի մո-
տից, մտան վագոնների տակ, հենց պոչի մոտ:
Քիչ նստեցին, ասլա սողացին առաջ: Միշկան
հոտ քաշեց իր ձեռից ու թքեց:

— Անպիտանի մեկը եստեղ թափել ե:
Դու չկեղտոտվեցիր:

— Կեղտոտվեցի:

— Ինձ մի՛ բռնի:

Դուրս մտիկ տվին—մարդ չի յերևում: Սա
ինչ բան ե: Ժողովրդի աղմուկը շատ հեռվից
ե լսվում:

— Սերյոժկա, չմանենք եստեղ:

Ընկան ուրիշ կողմ—այստեղ ել շոգեմեքե-
սան ե հենց ըթի տակին:

— Այ թե վորտեղ ե սա:

Տեսնում են՝ գյուղացիք կնանոց հետ կամա-
ցուկ անց են կենում:

— Մի՛ գոռա:

Միշկան նստեցրեց ընկերին, մեջքից բռնեց:

— Մտի:

— Բա դո՛ւ:

— Մտի, մի՛ խոսի հետս:

Զի կարելի հակառակել. Միշկան առաջնորդ ե:

Սերյոժկան ներս խցկվեց—չի իմանում թե
վորտեղ վորտեղ դնի:

Զեռ տվեց մի տեղի՝ տեսավ տաք ե:

— Միշկա, եստեղ վառարան ե:

— Սո՛ւս կաց:

Հանկարծ վոր մին չի սուլում հենց գլխի

վրայից ու ցնցում, ներքեից վոտների տակից ել՝ ֆ-ֆոս, ֆ-ֆոս, ֆ-ֆոս—Սերյոժկայի մագերը փշաքաղվում են:

— Ամա՛ն:

Առաջ կամաց եյին գնում, հետո քանի գնաց՝ արագացավ: Մեկը հենց գլխի վրայից մոնչում ե, դղրդում, ցնցում, և կայծերը հենց մի գլուխ թափվում են վերից: Քամին ել մի կողմից ե սուլում մարդու յերեսին, գլուխը թոցնում: Վահ, թե մեքենան շուռ գա՝ ջարդուփշուր կլինեն, մարդ չի մնա կենդանի:

Սերյոժկան միքիչ առջևը նայեց և ահից լեռ ընկավ: Ղիմացից մի հրեշ ե գալիս, վոր հենց հիմի տակով կանի:

Բայց հրեշը մեքենայի կողքից՝

— Ժը՛ժժ...

Ձե, տակով չարավ:

8

Յերկար ժամանակ գնացին:

Յեվ վոչ մի կերպ չեա կարող իմանալ՝ յերկիրն ե վազում թե մեքենան: Նաև չեա կարող իմանալ՝ առաջ ե վազում թե լեռ: Ամբողջ յերկիրը շուռ ե գալիս միևնույն տեղում, իսկ մեքենան բոլոր ժողովրդի հետ միասին ողի միջով սլանում ե: Ձորակների վրայի կամուրջներից

անցնելիս անիվները սարսափելի աղմկում եյին, և ձորակներն ել մի վայրկյան յերևում եյին իրենց լայն բացած սև բերաններով:

Ձառիվներն երում մեքենան քայլը դանդաղեցնում եր: Հուում եր, փնչում, կանգ առնում:

Գյուղացիք, կնանիք վայր եյին թռչում վագոններից ու տաք սլաշառ առավոտյան ժամին կիսաբոլոր «դուրս եյին գնում» գնացքից վոչ հեռու:

Սերյոժկան մտածեց.

— Յերևում ե վոր եստեղ կարելի յե:

Նա յել ուղեց «դուրս գնալ», բայց վախում եր վայր թռչել, և վոր յետ չմնա՝ արտասուքով մի կերպ գիմանում եր:

— Միշկա, յեկ ինձ հետ:

— Յես չեմ ուզում:

— Յես շատ եմ ուզում:

— Դե շուտ, թոխ:

Սերյոժկան հենց այն ե՝ ուզում եր թռչել՝ ժողովուրդը գոռաց.

— Նստի, նստի, գնաց:

Մեքենան փնչաց, գուդոկը մոնչաց, ճամպա ընկան:

Սերյոժկան լաց յեղավ:

— «Դուրս գնալ» եմ ուզում:

— Միքիչ համբերի: Մի լա:

Մի բոպե անց Սերյոժկան ջղաձգորեն ձեռը գցեց շալվարին:

— Չեմ կարող պահել:

— Սպասի քիչ, սպասի: Շուտով կայարան կհասնենք:

Միշկան չեք ուզում ընկերոջ տեղակ ամաչել: Բայց Սերյոժկայի աչքերը վախեցած դուրս պրծան, յերեսը սփրթնեց:

— Դձու ինչ ես անում:

— Թափվեց:

— Սոս կաց, բան մի ասի: Նստի անց տեղ:

Սերյոժկան նստեց մի կնկա մոտ, սա յեւ ասում ե.

— Ես վճռակցից ե հոտը գալիս:

Գյուղացին ել չորս կողմն ե մտիկ տալիս:

— Մեկը քիչ բաց թողեց:

— Ի՞նչ քիչ, հոտեց:

Սերյոժկայի փորը թեթևացավ: Նստել ե ու ժած չի գալիս:

Միշկան բռնում ե կողքը:

— Սոս կաց:

Յերբ հասան կայարան, վագոնների կուտակված տեղը՝ վագոնների պատշգամբների վրա

ղլթվածացին գլուխներ, ձեռներ, վոտքեր, ձիեր, սայլեր: Մեքենան կանգնեց կայարանից հեռու: Գյուղացիք ու կնանիք հենց այստեղ կեթ ցած թռան, իջան նաև Միշկան ու Սերյոժկան: Միշկան միքիչ կաղում եր ձախ վոտի վրա, իսկ Սերյոժկան բոլորովին մոռացել եր գետնի վրա ման գալը: Գլուխը պտտվում եր, վոտները սայլաքում, և դարձյալ, ինչպես զնացքի մեջ՝ վագոնները աչքի առաջին լողում եյին, յերկինքը շուռ եր գալիս: Միշկան նրան քաշ եր տալիս իր յետևից:

— Հայդե, հայդե:

— Ո՛ւր:

— Այստեղ չի կարելի, կտեսնեն:

Վտանգավոր տեղից հեռացան, զնացին մի բաց դատարկ տեղ բարձր ցանկապատի յետևը: Սերյոժկան խոտի մեջ պտուտակի գլուխ գտավ, շատ ուրախացավ և վերցրեց: Ձեռաց տան մեծի պես մտածեց. «տանը պետք կգա», բայց Միշկան ասաց.

— Եդ ի՞նչ դըիր գրպանդ:

— Պտուտակի գլուխ:

— Դեն գցի:

— Ինչի՞:

— Կխուղարկեն...

Սերյոժկան նոթերը կիտեց: Ափսոսում ե պտուտակի գլուխը դեն գցել և Միշկայից նեղանում ե: Սա ի՞նչ ամեն տեղ գլխիս իշխանություն ե բանեցնում: Արի կլինի՝ իսկի յե սրան չլսեմ: Միշկայի բոլոր վերափոխանքները միտը բերեց Սերյոժկան ու մինչև անգամ քիթը խտուտ յեկավ: Սեղմեց ձեռքի մեջ պտուտակի գլուխը և մտածում ե.

— Ապա թող խփի:

Միշկան ավելի շատ բարկացավ:

— Դե՛ն գցի:

— Դու ինչո՞ւ յես խնայում:

Միշկան չե՛ր խնայում: Այլ ուղղակի բարկությունը գալիս եր, վոր Սերյոժկան այդպիսի պտուտակի գլուխ գտավ, իսկ ինքը, Միշկան՝ չգտավ, վորովհետև նա ամբողջ ժամանակ հացի վրա յեր մտածում և աչքերով վտանների տակ ման չե՛ր գալիս:

— Մենք վո՞նց պայման դրինք:

— Վո՞նց:

Վոր ամեն բան պիտի կիսենք:

— Եդ մենք հացի համար եյինք պսում:

Միշկան պառկեց մեջքի վրա, յերկար ժամանակ մտիկ եր տալիս կապույտ, գանգրահեր ամպին, վոր լողում եր ոտար, հեռավոր յերկրնքով: Աղիքներն սկսեցին ասեղի պես ծակծկել,

թուքը լցվեց բերանը, շրթունքները կպցնում եր իրար: Թճեց: Գլուխը սեղմեց յերկու ձեռքով և սկսեց տրեխները հագնել: Յրված եր հագնում: Մտիկ տվեց տրեխի կապիչներին, մաշված կրունկներին ու դանդաղ թափ տվեց գուլպաների փողին: Գողտուկ մտիկ տվեց Սերյոժկայի գրք-պանը, վորտեղ դրած եր գայթակղիչ պտուտակի գլուխը: Գլուխը քորեց: Բախտը չուզողին ե տված: Ինքը դես-դեն ե ընկնում, վազում, վազո՞ն ե նստեցնում, բայց արի տես վոր պտուտակի գլուխն ուրիշն ե գտնում: Միշկան գուլպան խփեց աղյուսին ու ասաց.

— Լավ, պահի քո պտուտակի գլուխը, ինձ պետք չի:

Սերյոժկայի շրթունքները դողացին և աչքերը պճպճացին:

Պտուտակի գլուխը քրտնեց բռունցքի մեջ և կարծես աճեց. մեծացավ կոշտացած բռան մեջ: Կռիվ կլինի, յեթե Միշկան փորձի ուժով խլել ձեռից: Ի՞նչ ե հրամայող դառել իր գլխին — ամեն անգամ՝ մի բան չի կարելի անել:

Միշկան տակից մտիկ տվեց:

— Արի ու եսպես ընկերներին հետ ճամպա գնա: Յերը հարկավոր ե իմ հացը տրաքվել՝ առաջ ես ընկնում, իսկ պտուտակի գլուխը վոր

ձեռք ընկավ՝ իսկի տերը չես: Ո՞վ քեզ պրծացրեց որոտ-չեկայից, ելի կընկնես խաթի մեջ, յեթե յես չպաշտպանեմ: Սրանից հետո քեզ հաց ել չեմ տա ու առանց քեզ ել կգնամ: Մնա՞նք հետեղ քո պտուտակի գլխի հետ:

Սերյոժկայի շրթունքները ցնցվեցին, և վիրավորանքից աչքերը մթնեցին: Բռունցքը թեթև բաց թողեց մի բոլակ ու ապա նորից սեղմեց: Պտուտակի գլուխը չե՛ վոր խնայում ե, ու բարկությունը դրանից չե՛: Բարկանում ե, թե ինչո՞ւ յե Միշկան այդպես: Ինչո՞ւ ամեն անգամ մի վորեւե բան չի կարելի անել:

Գնացին:

Սերյոժկան ուզեց նրա կշտով գնալ, Միշկան յետ հրեց:

— Են կողմ գնա, ինձ մի՛ մոտենա:

53. Սերյոժկան քիթը խաշտեց և դնաց յետևից: Մտիկ տվեց պտուտակի գլխին, վոր բռունցքի մեջ եր, սրբեց քսելով ծնկան: Ափսոսը գալիս ե, Բայց չտալ ել չի կարելի: Այ, Միշկան իրան բերեց ոտար տեղեր. հիմի կզցի ճամպին կիր-գիզների մեջ ու ինքը կգնա:

Տխրեց:

Կիզեց պտուտակի գլուխը յերկու անգամ ու անսպասելի կերպով ասաց.

— Միշկա, արի՛ վիճակ գցենք:

— Ինձ պետքը չի:

— Դու կարծում ես, թե խնայում եմ:

Միշկան թեթևացած շունչ քաշեց:

— Հասկացար, սատանա: Միևնույն ե, առանց ինձ տեղ չես կարող գնալ:

Վճռեցին Միշկայի գդակի մեջ վիճակ գցեն. մեծ ձող և փոքր ձող: Սերյոժկան հանկարծ վրա ընկավ:

— Կխաբես ինձ, յեկ ուրիշ տեսակ անենք:

— Յեկ:

Միշկան մի քարի կտոր վերցրեց և պայման դրեց.

— Յես յերկու ձեռս կսեղմեմ: Թե քարը բռնած բռուս բաց անես, պտուտակի գլուխը քոնն ե: Թե քարը չեղած բռուս բաց անես, պտուտակի գլուխը իմն ե:

Սերյոժկան յերկար միտք արեց թե վորը վերցնի: Աչքերը կկոցեց, շուռ յեկավ, մինչև անգամ կամացուկ աղոթեց.

— Աստված տա՛ ինձ ընկնի:

— Դե շուտ արա, վերցրո՛ւ:

— Չախն ե:

Միշկան շրթունքները ճապրեց:

— Դու միքիչ ցանցառ ես: Յես միշտ աջ ձեռումն եմ պահում...

Սերյոժկան հանեց զըպանում պահած պտուտակի գլուխը և ավելի պահանջ զգաց ուտելու: Քանի պտուտակի գլուխը զըպանումն եր՝ ավելի կուշտ եր, բայց հիմի փորը դատարկվեց, և բերանումն ել վատ ե ինչ-վոր:

Միշկան պարծեցավ:

— Ի՞նչ բախտավոր եմ: Տուն վոր հասնեմ՝ ես պտուտակի գլխից մի բան կշինեմ կամ հարյուր մանեթով կծախեմ դարբնին:

Սերյոժկան ահանջները սրելով՝ գլուխը բարձրացրեց:

— Կասես հա՛, հարյուր մանեթ շատ ե:

— Բա ի՞նչ, յերկաթ ե, ինչի ասես պետք կգա:

— Հարյուր չեն տա:

— Արի զբազ գանք՝ յերկու կտոր հացի վրա:

Սերյոժկան տխրեց: Անցան մի քսան քայլ, նա վորպեսզի մխիթարվի՝ ասաց.

— Ծախի, յես ելի կգանեմ—չ ու գ ու լ ն ի՛ պտուտակի գլուխ... Մեծ բան:

9

Կայարանի լետեր ծխում էին ոջախները: Այնտեղից յեռացրած ջրի, սոխի, կարտոֆիլի և վառած աղբի հոտ եր գալիս:

Գնացքները գալիս-գնում էին:

Բախտավորները նստած էին բուֆերների, կտուրների վրա:

Անբախտներն ամբողջ շաբաթներ թափառում էին կայարանում, գիշերները զառանցանքի մեջ շուռումուռ գալիս: Մայրերը վախասուն էին գցում իրենց սոված յերեխաների համար, սոված յերեխաները կրծում էին մայրերի լղար, չորացած ստինքները:

Սերյոժկան ու Միշկան կանգնեցին ուրիշի ոջախի մոտ: Միշկան սկսեց մոխիրը խառնել բարակ ձողով: Մաղերը գզգզված մի կնիկ ահանջ ծակող ձայնով ծղրտաց:

— Կորեք, ու՛ղ լեղեք: Աչքները հենց գողություն ե,— ուժ չմնաց:

Մի գյուղացի յել, վոր կիսամուշտակը պինդ կոճկել եր՝ խեթ-խեթ մտիկ ավեց Միշկային:

— Ի՞նչ եք ուզում:

— Վոչինչ ել չենք ուզում, մերոնց ենք փնտռում:

— Միք մոտենա:

Կայարանի անկյունում նստարանի տակ մի թաթար եր պառկել՝ պլոված գլխով և բարձրաձայն արտասանում եր քարե, խոնավ լուռթյան մեջ:

— Ո՛յ, ալլահ, ո՛յ, ալլահ:

Մյուս անկյունում ձեռները չռած մի գյուղացի չեր ընկել յերեսը դեպի վեր, կարմիր, չսանրած մորուքով։ Մորուքի կեղտոտ մագերի մեջ խոշոր, սոխադուր լոջիկներ ելին ման գալիս, վոնց վոր մըջուկները մըջնանոցում։ Գյուղացու աչքերը մեկ բացվում էին, մեկ փակվում։ Քանդված վոտաշոր հագած մի վոտը ցընցվում եր, մյուսն անշարժ անկվել եր։ Բեղերի վրա, թաց պնչերի մոտ նստել եր մի մեծ կանաչ ճանճ, թուխ կապույտ գլխով։

Սերյոժկան հարցրեց.

— Ինչո՞ւ յե պառկել։

Միշկան չպատասխանեց։

Գյուղացին սոսն ընկած մի կտոր կեղտոտ հացը դեպի իրան եր քաշում անդիմադրելի ուժով։ Միշկան հասկացավ, վոր գյուղացին մեռնում ե, և մտածեց.

— Լավ կլինի, յեթե ես կտորը թուցնենք։ Ժողովուրդ չկա, մարդ չի տեսնի։ Թաթարը բերանքսիվայր ե պառկել։ Տեսնի չել, չի հասնի չետից։ Շատը ինքը կվերցնի, քիչը Սերյոժկային կտա, վորովհետեւ նա ավելի փոքր ե։

Միշկան անց կացավ մի պատից մյուսը, թեթևակի նայեց պատուհանից։ Հանկարծ վոտները թուլացան առաջին գողության քաղցր դգա-

ցումից, յերեսն ու ականջներն այրվեցին։ Աչքը գցեց Սերյոժկայի վրա և շտապ փոփսաց.

— Ապա մի մտիկ տուր։

— Վճրաեղ։

— Ենտեղ, դռան չետեր։

Մեկ, յերկու — պատրաստ ե։

Սերյոժկան դռների միջից հարցրեց.

— Միշկա, ո՞ւր մտիկ տամ։

— Ել մի մտիկ տա, հարկավոր չի։

Պատասխանի վրա գյուղացիք ընկել ելին կայարանապետի չետից, աստված, Քրիստոս մեջ ելին գցել՝ խնդրում ելին թողնել իրենց առաջ գնալու։

— Ընկեր կայարանապետ, խաթր արեք մեզ։

— Սպասեցեք, սպասեցեք, ընկերներ, չեմ կարող։

Միշկան ել վագեց գյուղացիների հետ։ Գյուղացիները կանգ առան. Միշկան ել կանգ առավ, բռնելով Սերյոժկայի ձեռը, վոր բան չեր հասկանում։

Գյուղացիք գղակները հանեցին, Միշկան ել հանեց հայրական հնամաշ գդակը։ Բոթեց Սերյոժկային.

— Հանի։

Բան դուրս չեկավ, և գյուղացիք սկսեցին հայհոյել: Միշկան ել հասակավորի պես ասաց.

— Կաշառք են ուղում...

Հետո մի խանում տեսան՝ գլխին տեսակ-տեսակ սանրեր անցկացրած:

Այդ տեսակ սանրեր պատահում եյին Սամարայում. հանգուցյալ հայրը դրանց ֆինտի-կլյուշկա յեր ասում: Խանումը կանգնել եր կա-նաչ վագոնի միջանցքում, մատներին՝ յերկու վոսկի մատանի: Մի ականջին ողն ե պսպղում, և ատամներն ել մերի պես չեն. վոսկուց են: Կողքին տղաներ են հավաքվել և բերանին են մտիկ տալիս: Խանումը հենց հավի վոսկըը վայր ե գցում, — տղաները ծեծկվում են: Թափ-վում են իրար վրա և սկսում են գորտերի պես գուգավորվելով վորոնե: Հետո ելի շարան. շարքով կանգնում են:

Խանումը նետեց բոլոր վոսկրները, ապա նետեց հացի կեղեր:

Բարկությունից Միշկայի արյունը գլուխը խփեց:

— Հաց ե գցում, հիմար կնիկ:

Տոպրակը դրստեց ու Սերյոժկայի հետ գնա-ցին հարձակվելու:

— Դու հաց ճանկի, յես ել կճանկեմ:

Միշկան բարձրահասակ չե, բայց լավ վոս-կրոտ ե: Քեռի Նիկանորին ե գցել, վորը բոլո-րից լավ մուշտակով եր տալիս: Պատահում եր, վոր յերբ մին հասցնում եր մարդու ականջին — գլխի միջին գուռնա եյին ածում:

Խանումը տեսավ լայն արեխներ հագած Միշ-կային և մի ավելի մեծ կտոր հաց նետեց: Միշ-կայի պնչերը լայնացան: Այլ ուսը թափ տվեց, յերկու հոգու միանգամից վեր գցեց և յեր-րորդի վրա հեծավ: Գլուխը սեղմեց գետնին, ճտովը կպավ աքցանի պես:

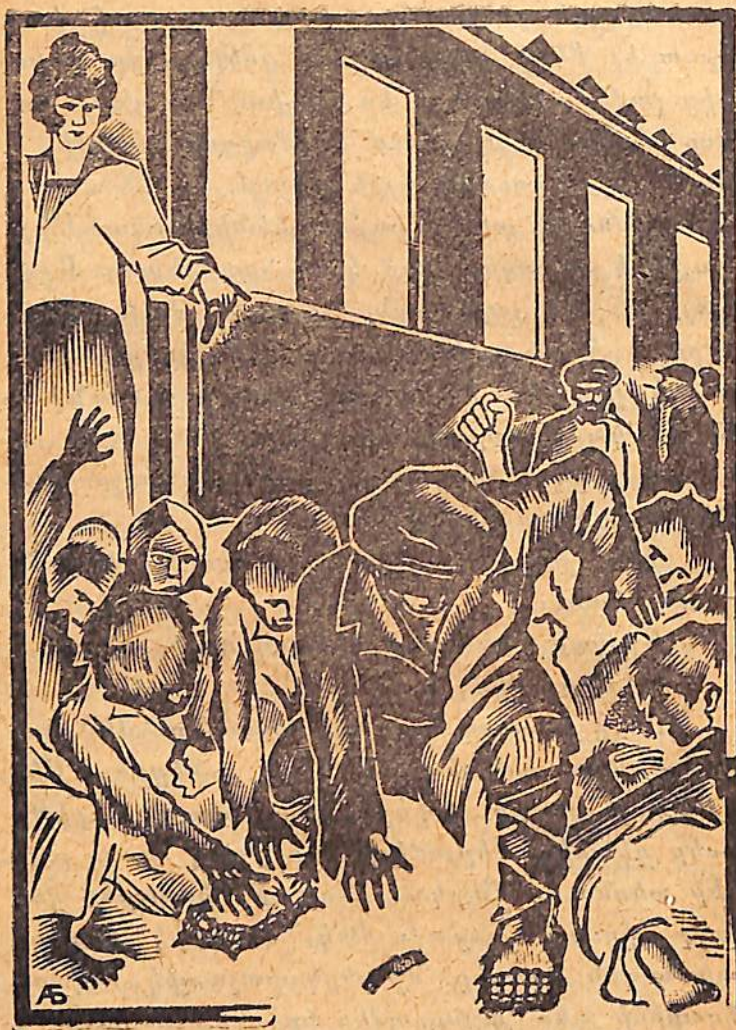
Փոքրիկ, ծեծից տափակացրած, փոշոտված մի հացի կտոր ընկավ նրան:

Դեռ շունչ չեր բաշել՝ խանումը ելի մի կտոր նետեց:

Միշկան չտեսնված կերպով ուժի յեկավ:

— Սերյոժկա, բռնի:

Բայց այստեղ ծուռտիկ վոտով ու մեծ փո-րով մի տղա ամենից լավ հնար բանեցրեց: Սե-րյոժկայի վոտին խփեց, գցեց վայր և քիթը քսեց գետնին: Սերյոժկան վեր թռավ, բայց բան չեր տեսնում: Յերկու ձեռը թափահարեց վոր խփի — փուստ անցավ: Իսկ ծուռտիկ վոտքով տղան դեն շպրտեց մի յերկարաշապիկ աղջկա, կզաքիսի պես փշաքաղվեց իր վրա հարձակող

Միշկայի դեմ: Յերկու ուրիշ տղաներ գոռացին:

— Հասցրու դրան, Վանկա:

Միշկան դրստեց ուսի տալը և աչքերին ընկնող գդակի կողիւրջով չեա տարավ:

— Հասցրո՛ւ:

— Են ա, վախում եմ, ա՛յ:

— Հասցրու ելի՛, փորձի՛:

Այստեղ խանումը ելի մի կտոր շալտեց:

Յեւ հենց այդ ժամանակ վագոնի պատուհանից մեկը մի թուղթ նետեց ծրարած:

— Ա՛յ տղա, ա՛յ տղա:

Քիչ եր մնում Միշկան յերկու կտոր լինի. ախր այդ անելո՛ւ բան ե: Վրա պըծավ դեպի թուղթը:

— Մեջը մի բան կա՛:

Դողդոջ մատներով բաց արեց թուղթը, և ինչ,— պապիրոսի կոթեր:

— Թո՛ւ, անիծվածներ, ի՞ծի ցափն ընկնի ձեր ջանը:

Խաղը յերկար չքաշեց:

Յերբեմն Միշկան եր միանգամից յերկսին շալտում դեն, յերբեմն յերկուսն եյին Միշկային շալտում դեն:

Նա ամենից՝ շատ հաց ձեռ գցեց և ել չեր վախենում:

Ո՞վ ե իմանում՝ գուցե ելի մի ֆինտիկյուշ-
կա պատահի: Յեթե չի ափսոսում, թող շարտի
հացը: Մենակ թե մինչև Տաշքենդ հասնի, մի
տասնհինգ ֆունտ սերմացու բերի, մեկ ել հացի
կտորտանք՝ ինչքան կարելի յե շատ:

Տան մեծի պես խիստ լուրջ մտածում ե
Միշկան, սիրտը ուրախացնում: Ապա իր ցանքսը,
վոր Միշկան պիտի անի հետևյալ գարնան. նրան
պարուրում եր շոյիչ, ջերմացնող մտքերով:

Սերյոժկան վոչինչ ձեռ չգցեց: Չանթեց մի
հացի կեղև, այն ել մեծափոր ծուռտիկ վոտնե-
րով Վանկան ձեռքիցն առավ և թուշն ել ճան-
կեց իր մեծ, շան յեղունկներով:

Նստեցին կայարանի յետևը:

Միշկան հաշվեց հավաքած հացի կեղևները
և ասաց.

— Հի՛նգ հատ ե. յերեքը ինձ, յերկուսը քեզ:

Սերյոժկան կուլ տվեց կեղևները, և բերանը
ավելի վատացավ:

— Միշկա, միքիչ տաս, չկշտացա:

— Հերիք ե: Զուր խմենք, պառկենք քնելու:

— Այ եդ փշրանքը տուր:

— Վհրը:

— Այ, են վոր ծնկանդ վրա յե:

Միշկան ել չկշտացավ: Շոշափեց այն պա-

տառը, վոր գյուղացուց եր գողացել, և շրթունք-
ներն ուռցրեց:

— Հենց մի գլուխ՝ տո՛ւր հա տո՛ւր: Բա դո՛ւ
յերբ պիտի տաս:

— Յես ել ախր քեզ պտուտակի գլուխը
տվի:

— Են ինձ վիճակ ընկավ:

Սերյոժկան ձայնը կտրեց:

Միշկան գրպանից հանեց իր տարած պտու-
տակի գլուխը, գցեց վոտների տակ:

— Այ ես պտուտակի գլուխը կեր, յեթե
չես ուզում ընկերություն անել:

Յերկուսն ել յերկար ժամանակ լուռ եյին:

— Գանի կտոր հաց ես պարտք:

— Յերեք:

— Վհնց չե:

— Բա վհրքան:

— Համրի, կիմանաս: Ճամպին վոր հանգըս-
տանում եյինք՝ մի կտոր տվի—եդ քեզ մեկ: Են
կայարանում վոր նստեցինք—մինն ել ենտեղ:
Ես ըոպեյիս յերկու կեղև տվի—ես յեղավ չորս:
Յես քեզ պես չեմ, ավելի չեմ հաշվի:

Սերյոժկան լաց յեղավ:

— Փորս վեց-վեց ե անում...

Գիշերն անձրև յեկավ:

Յերկար ժամանակ Միշկան ու Սերյոժկան չփչփացնում էյին անձրևաջրի մեջ, սայթաքում էյին փոսերում: Ուշացան կայարան դալու և նստելու տեղ չգտան: Միջանցքում կալան պատին ու հետո ծալապատիկ նստեցին: Սերյոժկայի փորն սկսեց ցավել:

— Միշա, «գուրս գնալ» եմ ուզում:

— Ելի՞ «գուրս գնալ»: Շուտ վաղ տուր պատի յետևը:

— Հետո արի:

Միշկան բարկությունից թքեց:

— Զարմանալի մարդ ես, Սերյոժկա: Ինքդ ուզում ես «գուրս գնալ», ինձ ել ես կանչում: Գայլ հո չկա եստեղ, վոտներդ չեն կծի:

Սերյոժկան մի տասն անգամ դուրս վազեց, զոռ տվեց, լաց յեղավ և նորից ձայնը փորն ընկած, անհանգիստ ասում եր.

— Միշա, դուրս ե թափվում:

— Դու յել զոռ մի տա:

— Զոռ չեմ տալիս—գնում ե...

— Թուքդ կո՛ւլ տուր:

— Աղիքներս խառնում ե:

Միշկան ձանձրացավ հոգ տանելուց և ծույլ-ծույլ ասաց.

— Կանցնի, մենակ մի մտածի դրա վրա:

Դա վատ ջրից ե, լուծ ունես:

Սերյոժկան չեւ մտածում:

Յնցվում եր, ընկերոջն եր կաշում, վոր մի քիչ տաքանա, փակում եր աչքերը:

— Մըսում եմ:

Լապտերների աղոտ լուսի մեջ յերևում էյին անձրևի խոշոր կաթիլները, վոր թռչում էյին, ծխում լճակների մեջ, թմրկահարում կայարանի կտրանը: Կաշե կարտուղով մի մարդ վազելով անցավ միջանցքով և կոխեց Սերյոժկայի վոտը:

Սերյոժկան լաց յեղավ:

Միշկան հայրական հնամաշ գդակն ականջներին քաշելով՝ հոգնած մտիկ եր տալիս:

— Ինչի՞ յես տնքում, Սերյոժկա:

— Մըսում եմ... Գլուխս երվում ե:

Յավ չունելինք, ես եր պակաս: Միշկան ներս խցկվեց ժողովրդի մեջ ու բղավեց.

— Ընկերներ, թողեք հիվանդ տղան ներս մտնի, տաքանա:

Վոչ վոք չպատասխանեց:

Այն ժամանակ Միշկան խորամանկության դիմեց, բռնեց Սերյոժկայի ձեռքից ու ավելի բարձր բղավեց.

— Ներս թողեք:

— Եդ հվ ե:

— Մալրիկի մոտ ենք գնում:

Ներս խցկվեցին անկուռը, մի կնկա տուպ-
րակի վրա, բայց կնիկը բղավեց.

— Ո՞ւր յեկաք, ձեզ ելի սպասում, ան:

Խորամանկութուն՝ խորամանկութուն—ա-
նանց խորամանկութան յոլա չես գնա: Միշկան
չերբեք ալդպիսի ձայն չեր ունեցել—ալդպես
փաղաքշական:

— Մոքիր ջան, դու բուզուլուկցի՞ յես:

— Վեր արի տուպրակից:

— Ձեռ չենք տա:

Մոտի գլուղացին, գլուխը չբարձրացնելով,
ասաց.

— Մազերից ձիգ տու, կհասկանա:

— Մենք մեր մորը կորցրել ենք, հերներս
սովից մեռավ:

Գլուղացին ելի գլուխը չբարձրացնելով ասաց.

— Յես ել եմ վորբ, յես ել անտեր եմ
գնում ճամպա:

420թ. Միշկան տուպրակի կշաին տաքացավ և մի-
թիւ աչքը կպցրեց: Հենց այն ե՝ ուզում եր բո-
լորովին մոռացութեան մեջ ընկնել՝ Սերյոժկան
քնի մեջ հանկարծ չվերցնի ու գոռա.

— Կիրգիզը:

Կնկա չերեխան լաց յեղավ: Սա չի բար-
կացած ասաց.

— Մի գոռա, յերեխին կվախեցնես:

Բայց Սերյոժկան ելի սկսեց գոռալ.

— Կրակ ե ընկել:

Ուշքի յեկավ, «դուրս գնալ» ուզեց: Հետո
կամացուկ սկսեց թնկթնկալ՝ գլուխը ծնկների
մեջ առնելով:

Միշկան հուսահատութունից աչքերը փա-
կեց:

Նա միտք եր անում չքնաղ Տաշքենդի վրա,
գլխից չեր հեռացնում տասնհինգ ֆունտ ցորենի
և յերկու տուպրակ հացի կտորտանքի պատկերը:
Մտքով կախված եր բուֆերներից, մագլցում
եր վագոնի կտուրը, թագ եր կենում շոգեմե-
քենայի մեջ, և վոչ մի զինվոր և վոչ մի կայա-
րանապետ չեյին կարողանում նրան բռնել:
Նրանք բարձրանում են կտուրը, ինքը ցած ե իջ-
նում: Նրանք՝ շոգեմեքենայի վրա, նա՝ շոգեմեքե-
նայից իջնում ե: Ալդպես ել նրա մասին ամեն
տեղ ասում եյին.

— Ավագակ ե լույս ընկել:

— Ո՞վ:

— Այ մի տղա կա բուզուլուկցի, կապատի-

նյան գավառից: Առանց տոմսի, առանց անցա-
թղթի ճամաչա չե գնում: Հնար չկա բռնելու,
տանելու որտա-չեկա:

Իսկ Սերյոժկան նրա կշտին շան պես վըն-
գում եր գառանցանքի մեջ:

Մտիկ տվեց Միշկան նրան խեթ-խեթ, չար
աչքերով և մտածեց.

— Ի՞նչ խելք եր սրա պեսի հետ կապվես:
Լաջն ես եր՝ իսկի չկապվեցի. հիմի չեղ ուշ ե.
պալման կա: Մենակ վեր գցեմ գնամ, կկորչի:
Թե նրանով լինեմ, չերկար ժամանակ Տաշքենդ
չեմ հասնի: Հիմարի՛ գլուխ: Սիրտդ շատ եր
նեղանում, ա՛յ, չեթե մենակ գնալիր: Վեց կտոր
հաց ձեռք կընկներ, վեցն ել դու կուտեիր:

Սիրտը նեղացավ այս ծանր մտքերից,
գլուխն սկսեց տրաքվել: Կայարանից մի կերպ
գլուխը դուրս հանեց Միշկան ու դուրս չեկավ
պատֆորմը:

Վագոնների տակ տեսավ Վանկային, ա՛յն
ծուռտիկ վոտքերով աղային, վորի ձեռքից հացը
խլել եր, և մյուս աղային, վորի անունը Պետ-
կա չեր:

Վանկան ել ճանաչեց իր վոչ-վաղեմի հա-
կառակորդին և բարեկամաբար ասաց.

— Անցի՛ մեզ մոտ:

— Ձեզ մոտ ի՞նչ կա վոր:

— Քիչ կտաքանաս:

Միշկան նստեց անիվի մոտ, պատմեց Սե-
րյոժկայի մասին, Սերյոժկայի փորլուծի մասին
և ա՛յն մասին, թե ինչպես պալմանավորվել են
միշտ իրար հետ լինել: Ինքը Սերյոժկան վատ
ե, ձեռից բան չի գալիս, և Միշկան ե ստիպ-
ված չերկսի համար բան ձարում: Հենց նոր նա
հինգ կտոր հաց խլեց. իսկ չեթե ուղենար, բո-
լորը կխլեր:

Վանկան աչքի տակով մտիկ տվեց նրան:

— Ուժիդ վրա չես հույսդ դնում:

— Բա ինչի՞ վրա հույս դնեմ: Ապա՛ ինձ
մի լավ կշտացրու՝ տես վո՞նց եմ չերկու մար-
դու վեր դցում:

— Գտնվ պարծենալու բանը: Ապա՛ ինձ ել
կշտացրու, չես ել կզցեմ:

Պետկան աչքերը պսպղացնելով նայեց
Միշկային և հարցրեց.

— Մեր Յաշայի հետ կարո՞ս:

— Քանի տարեկան ե:

— Տասնյերեք:

— Ի՞նչ մարդ ե վոր: Ավելի մեծին ել տա-
կըս կզցեմ:

Պետկայի բարկությունը չեկավ. տես, ե,

մի հոգի չե՛ յերկսից չի վախում: Արմունկը հանկարծ քսեց Միշկայի թշին:

Միշկան դրստեց տոպրակը:

— Ի՞նչ ես կոխիմ տալիս հետս:

— Բա դ՞ո՞ւ:

— Դե՛սը, թե չե՛ մի հատ կհասցնեմ՝ վա՛յ նանի կկանչես:

Վանկան վոտով յետ շարտեց նրան:

— Դե՛սը:

Պետկան բռունցքները սեղմեց:

— Վանկա, հասցրո՛ւ դրան, ե՛ն հացի կտոր-տանքի ջիգրը հանի:

Յերեք լակոտներ իրար կպան վագոնի տակ ու յերկար ժամանակ տրորում ելին մեկ-մեկու սաստիկ չարացած: Վանկայի յեղունկները շատ վատ ելին—Միշկայի ամբողջ քիթը ճանկոտեց: Բայց դե, Միշկան ել տակը չճաց. նա չեւ Վանկայի գլուխը հուպ տվեց ու մկան պես ծվացրեց...

11

Ճաշին յեկավ մի գնացք, վոր գյուղացիների գնացք չեր, այլ կարգին վագոններով եր:

Գյուղացիք չկարողացան ընկնել նրա մեջ:

Վանկային ու Պետկային դուրս շարտեցին և յերեք աղջկա տարան որտա՛ն եկա:

— Անտոմաավոր ե՛ն:

Միշկայի բախտը բանեց:

Պտուտ յեկավ, պտուտ յեկավ բարձր կար՝ միր անիվավոր շոգեմեքենայի չորս բոլորը և թռավ նստեց սանդուխի վրա: Անշուշտ կգնար, բայց զանազան մտքեր սկսեցին տանջել նրան:

— Թողի՛ր, թողի՛ր, ընկերոջդ թողի՛ր: Հի՛վանդ ընկերոջդ:

Շոգեմեքենայի անիվները պտտվեցին, բայց դրանից Միշկայի մտքերն ավելի շփոթվեցին:

— Թողի՛ր ընկերոջդ, թողի՛ր:

Միշկան ցած թռավ շոգեմեքենայի աստիճանից և քիչ ե ֆուռ բարկութունից լաց լինի:

— Ախր ի՛նչո՞ւ կապվեցի Սերյոժկայի հետ:

Կարմիր անիվավոր շոգեմեքենան գնաց հեռացավ, և Միշկան տխրեց:

Սերյոժկան պառկել եր կայարանի յետև բուդկայի մոտ, արևի տակ և ծանր լիզում եր շրթունքները բորբոքված լեզվով: Նրա դեմքը լղարել եր, քիթը սրվել: Նստեց Միշկան ընկերոջ մոտ, գլուխն ուրորեց: Տոպրակից հանեց փալասը, մի պտղունց աղ ածեց լեզվին: Կնճոռտեց դեմքը, թքեց աղը: Լուռ գնաց անցկացավ վագոնների մոտով: Հանեց զգակը, կանգնեց վագոնի մոտ պատուհանի տակ, հեռացավ գնաց

հավաքելով ցեխի մեջ ընկած կարտոֆիլի կճեպները, սոված ծնոտներով դանդաղ ծամեց:

Մյուս վագոնից վոչխարի շնի թանձր հոտ չեկավ:

Միշկան դարձյալ հանեց հայրական հնամաշ գդակը:

— Մոքիր ջան, մի բան տա՛ս հիվանդ տղային:

— Ո՞ւմ:

— Հիվանդին:

— Կորի՛, քանի յերեսիդ չեմ չպոտացրել: Զահլա տարան ամեն բոպե, անիծածները:

Միշկան հառաչեց, վոչինչ չասաց: Գնաց ամենավերջին վագոնը, նստեց բարակ, փայլուն ունիին:

Հանգուցյալ հայրը միշտ ասում էր.

— Մեզ պեսներին կասեն տո՛ւր հա տո՛ւր, բայց մեզ պեսներին վոչինչ չեն տա:

Միշկան գլուխը սեղմեց ձեռների մեջ ու քարացած մնաց:

— Մեզ պեսները կոտորվեն ել՝ վոչ մեկի սիրտը չի ցավի:

Հենց այստեղ էր՝ պատահեց մի քաղաքացի կին, սպիտակ շորերով—գլխով թշվառ քույրը: Զեռքում՝ ամբողջ մի կտոր հաց: Հիմի ի՛նքը

գլխի ընկավ, վոր Միշկան մեծ ցավի մեջ է, թե՞ Միշկայի աչքերը մատնում ելին այդ ցավը:

— Այ տղա, ո՛ւր ես գնում:

Այդ փաղաքշական խոսքն աջնպես շոյեց Միշկային, կարծես կժով տաք ջուր ածեց ին վրան: Նայեց կնոջ յերեսին. չի ծիծաղում, խղճահար աչքեր ունի: Միշկան յերկար չմտածեց. խոստովանեց ամեն բան: Ընկերոջ հետ խոսք մեկ են արել միասին Տաշքենդ գնալ, ճամպին իրար չթողնել: Բայց ընկերը քիչ հիվանդացել է, և նրանց վոչ վոք հաց չի տալիս: Ինքը՝ Միշկան ավելի շուտ կգնար, բայց ընկերոջը թողնել չի կարելի: Կկորչի՛ յեթե մենակ մնա, շատ է անփորձ: Իր ուրում վոչ մի տեղ չի յեղել, շոգեմեքենաներից վախենում է:

— Ինչո՞վ ե հիվանդ:

— Լուծ ունի վատ ջրից և ջերմի պես բան:

— Ապա ցուլց տուր, վո՛րտեղ է:

Գնացին բուզկայի յեան, ուր ընկած էր Սերյոժկան: Միշկան ցուլց տվեց.

— Այ, տես:

Բուլը մտիկ տվեց Սերյոժկայի փորին և ասաց.

— Սա ջերմ չէ, տի՛ֆ է, և սա, հավանորեն, չի դիմանա:

— Հիմի հւր պիտի տարվի սա:

Քույրը մտածեց և ասաց.

— Մեր վագոնը հիվանդներով լիքն է, բայց ինչ վոր ե՛ս ստիպված ենք սրան ել վերցնելու: Կհասնենք հետևյալ կայարանը՝ սրան կգնենք հիվանդանոցը: Համաձայն ես:

Միշկան նրա համար չէ ուրախ, վոր Սերյոժկային հիվանդանոց են տանելու: Վնչ, դրա համար ել ե ուրախ: Բայց ավելի ուրախ ե մի բանի համար, վոր աշխարհում լավ մարդիկ կան, մենակ՝ միանգամից չես պատահում դրանց: Հիմի սիրան ել ե ուրախ, սովածութունն ել քիչ ե աղիքներում: Քույրը հացից մի պատառ կտրեց, վորից Միշկան քիչ ֆնաց ուրախութունից լաց լինելը:

— Շատ շնորհակալ ենք, մեքիւր ջան:

Ու մտածում ե.

— Ախ, չեթե ինձ ել նստեցներ վագոն:

Բայց քույրը կարճես կախարդ լինելը: Ձեռաց հասկացավ Միշկայի միտքը:

— Հիմի դու հւր ես գնալու:

Մտիկ տվեց Միշկան քրոջ խղճահար աչքերին և ասաց.

— Մոքիւր ջան, նստեցրու ինձ անկյունում, չեմ վոչ վոքի չեմ ասի:

Ձե, աշխարհում լավ մարդիկ կան:

Սիրան ել ե ուրախ, սովածութունն ել պակասեց աղիքների մեջ:

Հիմի նստել ե Միշկան սանիտարական վագոնի մեջ և աչքերին չի հավատում. չերագուհի ե, թե իսկութուն:

Վագոնը թխթխկացնում, որորվում ե: Անիվները թխթխկացնում են, խաղ են անում, իսկ Միշկան անկյունում ժպտում ե քաղցր նիրհելով:

— Վերաեղ ե հիմի ծուռտիկ-վոտնանի վանկան: Յեվ վորտեղ են ոջախները:

Բոլոր ոջախները միանգամից հանգան, միայն անիվներն են ներքևում խոսում.

— Տո՛ւ-տո՛ւ-տո՛ւ: Տո՛ւ-տո՛ւ-տո՛ւ:

12

Հիվանդանոցը Միշկային դուր չեկավ. ներկած ե և պատուհան շատ ունի: Սերյոժկան կպռկի աջնտեղ, կլավանա: Դեղ կտան, դեղափոշի կտան, վոտի կկանգնի: Ինքը Միշկան ել Տաշքենդից չեմ դալիս կվերցնի նրան: Յեթե գործը հաջող գնա՝ դեռ հացից ել բաժին կհանի նրան, վոր նախանձ չլինի: Ամենքը կարող են հիվանդանալ. Սերյոժկան մեղավոր չէ:

Սերյոժկային դրին պատգարակի վրա և տարան դրին հաշտում: Պատգարակ կրողները հեռացան և յերկար ժամանակ դուրս չեկին գալիս հիվանդանոցից: Ծառների մեջ ագռավը կռավեց:

Չար կռավոց ե, վատ բան չպատահի:

Սերյոժկան ուշքի չեկավ ու լաց չեղավ.

— Ինձ ո՞ւր են ուզում տանել:

— Նստեղ հիվանդանոց ե, մի վախի:

— Բա դ՞ու՞մ վորտեղ ես:

— Նստեղ, քեզ հետ:

Միշկան նստեց դռան սանդուխին, պատգարակի մոտ ու սկսեց պատմել: Մի շատ լավ կին պատահեց, վոր խղճում ե իրենց, հաց տվեց: Ասում ե՝ յես Սերյոժկային անպատճառ կբժշկեմ: Ասում ե, վոր այդպիսի դեղ ունի: Ինքը Միշկան ել մենակ չի գնալ Տաշքենդ, կմնա, կսկսի շուկա գնալ: Կայարանի յետև շուկա կա, ինչպես վոր Բուզուլուկում, և ինչ վոր սիրտդ կուզի, կարող ես գնել: Մենակ թե՛ Սերյոժկան թող չբարկանա, վոր նրանք կռվեցին— ճամպին առանց դրան չի լինի:

Հիշեց խաղում տարած պտուտակի գլուխը:

— Դու կարծում ես, թե յես պտուտակի գլուխը հենց դրձուտ վերցրի: Ինչի՞ն ե պետք

ուրիշի ապրանքը: Դիտմամբ բարկացնում եյի...

Տաք ու խորը դրպանից պտուտակի գլուխը հանեց և դրեց Սերյոժկայի ձեռը:

— Ա՛ռ, պահի:

Իսկ յերբ հիվանդանոցի դռները բացվեցին, և Սերյոժկան հավիտյան մտավ աջնտեղ՝ Միշկան զգաց մի անտանելի ցավ և դառն միայնակութուն: Կանգնեց սեղանի մոտ, ուր մի սպիտակ խալաթ հագած կին գրում եր, և հոգնած ձայնով սկսեց պատմել.

— Մենք Լապատինյան գավառի գյուղացիներ ենք: Յես Միխայլա Դոդոնովն եմ, իսկ նա՝ Սերգեյ Իվանիչը:

— Ազգանունն ինչ ե:

Այստեղ Միշկան մոռացավ Սերյոժկայի ազգանունը: Ուզեց մականունը ասել՝ կինը իսկականը պահանջեց:

— Ուղղակի գրեք իմ անունով. Միխայլա Դոդոնով, Լապատինյան գավառից:

— Գրել-կարդալ իմանում ես:

— Բա վճնց:

— Ստորագրի՛ր:

Միշկան կուրծքը դիմհար տվեց սեղանին, և շրթունքները զոռից լախացան:

— Վաղուց ե չեմ գրել, ձեռս չի բռնում:

Ստորագրեց և խփուլն տխրեց:

Դուրս չեկավ հիվանդանոցից, իսկ պտուտակի գլուխը բախում ընկած է:

— Ոհո, Սերյոժկան մոռացել է:

Մտիկ տվեց պատուհանից. մարդ չեր չերևում: Բարձրացավ մյուս պատուհանը, բայց այնտեղից մի մարդ ձեռքով սպառնաց: Փողոցային շան պես Միշկան պտուկեց հիվանդանոցի չորս բոլորը և կրկին հաշտի մոտ կանգնեց:

— Վհնց անեմ, պտուտակի գլուխը հասցընեմ Սերյոժկային:

Մի մարդ դուրս բերին պատգարակով: Կարծեց թե Սերյոժկան է, բայց պատգարակի վրայինը մեռած կնիկ եր, և կնկա վոտները մերկ: Տխրեց—ուժ չունի: Ուտել է ուզում, ընկերոջն էլ ափսոսում է:

— Ախր պտուտակի գլուխն ինչո՞ւ մոռացա:

13

Ամբողջ օր Միշկան թրև եր գալիս շուկայում, առևտրականների մեջ, ականջ եր դնում, թե քանխաղ են ծախում մի յուրեկան, մի կոֆտան, հացը ինչ արժի, չեթե փողով առնի մարդ: Հիմի ինքն էլ է ուզում տոպրակից հանել տալի յուրեկան, բայց գյուղացիք չորս կողմը խոսում են.

— Կիրգիզներն Արենբուրգում թանգ գնով ամեն բան առնում են: Այնտեղ պետք է տանել:

Միշկան էլ մտածեց թե՛

— Միքիչ էլ կհամբերեմ:

Փորձեց վողորմութուն խնդրել, բայց կնիկմարդիկ այստեղ խիստ են չարանում:

Հենց ասում ես՝

— Մոքիր:—Մտիկ չեն տալիս:

Սկսում ես գոռել.

— Իսեր Բրիստոսի:—Ձեռքերը թափ են տալիս վրադ:

Մի կնիկ էլ ուզում եր Միշկայի գլխին խփել:

Յերևում է վոր իմացավ, թե ինչպես Միշկան գյուղացուց մի կտոր հաց գողացավ, և շուկայով մին գոռաց.

— Զգաւշ կաց, գո՛ղ շուն: Վաղուց է աչքս վրադ է. ման ես գալիս չորս կողմ:

Միշկան հայրական հնամաշ գդակը քաշեց աչքերին ու հեռացավ աղմուկից: Իմաց կտան որտա-չեկա ու չերկու շաբաթ կնստացնեն. մեղպեսների հետ շատ չերկար-քարակ չեն խոսի: Կպահանջեն անցագիր—չկա: Անցաթուղթ կպահանջեն—անցաթուղթ էլ չկա: Լավ է խաթից հեռու լինել...

Միայն իրիկնադեմին հիշեց Սերյոժկային:
Կարծես մեկը ծակեց նրա սիրտը:

— Ինչո՞ւ չես գնում մոտը: Խոստացար, չե՞:

Ուզում եր գնալ Սերյոժկայի մոտ, բայց
գլուղացիք վախեցրին:

— Տաքենդի գնացքը սարքում են: Շու-
տով կգնա:

Իսկուհն Միշկայի գլուխը չերկու մասի բա-
ժանվեց: Մի կեսը հրամայում է Սերյոժկայի
մոտ գնալ, մյուսը վախեցնում է.

— Մի գնա, կուշանաս:

Իսկ առաջին կեսը դարձյալ ականջին փրս-
փրսում է.

— Ձեռն ամաչում, ընկերոջդ թողնում ես
ոտար չերկրում: Ինքդ պայմանավորվեցիր ու
ինքդ ել չես ուզում: Հեռու չե: Մնաս բարով
կասես վերջին անգամ ու ճամպա կընկնես: Նա
չեղ թեթև կզգա իրեն այդ իմանալով և ել չի
սպասի...

Մյուս կեսը հանգստացնում է.

— Դու այս անգամ չպայմանավորվեցիր:
Ձուր տեղը ժամանակ մի կորցնիր, թե չե՞
գնացքին ել չես հասնի: Մի գիշեր մի ցերեկ
կնստես այստեղ, մինչդեռ այդքան ժամանակը
հարյուր վերստ ճամպա կգնաս: Յեթե դիտմամբ

անելիր, — ղևա չունի... Դիտմամբ հո չես ա-
նում...

Միշկան յերկար տանջվեց:

Դուրս յեկավ կայարան: Մեկ հիվանդանո-
ցին է մտիկ տալիս, մեկ՝ վագոններին:

Միշկայի խիղճը հաղթեց Միշկայի անվըճ-
ռականության և առաջ մղեց: Ինչքան ուժ ու-
ներ, վագեց հիվանդանոցի հաշտը, կանգ առավ,
կարծես մեխված լինեք տեղում: Յերեք պատու-
հանը բոլորովին մութն է, մեկի մեջ մի փոք-
րիկ ճրագ է վառվում: Խփեց դռանը՝ փակ է:
Գլուխը բարձրացրեց դեպի պատուհանը, ուր
ճրագն եր վառվում. մի մարդ շապկից քաշեց:

— Ո՞ւր ես բարձրանում: Պատուհանն ես
ուզում ջարդել:

Միշկան շուռ յեկավ վոր՝ մի գլուղացի յե
կանգնեղ դիմացը, ավելը ձեռին:

— Սերյոժկային եմ մտիկ տալիս:

— Ի՞նչ Սերյոժկա:

— Մեր, լապատինցի Սերյոժկային:

— Եստեղ վոչ մի Սերյոժկա չկա, հեռացի:

Ա՛յ քեզ բան: Եսոր՝ հիվանդանոց տարան
ու եսոր ել չկա:

Հենց այստեղ ել շողեմեքենան կայարանում
սուլեց:

— Գնացքը:

Միշկան հիվանդանոցից վազ տվեց, թռչում է գետնի վրայով: Հասավ կայարանը—բան չի հասկանում: Մարդիկ այս ու այն կողմ են վազվրզում, վոմանք ել թեյ են խմում:

Մի գյուղացու հարցրեց, սա ձեռները տարածեց.

— Յես, ախպեր ջան, բան չեմ խմանում. յես ինքս չորս ուր ե՛ վեր եմ ընկած եստեղ: Ո՛ւր ես՝ գնում:

— Պետք է Տաշքենդ գնամ:

— Տաշքենդինը վաղուց է գնացել:

— Գնացե՛լ ե:

— Նո՛ր է գնացել:

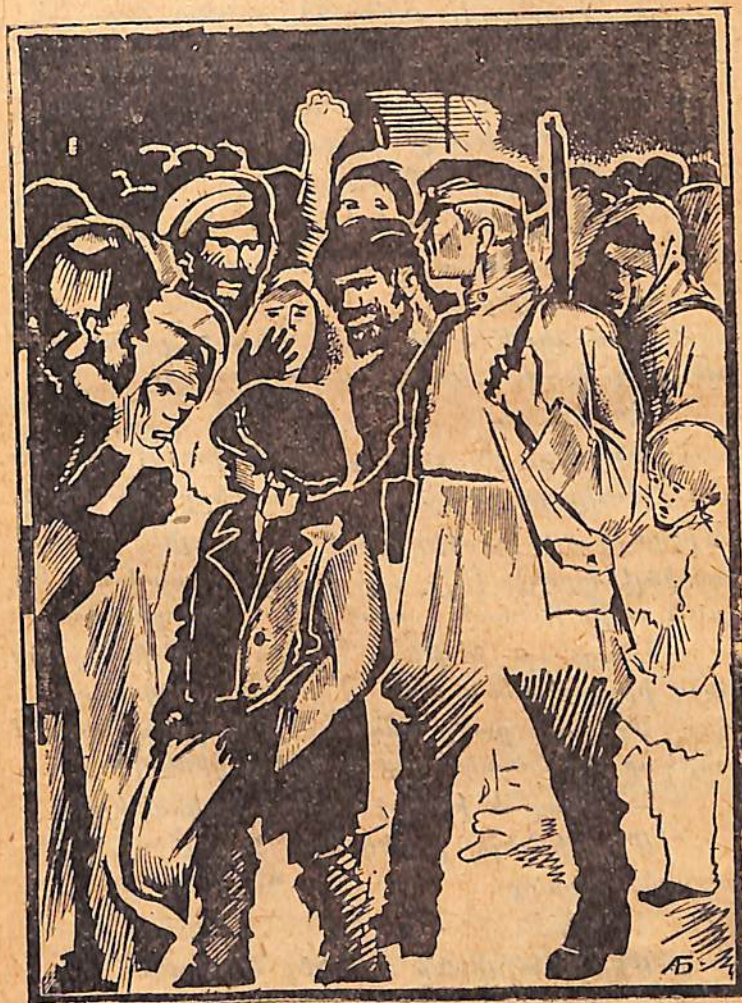
Միշկայի ձեռներն ու վոմները թուլացան:

Վազեց ուրիշ կողմ, միթան մեջ դիպավ մի կնիկա, վոր դուլյով յեռացրած ջուր եր տանում: Դուլը ցնցվեց, և յեռ ջուրն այրեց նրա մատները: Կնիկը վայր գցեց դուլը և սկսեց բղավել.

— Բռնեք դրան:

Յեղնիկ չե փախչում, յեղջուրներով թփերը ճղում—Միշկան է փախչում տուպրակն ուսին:

Յետևում աղմուկ բարձրացավ, ահանջ է ծակում:

— Գողացավ, գողացավ, բռնեք:

Գյուղացիք Միշկայի ճամպան կտրեցին:

— Այ, շուն շան վորդի:

— Հարկավոր չե, մի խփեք:

— Միլիցիա կանչեք:

— Այ, ընկեր միլիցիոներ, հենց սա յեր...

— Կնկանից տոսլրակը գողացավ:

— Ցրվեցեք:

Կամ գետինն ակի պես շուռ ե գալիս, կամ
մարդիկ թռչում են մեկ-մեկի վրայով:

Վնչ:

Գետինը չե շուռ գալիս և վոչ ել մարդիկ
են թռչկոտում. Միշկայի աչքերը մթնեցին,
Միշկայի գլուխը պտտվում ե Կանգնել ե սար-
սափելի ողակի մեջ, և լեզուն չի պտտվում թե
բան ասի: Ուզում ե խոսել, չի կարողանում:

Արցունքը կաթեց Միշկայի թշին. բայց
այդ իրարանցման մեջ ո՞վ կտեսնի արցունքը:

Միշկայի ցավը դրդում ե կայարաններում
յերկար ժամանակ նստած գյուղացիներին:

— Պետք ե թակել եդ շան լակոտներին:

Միլիցիոները բռնեց նրա ձեռը:

— Գնանք:

— Կորա:

Միայն այսքանը մտածեց Միշկան:

— Հիմի կաշիս կմաշկեն:

Միշկան գնում ե սարսափելի դատաստանի.
բոլոր մսերքը դողում են: Հիշեց հանգուցյալ
հորը, Նիկանոր քեռուն, վորն ամենքից լավ
մուշտեկով եր անում, և խիստ նեղացավ
Սերյոժկայից:

— Տես թե ինչ պատճառով ընկա խաթի
մեջ:

Մտնում են որսա-չեկա. կարծես մինչև
անգամ սարսափելի յել չե, ինչպես վոր նրանց
գործկոմում: Մի մեծ սեղան ե, սեղանի մոտ
նրանց մեծը՝ կաշվե պիջակով: Կողքից ատրճա-
նակը կապած, գլխարկի վրա բայլելիկի աստղը:
Ամենից մեծը մի մատով բեղերն ե քորում ու
մտիկ ե տալիս Միշկային աչքերը կուչ ածելով:

— Բանն ինչո՞ւմ ե:

— Ես աղային բռնել ենք, ընկեր Դունայե,—
բացատրում ե միլիցիոները:

— Անտոմսավոր ե:

— Ո՞վ ե իմանում: Չեմ իմանում՝ տոսլրակ
ե փախցրել:

— Մոտեցիր ինձ:

Միշկան խիստ վախեցավ— ձեռներն ուղիղ
պահեց շալվարի վրա: Չախը վախից ցնցվում ե,
վրաներն ել ծնկների մոտ քիչ դողում են: Առաս-

տաղը գլխի վրայից սահում ե վայր, և բոլոր որտա-չեկան ակիքների մեջ ճոճվում ե:

Իսկ ընկեր Դուռնայեը դիտմամբ լռել ե, չի շտապում:

Միայն կուչ բերած աչքերը գցում ե մեկ թղթի վրա, մեկ Միշկայի վրա:

— Անուշի ի՞նչ ե:

Միշկայի մազերը փշաքաղվում են, քիթն այրվում. չի կարողանում շուռ գալ դեռ-դեն:

— Քանի տարեկան ես:

— Տասներմեկ, տասերկու:

— Ապրե՞ս: Թուխուն քաշում ես:

— Իսկի:

— Մի պահի, Միշկա Դողունով, մենք ամեն բան գիտենք...

Միշկան տեսավ վոր մեծավորը ժպտում ե՝ մտածեց.

— Սուտ ե ասում. վոր ծիծաղում ե՝ վո-չինչ չգիտե:

Մեծավորը նորից ժպտաց.

— Տոպրակն ինչո՞ւ գողացար:

Միշկայի սիրտը թեթևացավ, և նա կրկին մտածեց.

— Արի կըլի միքիչ սուտ ասեմ՝ կարելի չե հավատա:

Սկսեց պատմել. վաղուց ե՝ հոր հետ պատ-րաստվում էին Տաշքենդ գնալու, տոմս, անցա-թուղթ առան, իսկ հայրը ճամպլին մեռավ: Պետք եր նրանից տոմսը վերցնել, բայց Միշկան մո-ռացավ ու յերկու կայարան առանց տոմսի յե-կավ: Այստեղ իրանց գյուղից մի տղա յել յե-կավ կպավ թե՝ ինձ ել հետդ վերցրու հա հետդ վերցրու—մենակ վախում եմ: Նա յել հիվանդա-ցավ: Ում կուզես՝ հարցրու—հիվանդանոցումը պառկած ե: Միշկան վազեց հիվանդանոց, վոր նրան տեսնի, բայց այդ ժամանակ գնացքը սուլեց: Այդտեղ Միշկան վախեցավ, վազեց, վազեց, դիպավ կնկան: Մուլն եր, չեր յերե-վում: Վոտով դիպավ դուլին, կնիկն սկսեց գողգողալ: Գյուղացիք լսեցին, կարծեցին թե ժուլիկ ե: Բայց այս տոպրակն իր սեփականն ե: Այս տոպրակի մեջ ելի մի տոպրակ կա, իսկ այդ տոպրակի մեջ մի փաթաթած գավաթ կա, մի յերկու պողոնաց աղ՝ ճամպլի համար, մեկ ել տատի յուրեկան: Նա յերբեք գողություն չի արել:

Բաց արին տոպրակը, տեսան վոր ճիշտ ե. գավաթն ե, աղը և յուրեկան:

Մտիկ տվեց ընկեր Դուռնայեը Միշկային, ելի քորեց բեղերը մի մատով:

— Բայց դու գիտե՞ս, վոր յերկաթուղով չի կարելի անտոմս ճանապարհորդել:

— Իհարկե գիտեմ, բայց հըր գնամ: Շատ եմ սոված...

— Իսկ Տաշքենդ ինչի՞ յես գնում:

— Միքիչ աշխատանք անելու:

— Ի՞նչ գործ կարող ես անել:

— Ինչ վոր պատահի: Աղբ կժաքրեմ, գութանի վրա կբանեմ...

Դունասյեը, ամենից մեծավորը, գլուխը պտըտեց ու ժպտաց:

— Լսի՛ր, Միխայիլ Դոդոնով. դու ճարպիկ տղա յես: Յես քեզ կարգով կպատժեմ, վոր դու ավելի ճարպիկ լինես: Վաղը դու պետք ե անտոմսավոր կնիկների հետ փայտ կրես: Միքիչ կաշխատես՝ ճամպա կգնաս: Իսկ անտոմս ճամպա գնալ մեզ մոտ չի կարելի: Հասկացա՞ր:

Միշկան ավելի վատ բան եր սպասում:

Միլիցիոների հետ դուրս յեկավ որտա-չեկայից և հանգստացած ասաց.

— Յես գործից չեմ վախում: Ինչ գործի ուզում ես՝ դիր, կանեմ...

15

Միշկան յերկար ժամանակ ման եր գալիս պլատֆորմի վրա. վոտները չեյին շարժվում: Հող-նել եր: Նստեց վագոնի մոտ, վոր քիչ հանգստա-

նա, ու աճյալես ել քնեց, գլուխն անիվին դեմ անելով: Սոված աշխատանքի որը լավ հոգնեցրել եր նրան, ուրախությունը՝ որորել. ուստի և յերագում բան չտեսավ:

Առավոտ վեր թռավ՝ բան չի հասկանում. մեջքը միքիչ ցավում ե:

Ձեռը տարավ քամակը, տեսավ վոր տոպրակը չկա:

— Վայ...

Ընկավ վագոնի տակը—չկա: Վրա պրծավ առաջ—չկա:

Չորս վագոնի շուրջը պտտվեց—չկա ու չկա:

— Տե՛ր աստված:

Դրախնքը խփեց ճակտին, շապիկը թրջվեց, և սիրտը քար կտրեց—չի խփում:

— Դողացե՛լ են:

Վոտները ծալվեցին, թուլացան:

Նստեց Միշկան ժանգոտ ուղի վրա ու սկսեց աղի արցունք թափել:

Մարդկային մեծ վիշտը ծանրացավ փոքրիկ Միշկայի սրտին, սկսեց սխմել, ճնշել: Ընկավ բերանքսիվայր շապիկների արանքը, շուռ տվեց մաշված կրունկներով տրեխները և գառան պես վիզը դեմ արեց սուր դանակին:

Վոչ թե տոպրակն ու յուրկան տարան, այլ
վերջին ուրախությունը:

Վերջին հոգսը գողացել են:

16

Միշկան լաց յեղավ մի ժամ, յերկու ժամ—
դե մի բան պիտի անել: Յավի մի կես մասը
լացով թեթևացրեց ու սկսեց քայլել կայարանի
յետևը ուղիների վրայով: Մի յերկու հարյուր
սաժեն վոր հեռացավ, Սերյոժկային հիշեց. լավ
կլինե՞ր՝ մի մնաս բարով ասեր նրան: Ո՛վ ե իմա-
նում՝ գուցե ել չես տեսնի նրան: Թե լավ մարդ
պատահի, կխղճա, չի պատահի՝ վերջ: Միքիչ ասենք
կղիմանա, բայց մինչև յերեկո բան չտան իրան՝
եկ չի իմանում, թե ինչ կպատահի. կմեռնի...
Յավից կպառկի ու ել վեր չի կենա տեղից:
Մարդկանց շատ ել պետքը չե. տեսնեն ել՝ զիտ-
մամբ յերեսները շուռ կտան: Դրանց պեսներից
շատերն են թափվել՝ թող մեռնի...

Արև, մի փայլի—դրանով չես ուրախացնի:

Դու յեկ, զանգ, զուր տեղն ես ժամ կան-
չում...

Ե՛հ, ծանր ե մարդկային ցավը:

Միքիչ հաց լինե՞ր, ե:

Հիվանդանոցում Միշկային քաղցր չընդու-
նեցին:

— Ի՞նչ ես ուզում:

— Սերյոժկան պառկած ե այստեղ:

— Վաղն արի, ետոր չի կարելի:

— Քիչ ժամանակով եմ յեկել:

— Սերյոժկան մեռել ե, հա յեկ չկա:

— Վճնց թե մեռել ե:

— Գնա, գնա: Ձեա իմանում՝ վոնց են
մեռնում: Թաղել են:

Ահա, տես՜ր Սերյոժկան:

Ի՞նչ անբախտ որ ե: Միշկան նստեց հի-
վանդանոցի հաշտում, պառկեց ծառի տակ:

Թարսվեց ամեն բան. յուրկան չկա, հաց
եկ վոչ վոք չի տալիս: Իսկ այդ ագռավներն
ինչո՞ւ յեն կոնչում: Հրեն, մեկն ել սողում ե.
ինչ են ասում... բզեզը: Բռնես ու ուտես: Լա-
պատինցիք շներին ու կատուներին ուտում եյին,
իսկ չի՞ կարելի այդ բզեզին ուտել...

Հրեն ճնճողուկը վոստոստում ե: Այսպես թե
այնպես՝ ճնճողուկներ կան դեռ: Հը՛մ. Յաշկան
իր հրացանով ետեղ լինե՞ր...

Միշկայի գլխավերևը կանգնեց չոր սովա-
մահը, յերեսին ե փչում հաճարի սև հացի հոտը:
Վճրտեղից ե հացը... Մի չոփ ե վերցնում, հի-
մի յեկ չոփից ե հացի հոտ գալիս: Հոտ ե քա-
շում ու դեն գցում: Խոտ ե պոկում, ծամում ե:
Բայց նորից աչքերը վշտալի փակվում են:

Մահ:

Բայց ելի ինչքան չլինի՝ լավ մարդիկ կան:

Միշկայի գլխավերևը կանգնել եր սովամահը և հաշվում եր Միշկայի կյանքի վերջին ժամերն ու ընդհանրը: Արդեն սառը մատները քսում ե նրա շրթունքներին, դեպքնում ե մեջքին, մտիկ տուր վերջին անգամ ոտար, հեռու յերկնքին—նայիր, կշտացիր: Վազիր հուսահատ մտքերով Տաշքենդի և Լապառինի մեջ, պոկիր սրտիցդ գլուղացու մտքերը: Մահը ծանր կոշիկների պես թխթխացրեց Միշկայի քունքերում, ականջի մեջ շշնջաց:

— Ինչո՞ւ յես լաց լինում: Միևնույն ե, վոչ վոք չի խղճա:

Հենց այդ միջոցին անց եր կենում որտա-
չեկայի ընկեր Դունայեր. նա տեսավ ծանոթ տղային և կանգ առավ:

— Վահ, Միխայլա Դողոնով: Դու ինչո՞ւ յես վեր ընկել այստեղ:

— Ուժ չունեմ վեր կենամ...

— Ի՞նչ ե պատահել:

— Ուժասպառ եմ յեղել:

— Հա՛, այդ լավ չե:

Մտիկ ե տալիս Միշկան ընկեր Դունայե-
վին—կարծես լավ մարդ ե և քաղցր ել ձայն

ունի: Չպատմի՞ նրան իր ցավը. ո՞վ ե իմանում, կխղճա... Հրեն կարմիր-բանակայինի աստղն ել ճակատին ե, սա յել անշուշտ կոմմունիստ ե, ինչպես իրենց Իվանը:

— Ընկեր Դունայե, մի պստիկ պատառ հաց չունե՞ք:

— Ինչի՞դ ե պետք:

— Խիստ շատ եմ ուզում ուտել, վախում եմ հիվանդանամ:

Բայց Դունայեն ուրախ ե:

— Ինչի՞ յես վախում:

— Մայրս տանն ե մնացել: յեթե չվերա-
դառնամ, նա յել կմեռնի, պստիկ յերեխեքն ել:
Ոգնեցեք ինձ այս դրությանս մեջ...

Դունայեր մի մատով բեղերն ե քորում և ժպտում ե:

— Ե, ի՞նչ արած: Պետք ե ոգնել, յերբ վոր դու այդպես հանդուգն ես: Դե կամաց-կամաց արի յետևիցս:

Յերմդ ե թե արթուն:

Յեկան որտա-չեկա, Դունայեն ասում ե իր ստորադրյալին.

— Ընկեր Սիմակով, այս տղային պետք ե կերակրել և կոխել գնացքը: Թող մի չորս կա-
յարան դնա:

Չե, յերազ չե:

Միշկային տվին չորս կտոր հաց³ և մի աման սուպ դրին առաջն ու իրանք ել ծիծաղում են:

— Կեր, Միխայլա Դողոնով, մի քաշվի: Հանդուգն կլինես՝ չես կորչի: Դու անկուսակցական ես:

Բայց Միշկան ուրախությունից գլալը չի կարողանում պահել:

— Մեղանում բշիշ կա:

— Գնում ես այնտեղ:

— Մին՝մին գնում եմ: Մեզ մոտ Իվանը կոմունիստներին է, նա գնում է:

Ընկեր Դունայեր մի մատով բորում է բեղերը և Միշկային է մտիկ տալիս:

— Դու լավ գյուղացի յես, Միխայլա Դողոնով: Լավ սրբի բոլորը...

Սովից Միշկան ընկավ տաք կերակրի վրա— ձեռաց քրտինքը տվեց ամբողջ մարմնին, գծվար է շնչելը: միքիչ ավել ներս ածեց: Քթից ու ականջատակերից քրտնքի կաթիլներ կախվեցին:

— Հը, հիմի՞ վոնց է: Տեղ կհասնեմ:

— Կհասնեմ:

— Ընկեր Սիմակով, իմ անունով՝ նստեցրու սրան գնացքը: Շուտով գնացքը կգնա Տաշքենդ: Զարմանալի մարդիկ են:

Մեկ տեսար՝ իրենք են կալանավորում, մեկ տեսար՝ իրենք են գնացք նստեցնում: Կամ Միշկայի ցամե այստեղ ոգնեց, կամ իսկապես մի այսպիսի ժողովուրդ է...

Ընկեր Սիմակովը բաց արեց վագոնի դռները թե չե՝ ձեռաց տասը գյուղացի դեմը յեան: Մեծավոր է, ինչ ուզենա՝ կանի:

— Այս աղային նստեցրեք ձեզ մոտ:

— Տեղ չկա, ընկեր: Ամենայն բավականություն...

Բայց Սիմակովն ինքն էլ դիտմամբ ձեռնում է:

— Չի կարելի, ընկերներ, ինձ հրամայված է նստեցնել— պետն է հրամայել:

Գյուղացիք տեղ բաց արին:

Ամեն կողմից մտիկ են տալիս Միշկային, աչքերով զննում են:

— Ես ինչ մարդ եմ նստեցնում իրենց հետ— սա ինչ պատիվ է:

17

Գիշեր էր, վոր շարվեցին:

Միշկան հանգստացել՝ պառկել էր:

Նրան հանգստացրեց տաք կերակուրը. ծոցումն էլ չորս կտոր հաց ունի:

Տառի յուրեկան ափսոս էր, բայց տուրակ-

Չե, յերազ չե:

Միշկային տվին չորս կտոր հաց³ և մի աման սուպ զորին առաջն ու իրանք ել ծիծաղում են:

— Կեր, Միխայլա Դոդոնով, մի քաշվի: Հանգուգն կլինես՝ չես կորչի: Դու անկուսակցական ես:

Բայց Միշկան ուրախությունից գլալը չի կարողանում պահել:

— Մեղանում բշիշ կա:

— Գնում ես այնտեղ:

— Մին՝մին գնում եմ: Մեզ մոտ Իվանը կոմսունիստներից ե, նա գնում ե:

Ընկեր Դունայեր մի մատով բորում ե բեղերը և Միշկային ե մտիկ տալիս:

— Դու լավ գյուղացի յես, Միխայլա Դոդոնով, լավ սրբի բոլորը...

Սովից Միշկան ընկավ տաք կերակրի վրա— ձեռաց քրտինքը տվեց ամբողջ մարմնին, գծվար ե շնչելը. միքիչ ավել ներս ածեց: Քթից ու ալանջատակերից քրտնքի կաթիլներ կախվեցին:

— Հը, հիմի՞ վոնց ե: Տեղ կհասնեմ:

— Կհասնեմ:

— Ընկեր Սիմակով, իմ անունով՝ նստեցրու սրան գնացքը: Շուտով գնացքը կգնա Տաշքենդ: Զարմանալի մարդիկ են:

Մեկ տեսար՝ իրենք են կալանավորում, մեկ տեսար՝ իրենք են գնացք նստեցնում: Կամ Միշկայի ցամլե այստեղ ոգնեց, կամ իսկապես մի այսպիսի ժողովուրդ կա...

Ընկեր Սիմակովը բաց արեց վագոնի դռները թե չե՝ ձեռաց տասը գյուղացի դեմը յեան: Մեծավոր ե, ինչ ուզենա՝ կանի:

— Այս տղային նստեցրեք ձեզ մոտ:

— Տեղ չկա, ընկեր: Ամենայն բավականություն չա՞յ:

Բայց Սիմակովն ինքն ել դիտամբ ձևացնում ե:

— Չի կարելի, ընկերներ, ինձ հրամայված ե նստեցնել— պետն ե հրամայել:

Գյուղացիք տեղ բաց արին:

Ամեն կողմից մտիկ են տալիս Միշկային, աչքերով զննում են:

— Ես ինչ մարդ եմ նստեցնում իրենց հետ— սա ինչ պատիվ ե:

17

Գիշեր եր, վոր շարժվեցին:

Միշկան հանգստացել՝ պառկել եր:

Նրան հանգստացրեց տաք կերակուրը. ծոցումն ել չորս կտոր հաց ունի:

Տատի յուրեկան ափսոս եր, բայց տոպրակ-

ներն այնպիսիներն ել չեյին, վոր նրանց համար
գլուխդ մահու տաս. փոքր եյին և կարկատած:
Յեթե բախտը կբերի և Տաշքենդում գործի կմանի,
կարելի յե նորերը ճարել: Հիմի նա փոքրիկ չե:
Յուբկայի մասին ել շատ չարժե մտածել: Մեզ-
պեսների համար լավ խրատ ե—բերանդ բաց մի
պահի: Ի՞նչպես կարելի յե բոլոր իրերը մի տեղ
դնել: Այ, դանակը նրա համար չտարան, վորով-
հետե գոտիից կախ եր: Տոպրակը վոր դներ՝ այդ
ել կկորչեր:

Միշկան ձեռքը դիպցրեց ծալովի դանակին
և պահեց ծոցում: Փորը պնդացրեց գոտևով,
հետո միտքը փոխեց: Ավելի լավ ե՝ գոտևի վրա
լինի դանակը, միայն թե թուկը չկտրվի: Հիմի
այսպիսի դանակ չի գտնվի:

— Աձելի յե: Ինչ փայտ ասես՝ կկտրի:

Կարելի յե պիշակը տանել շուկա: Յեթե
կնկա յուբկա առնում են, պիշակ ել կառնեն,
յեթե կարիք ունեն: Չարժե հուսահատվել: Մի
պիշակ, մի դանակ, մի զինվորական գոտի: Յե-
թե այնտեղ իսկական գործարաններ՝ չկան՝
գդակն ել առնող կլինի: Պիշակին՝ խոսքի՝ յերկու
փուլ, գդակին ու դանակին՝ կես փուլ:

Լապատինո գյուղը յեկավ մոտոմի անց կա-
ցավ, աչքի առաջն յեկավ սոված խրճիթը, հի-

վանդ սոված մայրը մեջը պառկած: Սպասում ե,
վոր Միշկան հաց բերի: Յաշկան բոստանում ճընճ-
ղուկի յե ման դալիս: Վոչ մի կերպ գլխի չի
ընկնում չարդախի տակի լծաղեղը վերցնելու:
Սարսափելի սիրում ե փայտ տաշել—տնաբույս
ատաղձագործ ե: Լավ կլիներ արհեստի տալ, բայց
այսպիսի տարում վո՞րտեղից: Հազիվ հազ անու-
սում գլիմանում են: Յեթե Միշկան Տաշքենդից
վերադառնա՝ առաջին գործն ե ցանքսի մասին
մտածելը: Կարող ե պատահել, վոր մի ոժան-
դակու թյուն ել կլինի այդ ժամանակ: Առանց սե-
փական անասունի դարձյալ ստիպված կլինի Տաշ-
քենդներն ընկնել, այսքան չարչարվել:

Այսպես մտքում սկսեց տնտեսական հաշիվ-
ներ անել Միշկան մուլթ, բերնե-բերան լիքը վա-
զոնում, մտքում գցում եր փթերն ու ֆունտերը,
հիշեց Սերյոժկային:

— Վատ եր, ուժ չուներ:

— Իսկ դու:

— Յես քիչ ավելի պինդ եմ:

Այդ ժամանակ ինչ-վոր մի գյուղացի բոթեց
վոտքով:

— Ա՛յ սողա, ուր ես գնում:

Միշկան ձայն չհանեց:

Գյուղացին ելի վոտքով բոթեց:

— Քնած ես, ինչ ե:

Միշկան ձեռքերեց թե քնած ե. թող կարծեն, թե քնած ե: Կարող են իր մասին խոսել. հետաքրքիր ե:

Իսկ գյուղացին կռվում ե մյուսի հետ:

— Ինչո՞ւ նստեցրինք ես «ընկերին»: Դուրս չպրտենք՝ գնա:

Մյուս գյուղացին ասում ե.

— Սրան դուրս գցել չենք կարող: Որտա-չեկան ե նստեցրել:

— Ինչներն ե որտա-չեկան: Մենք ենք բռնել վագոնը, մենք ել պիտի մտածենք նրա մասին: Լավ ե կարգին մարդու նստեցնենք, նա կվճարի. թե չե՝ սրանից ինչ կարող ենք առնել:

Միշկան ձեռք խողովակ ե արել ու ականջ ե դնում:

— Մի՞թե եղպես իրավունք ունեն—վագոնից դուրս գցելու:

Դարձյալ մյուս գյուղացին առաջինին ասում ե.

— Ավելի լավ ե՝ այս աղայի հետ գործ չունենանք: Սատանան գիտե դրա գլուխը, ով ե իմանում ով ե: Կարելի չե որտա-չեկային բարեկամ ե գալիս: Փորձի դուրս գցել, ել յախեղ չես ազատի:

Միշկան ականջ ե դնում միթան մեջ ու ժպտում ե:

— Ահա, քիչ վախճում եք:

Գյուղացիք վիճում են, թե ինչ անեն Միշկային, բայց Միշկան սուտ խումփացնում ե, իբր թե չի լսում:

— Կռվեցեք դուք: Յես հիմի ձեր միտքը գիտեմ...

Ելի այն մյուս գյուղացին ասում ե առաջինին.

— Դուրս չենք անի: Բայց առավոտ դուրս վոր կգնա, ել ներս չենք թողնի:

Միշկան խումփացնում ե:

— Այդպես կարծեցեք: Իսկի դուրս չեմ գա, յերկու ու կգլխանամ...

Մի ժամ անց գյուղացիներն ել գլուխ գլխի դրին, մեղմացան:

Ծանր նստեց միությունը բերանը խցած վագոնի մեջ, խճճեց ձեռ ու վոտ: Կնանիք ել դադարեցին դես-դեն ընկնելուց:

Շոգեմեքենան սողում ե թմբերի վրայով, զառիվայրերի վրա բարձր ճչում ե: Մերթ վազ ե տալիս միջանի վերստ, մերթ կամաց-կամաց որորվում ե, անիվները թխթխկացնում, և անիվների խաղաղ թխկոցների մեջ հյուսվում ու

քանդվում են սուտ քուն յեղած Միշկայի քուն
բերող մաքերը:

- Գնում եմ, գնում եմ— մեկ:
- Հաջող, հաջող— յերկու:
- Այդպես, այդպես, այդպես:
- Ապրես, ապրես:
- Դու տեղ կհասնես, տեղ կհասնես:
- Մեկ, մեկ, մեկ:
- Մի վախի, մի վախի, մի վախի:
- Գոտին— դանակը, գոտին— դանակը:
- Մի փութ, մի փութ, մի փութ:

18

Արենբուրգ:

Ամպամած առավոտ:

Քամին թափանցում է մարմնի մեջ:

Նստել է Միշկան անկյունում, վագոնից
դուրս չի գալիս: Պետք եր մի քաղաք վագել,
«դուրս գնալ» — բայց գիշերվա խոսակցությունը
վախեցնում է: Վոչինչ, կարելի չէ համբերել:

Գյուղացիք խումբ-խումբ նստեցին ոջախ-
ների շուրջը վագոնների մոտ, կախեցին դույլերը:
Մեկը տապալկում է, մեկը խաշում— կաղամբի
հոտը զիպչում է մարդու քթին: Կնանիք կար-
տոֆիլ են մաքրում, միս են կոտորում, կրակն

են փչում, բորբոքում: Փողավոր ժողովուրդ է
հավաքվել Միշկայի վագոնում:

Գյուղացին չորս սեխ բերեց, սկսեց մանր
փողը նորից համբել: Տեսնելով Միշկային ան-
կյունում՝ շուռ յեկավ: Մյուսը տոպրակով թու-
թուն քաշ ավեց բերեց. թութունը ճամպին լավ
կծախվի: Մի գավաթի համար հինգ հարյուր
ռուբլի յեն վերցնում: Կիրգիզները լափ անհաս-
կացող են: Հանաք-հանաք կարելի չէ քառասուն
հազար խփել, ու ինքդ ել ձրի կծխես:

Յերկու գյուղացի յել սամավար բերին, նաև
նավթի մեքենան, վոր ճաշ յեփեն, ճաքերով
կոշիկներ, յերեք կացին:

Ամբողջ առավոտ ընկած էին Արենբուրգի
շուկաները, վագոնները բերնե-բերան լցրին տերե-
թութունով, փշրած թութունով, սամավարներով,
դույլերով, չուգուններով, կացիններով, պիճակ-
ներով, կոշիկներով, յուբկաներով— շարժվելու
տեղ չկա:

Յերոպկա անունով մի պատիկ գյուղացի,
վոր նույնպես Բուզուլուկի գավառից եր, «ամե-
րիկյան» վոսկու մի ժամացույց ճանկը գցեց:
Մեկն ասել եր նրան, թե Տաշքենդում լավ է
ծախվում ժամացույցը— նա յել գնեց տասերկու
հազարի:

Նայեց. նայեց ժամացույցին և գլուխը շար-
ժեց: Ժամացույցը կանգնել է, չի բանում: Այլ
ականջին դրեց, ձախ ականջին դրեց Յերուսկան.—
չի բանում: Կորսով տասերկու հազարը—ջուրն
ածեց:

Հիմի նրանից եր վոր ժամացույցը չեր բա-
նում, թե՞ նրանից, վոր Յերուսկայի սրտում մի
ինչ-վոր ցավ կար՝ Միշկային վոր տեսավ վազո-
նում՝ բարկացավ:

— Ես համ տղան է նստել վազոն:

Գյուղացիք կարծես հենց նոր տեսան Միշ-
կային:

— Ես հավ սրան նստեցրեց մեզ մոտ:

— Դու հար ես գնում, ընկեր:

Միշկան մտիկ տվեց գյուղացիներին, դրստեց
հոր մաշված գլխին ու ասում է հասակավոր,
խակական գյուղացու նման.

— Տաշքենդ եմ գնում, իմ քեռին ենտեղ
կոմիտսար է:

— Բա ինքդ վորտեղացի յես:

— Յես հեռու տեղից եմ, Բուզուլսուկի գա-
վառից:

— Վհր գալառամասից:

— Մերը Լապատինսկի գալառամասն է:

— Քեռուդ ազգանունը վհնց է:

Միշկան աչքերն էլ չի ճպում:

— Նրա ազգանունը մերի պես չի: Իմս—
Դոդոնով է, նրանը Միտրաֆանով: Նա իմ մոր
յեղբայրն է գալիս, կոմսունիստ է:

Պատիկ գյուղացի Յերուսկան ասաց.

— Յես ինքս Բուզուլսուկի գալառից եմ,
ձեր գյուղից քսան վերստ հեռու, բայց եղպիսի
ազգանուն չեմ լսել. դու յերեկ սուտ ես
խոսում:

Միշկան աչքերն էլ չի ճպում:

— Ի՞նչ ունեմ խաբելու: Գնա տեղեկացի
որտա-չեկայում, ենտեղ ճանաչում են:

— Ո՞ւմ:

— Քեռի վասիլին:

Յերուսկան գլուխը շարժեց:

— Միքիչ հավատալս չի գալիս: Քանի տա-
րեկան ես:

— Տասնընորս:

Գյուղացիք իրար նայեցին, տնտեղեցին Միշ-
կային ամեն կողմից:

— Խաբում է շան վորդին:

Մոտ յեկավ Սեմյոնը, կարմիր մորուքն ու
խիստ ձախով հարցրեց.

— Փող ունե՞ս:

Միշկան աչքերն էլ չճպեց:

— Ունեմ:

— Ի՞նչ քան:

— Իսկ դո՞ւ ինչքան ունեմ:

Բոլորը ծիծաղեցին այս անակնկալ պատասխանից:

— Այ քեզ տղա: Չասես փող ինչքան ունեմ՝ գրպանդ կ'ամնի...

Գզգզված մազերով Պրոխորն ամենից շատ հավատաց, վոր Միշկան ուժ ունի: Ավելի մոտ նստեց և սկսեց տնտեսության մասին խոսել:

— Վաղո՞ւց ե՞ք քեռին Տաշքենդում ծառայում:

— Յերեք տարի յե:

— Այնտեղ կ'մնաս թե տուն կ'դառնաս:

Միշկան ծույլ կերպով թքեց Պրոխորի մորուքի կողքով:

— Կտեսնեմ: Դուր կ'գա՝ կ'մնամ, չի դուր գա՝ կ'գնամ տուն: Յեթե քեռիս ձրի մի քսան փութ հաց կտա, մինչև նոր տարի հերիք կանի:

— Մե՞ծ ե՞ ձեր ընտանիքը:

Միշկային դուր յեկավ գյուղացիներին խաբելը՝ անփորձ են, ամեն մարդու հավատում են: Դրստեց հայրական մաշված գլակը, սկսեց պատմել ջերմ, ուրախ ձայնով: Նրանց ընտանիքը մեծ չե. մայրն ե և յերկու յեղբայրը: Հայրը որտա-

չեկայումն եր ծառայում յերկու տարի—կոմսոնիստներից եր: Նրան սպանեցին սպիտակ բուրժուճները, հիմի դրա համար իրանց թոշակ են ուղարկում: Իսկ այն մարդը, վոր Միշկային նրստեցրեց վազոն, իր հոր ընկերն ե, ամենագլխավոր պետը: Նրանից համակ ունի Միշկան, պիտի տանի Տաշքենդում ապրող քեռուն, վորը այնտեղ կոմիսսար ե: Այդ քեռին ել Միշկայի մորը համակ ե ուղարկել՝ թե թող, ասում ե, տղան գա ինձ մոտ, յես նրան լավ ծառայության կըդնեմ և հաց կուղարկեմ առանց արգելքի: Յերկու անգամ Լապատինից գյուղացիք գնացին նրա մոտ: Քեռին նրանց տերության թուղթ ե տալիս—և վո՛չ վոք նրանց ձեռ չի տալիս: Վորին բռնում են, վորի ունեցածը ձեռից առնում են, բայց այս գյուղացիք հենց վոր ցույց են տալիս քեռու կնիքով թուղթը՝ մազին դիպչելու իրավունք չունեն:

Պրոխորը լավ ականջ դրեց Միշկայի հեքիաթներին և նախանձեց:

— Դու, յերեւում ե, կարգին մարդ ես: Պետք ե քեզ հետ միքի՛չ բարեկամանալ:

Միշկան աչքն ել չի ձայում:

— Ի՞նչ բարեկամանալու բան կա ինձ հետ: Կպատահենք Տաշքենդում—կ'ոգնեմ:

— Ի՞նչ պես:

— Քեռուս միջոցով:

Պրոխորին ձեռաց ջերմացրեց այդ հուլսը, և նրա ձայնը քաղցրացավ:

— Հա, լավ կլինեիր, այ տղա... դու ինքդ հասկանում ես, թե վոնց են հիմի գործերը... ունեցածներս խլում են:

— Ինձ հետ վոր լինես՝ չեն խլի:

Այստեղ մի ուրիշ գյուղացի մոտ նստեց այս լավ ընկերությանը. խիստ հաճելի յեր ականջ դնելը:

— Այ տղա, ինչո՞ւ վեր չես գալիս վագոնից:

— Ի՞նչ կա վոր:

— Միքիչ վոտներդ բացվելու համար:

Միշկան ժպտում ե:

Ամբողջ որն աղքատները ման ելին գալիս վագոն-վագոն, կնիկ մարդիկ, յերեխեք, բորիկ գյուղացիներ, Հավաքում ելին դեն գցած վոսկորները, վագոնների դռներից մտիկ ելին տալիս իրենց սարսափելի, փոս ընկած աչքերով: Հաց ելին լինում, հեկեկում, ձեռ մեկնում: Միշկան յերկյուղ զգաց նաև ուրիշների սովի ցավի վրա: Շոտ պետք ե հեռանալ այստեղից:

Դեռ լավ ե վոր գյուղացիք հավատացին իր

խոսքերին, թե չե թե վագոնից դուրս կշարտեն— դու տես բանը, ել պրծա՛ր:

Իրիկնադեմին ուղեց «դուրս գնալ», բայց հնար չկար դուրս գալու:

Միշկան ատամները սխմեց, սկսեց փքվել, քիչ մնաց աղիքները տրաքվելին: Հիմա՛ր, ջուր շատ խմեց այն կայարանում: Հիմի յեթե շատ ել համբերի ու «դուրս չգնա» — կարող ե վնասվել:

Շատ շուռումուռ յեկավ Միշկան, փորը բռնեց, փքվեց, շունչն իրան պահեց, ատամները սխմեց, բայց տեսնում ե, վոր դիմանալ չի կարելի: Չորս կողմը մտիկ տվեց, տեսավ վոր ժողովուրդ շատ կա: Մենակ յերկու կնիկ բամակներն իրեն արել, նստել են, մեկ ել մի գյուղացի, «վոր գբերովբեսն» ե յերգում:

Ուսը դեմ արեց դռներին ու, իբր թե կայարանին ե մտիկ տալիս, սկսեց կամացուկ բաց թողնել, այնպես վոր ձայն չհանի:

— Փառք ասածու, պրծա:

Գիշերը գյուղացիք ձայները բարձրացրին, իրար անցան, տագնապի մեջ ընկան: Առաջինը Յերովկան վագոն յեկավ խելագարի պես:

— Մաշինիստը չի ուզում գնալ: Յետևին-
ները փող են հավաքում: Յեթե եստեղ նստենք-
մնանք՝ թանգ կ'նստի:

— Ի՞նչքան ե պետք:

— Մարդագլուխ հարյուր մանեթ:

— Այ շուն շան վորդիք:

— Կամաց, Իվան քեռի, ուշուհաց մի տուր:
Եստեղ նստել-մնալը ավելի թանգ կ'նստի:

Գյուղացիք չորս բոլոր արևին, նստեցին
մուկ, լեկ-լեցուն վագոնում, ցցեցին իրենց
թափահարվող մորուքները, կարծես մազները
զզզված կախարդներ լինեն: Ակամա քանդե-
ցին շալվարների կոճակները, դողդոջուն ձեռնե-
րով դուրս հանեցին խորը տեղ թագցրած տա-
սանոցները վարտիկների միջից: Թանգ արժե
գյուղացու կոպեկը: Մթուժյան մեջ շխշխում են
մանեթները, թափահարվում են վեր ցցված մո-
րուքները, մեկը մյուսին ե բոթում:

— Ամենքը տվի՞ն փողը:

— Ամենքը:

— Բա են տղեն:

— Ապա մի զարթեցրո՞ւ դրան:

— Եհե՛, ա՛յ տղա, փողը տո՛ւ:

Միշկան ուզում ե գլուխը թագցնել տոպ-
բակների մեջ, բայց փոսները տնկվում են:

Վոսները խոթում ե տոպրակների մեջ, բայց
գլուխը դուրսն ե մնում: Գյուղացիք ել ագռավ-
ների պես բաջջում են ամեն կողմից:

— Լսում ես, ա՛յ տղա:

— Փողը տո՛ւ:

Յերկար մտածել չի կարելի այլևս. գլխի
կընկնեն, և մտածել ել չի կարելի: Գլուխը բար-
ձրացրեց Միշկան ու իբրև թե ախամա ձեռը կո-
խեց գրպանը:

— Ո՞վ ունի մկրատ:

— Ինչի՞դ ե պետք:

— Փողերը աստատին ե կարած:

— Մարիա, դանակը տո՛ւ սրան:

Միշկան շոշափելով փնտոց գրպանում
դրած թուղթը, վոր վերցրել եր այն կայարա-
նում, և բարձր ասաց՝ ցնցվող ձեռը մեկնելով.

— Ո՞վ ե հավաքում փողը: Բռնի՛:

— Ի՞նչքան ե:

— Հարյուր:

Մուկ վագոնը փրկեց:

Յերոպկան Միշկայի թուղթը դրեց քրտնե-
րոտ բուռը և վագեց մաշինիստին գտնելու:
Միշկայի գլուխը պտույտ յեկավ ուժեղ հուզ-
մունքից և սիրտն ուրախ բաբախեց:

Համա թե ժողովուրդ ե: Քեռու մասին պատ-

մեց—հավատում են: Փողի տեղակ թուղթը կոխեց
բուռը—հավատում են: Կամ Միշկան այդպիսի
բախտ ունի, կամ գյուղացիք շատ անփորձ են:

Զարմանալի բան է:

Բայց ինչ վոր է՝ սարսափելի յե:

Ապա վոր Յերուսկան վերադառնա ու ասի.

— Դուքս գցեցեք ես ժուլիկին եստեղից.
նա իմ բուռը թղթի կտոր դրեց...

Միշկան ահից գլուխը սխմեց յերկու ձեռ-
ների մեջ ու մտածում է: Համ ծիծաղն է գա-
լիս Յերուսկայի վրա, այդ բուռը լուկցի գլու-
ղացու վրա, համ ել վախից մարմինը փշաքաղ-
վում է:

Յերուսկան վերադարձավ ու փափսում է
գլուղացիներին.

— Վերջացրի: Ես շոգեմեքենայով յերեք-
հարյուր վերստ կգնանք առանց կանգնելու: Խիստ
լավ մեքենավար պատահեց: Յես, ասում է, ըն-
կերներ, ձեռաց կթուցնեմ ձեզ, քանի վոր հաս-
կանում եմ, թե ինչ դրության եք:

— Ասել է՝ լավ նշան դրի:

— Հենց իսկը նշանին:

— Եդ լավ բան է:

Միշկան ել մթան մեջ ժպտում է:

— Եդ խիստ լավ բան է:

Լուռ են ու արձակ կիրգիզական տափաս-
տանները, սխմել են իրենց մեջ հին խաբխուր
շոգեմեքենան, չեն թողնում առաջ: Սա պատե-
ցնում է իր պողպատե արմունկները, կարծես
թավալվում է միևնույն տեղում և խուսու ձայ-
նով ոգնուլթյուն է խնդրում: Հեռում է, թանձր
շոգի յե բաց թողնում, վոր կարծես ճերմակ
ամպ լինի: Հալվում է ճերմակ շոգին, փաթաթ-
վում է ծխաններից յեղնող սև ծխի մեջ: Թխվում
են անիմները, դողում են վագոնները:

Առաջ չեն թողնում գնալու կիրգիզյան տա-
փաստանները և իրենց ընդարձակությամբ բռնած
պահում են գնացքի ծոված պոչը: Միայն սարի
հանդեպ գնալիս շոգեմեքենան կատաղի վրա չե
պրծնում, գլուխը ծռում է զիգզագներում, յերկու
կես է լինում, բարակ ոձի պես պտտվում: Ճըն-
շում է կամուրջիկները խաղացկոտ անիմներով,
փնչում է, տաքանում, փայլուն արմունկներով
արագ աշխատում: Վախկոտ նապաստակի պես
գլուխը դուրս է ցցում բլրակների վրայից և
դարձյալ ծերուկի նման ուժ տալով բաշում է
կանգ առած պոչը:

Միշկան ուրախանում է՝ նայելով կիրգիզյան
տափաստաններին, հեռու հովտից բարձրացող

ծխին, անագին ուղտին, վոր բարձր բռնել ե իր փոքրիկ գլուխը: Ուղտը մտիկ ե տալիս Միշկա-
յի գնացքին, ծուռ վզի վրայի փոքրիկ գլուխը
դարձնում ե չորս կողմ ու դարձյալ սև շրթունք-
ները թագցնում փշոտ խոտերի մեջ:

Շրջակայքում վոչ մի գյուղ չկա:

Ճաղատ բլրակներն են ու մեկ ել տափաստա-
նի անգղները, վոր նստում են բլրակների վրա:

Իսկ յերկինքն այնպես ե, ինչպես Լապատի-
նում, նաև արեն ինչպես Լապատինում:

Բաց դռնից հով ե փչում:

21

Կիրգիզներն սկի յել սարսափելի չեն, մե-
նակ տարրինակ են: Մեռցնող շոգ ե, կայարա-
նում շնչել չի կարելի թեժացած վագոններից,
իսկ նրանք խաշվում են մուշտակների մեջ, և
ամենքն ել մորթի գդակներ ունեն, յերկար ա-
կանջակալներով: Դովոում են վոչ մեզ նման.
Խըլը, բըլը, խըլը, բըլը— իսկի բան չես հասկա-
նում: Ման են գալիս մտրակներով, նստում են
ծալապատիկ: Ձեռներով շոշափում են գյուղա-
ցիների պիշակները, անտղում են սամավարները,
թափ են տալիս կանանց յուբեկաները:

Վագոններից շատ ապրանք դուրս ածվեց,
բայց ավելի շատ—գոռգոռոց: Արծաթ են փո-

խում թղթադրամի հետ, վոսկի յեն փոխում թղ-
թադրամի հետ: Տոպրակներից թութուն են հա-
նում, պիշակներ ու յուբեկաներ են թափահա-
րում, սապոգներով թխթխկացնում:

Միշկայի սիրտն ուղում ե մի վագել-գնալ
կայարան, բայց վախում ե. մեկ ել տեսար՝ ու-
շացար գնացքին ու մնացիր: Տեսավ վոր մի կիր-
գիզ ե անցնում մոտով՝ չհամբերեց, հանեց ծա-
լովի դանակը, ցույց ե տալիս: Կիրգիզը կանգ
առավ:

Վերցրեց Միշկայի դանակը, բաց արեց,
ատամները պսպրացնում ե, մատներով դանակի
բերանը փորձում: Միշկան ինչքան ուժ ունեւր՝
վագոնից գլուխը դուրս հանելով գոռաց.

— Ծախում եմ:

Կիրգիզն իր լեզվով ինչ. վոր մի բան ե բըլ-
բըլացնում, գլուխը շարժում:

Միշկան ավելի բարձր ե գոռում.

— Մի փնւթ:

Կիրգիզն ավելի շատ ե գլուխը շարժում:

Միշկան անողնական նայում ե չորս կողմ:
Հոնքերը կիտում ե, վոր հասկանալի մի բառ
գտնի, ու դիտմամբ ոռուսերեն խոսքեր ե կոտ-
րատում—գուցե ավելի շուտ հասկանա:

— Չորեն, չորեն, մի փնւթ:

Մի ռուս մյուս վագոնից կիրգիզներն ասում
է կիրգիզին.

— Մի փոփ:

Կիրգիզը բարկացած թքում է:

— Եհէ, ուռնու:

Միշկան կամաց հարցնում է ռուսին.

— Ի՞նչքան է տալիս:

— Վոչինչ չի տալիս, ուշուց է տալիս:

Իսկ յերբ կիրգիզը հեռանում է՝ Միշկան
գոռում է նրա յետևից.

— Կիրգիզ, կիրգիզ, Խըլը, բըլը, Խըլը, բը-
լը: Գդակս գնի:

Գյուղացիք ծիծաղում են Միշկայի վրա,
Միշկան ինքն ել է ծիծաղում, թե ինչպես ճար-
պիկ կերպով կիրգիզներն սովորեց խոսել: Չի
համբերում, չի կարողանում նստել, մի բոպեյից
հետո դուրս է թռչում վագոնից, Մեծ չուգուննե-
րից տաք շէի հոտը քթին է խփում: Վաճառուհի-
ները չուգունների գլխին կանգնած՝ գոռում են.

— Տաք շէի, տաք շէի:

Յերկաթե թերթերի վրա խորոված փայծաղ-
ներ են դրած, ուղտի գլուխներ, վոչխարի փո-
րոտիք, խաշած ձուկ: Հրապուրում են լեռացրած
կաթի չետվերտանոցները, հացի հոտերը սիրտ
են տրորում:

Թափ է տալիս Միշկան իր հայրական հնա-
մաշ գդակը, ցույց է տալիս դանակն ու գոտին:

— Գնեցեք, գնեցեք:

Մտիկ է տալիս վոչխարի փորոտիքներին,
կանգ է առնում:

— Մոքիր, սոված եմ, վողորմություն տուր:

Վաճառուհին տանում-բերում է շերեփը թե
չե՛, Միշկան ծլկում է ամբոխի մեջ, վազ է տա-
լիս կիրգիզների չորս բոլորը: Կիրգիզները չորս
կողմից պաշարում են ու աջնպիսի աղմուկ են
բարձրացնում, վոր ինքը Միշկան ել ուրախ չե
դրա համար: Մեկը դանակն է քաշում, վոր տա-
նի, մյուսը՝ գդակը, կիրգիզներից մեկը, ամենից
սարսափելին, սև առաջներով մեկը՝ մինչև ան-
գամ ձեռը գցեց նրա պիջակին: Բլբլացնում է,
հանվեցնում նրան, վոր պիջակը չափի վրան:
Միշկան գոռալով ասում է կիրգիզներին.

— Եժան չեմ տա:

Կիրգիզը վրան քաշեց պիջակը, իսկ այդ
ժամանակ գնացքի վագոնները ցնցվեցին...

Միշկան պիջակը խեց կիրգիզից, բայց
տեսնում է, վոր դանակը չկա:

Դանակը գտնվեց — հիմի յեւ գոտիկն են
իրար ձեռից խլելում:

Քիչ եր ֆնուս Միշկան լաց լինի բարկու-
թյունից:

— Դեհ տվեք, շուտ, ժամանակ չունեմ:
Բայց վագոնները շարժվում են:

Հենց ուղիղ աչքի առաջը շարժվում են:

Անիմները պտտվում են, պտտվում ե ամ-
բողջ գետինը, ամբողջ կայարանն իր կիրգիզնե-
րով միասին պտտվում ե: Վազում ե Միշկան
աջ կողմից, իսկ վագոնի դռները բաց են ձախ
կողմից: Յեթե մտնի վագոնների տակ — անիմե-
րը կջախջախեն: Վազ ե տալիս Միշկան ինչպես
մի փոքրիկ քուռակ մեծ չուգունե ձիու յետևից.
տրեխների քթերը քսվում են գետնին, պիշպեն
ուսերից աղյուսների պես կախ ե ընկած: Վոտ-
ները չեն վազում, ծալվում են: Բաց արած բե-
րանը ծանր շնչում ե — ող չկա:

Աչքով ընկավ սանդուխտը, ձեռը զցեց յեր-
կաթե կոթին — բայց գնացքը թափով առաջ նե-
տեց նրան: Կարծես գլուխը պոկվեց, կարծես
փոսները յետևում ֆնացին. բայց գլուխն ու
ձեռներն ահա կախ են ընկել յերկաթե կոթից:
Միշկայի մարմինը քաշ ե տալիս ուղիղ անիվ-
ների տակը, ինչպես տիղմը քաշում ե խոր տե-
ղերը: Խշրտում են անիմները, ուզում են յեր-
կու կես անել, կտոր-կտոր պատառոտել: Միշկան

Թափե տալիս ծանրացած վոտը, իսկ վագոններն ավելի արագացնում են ընթացքը, ծանր տրեխներ հագած վոտները կշեռքի ծանր քարերի պես քաշում են ցած, և վոշ մի հնար չկա սանդուխի վրա դնել: Թե ձեռները բաց թողնի՝ գլուխը կզարկի քարերին, յերկաթե ուղեներին:

— Մնաս բարով, Տաշքենդ:

— Մնաս բարով, Հապատին գյուղ:

— Մահ:

Հիմա յեթե Միշկայի ձեռները պոկվեն՝ գնաց Միշկայի գլուխը: Մեծ կտորն ականջը կմնա:

Բայց յերբեմն ել ուրիշ տեսակ ե պատահում, յերբ մարդ չի ուզում մեռնել:

Միշկան ել չեր ուզում մեռնել:

Նա հավաքեց իր վերջին ուժերը, բոլոր ջղերը լարեց յերկաթե լարի պես, վոտներով շոշափեց սանդուխը: Դալարվեց, շուռ յեկավ մեջքը դեպի ցած և արդեն հիմա հեշտացավ քարի պես ծանրացած քամակը պահելը:

— Հիմա չեմ ընկնի:

Միքիշ ուրախացավ, բայց հիմա յեկ պատրշգամբից մի մարդ ե բարկացած մտիկ տալիս: Նա ինչ վոր բան տասց, բայց վագոնների անիվները խլացրին ձայնը, ճվեցին իրենց շտապող

Թխթխկոցներով: Միշկան չհասկացավ, միայն աղերսող աչքերով նայեց բարկացած մարդուն:

— Քեռի, բռնի:

Վագոնի անիվները Միշկայի խոսքերն ել խլացրին, կուլ տվին իրենց. Թխթխկոցներով և ալանջի մոտով թոցրին մի կողմ: Մարդը յերկար ժամանակ նայեց կախ ընկած Միշկային, հիշեց հրահանգը— թե չպետք է անտոմսավորներին նստեցնել վագոն:

— Թող ջարդուփշուր լինի:

Իսկ հետո (իսկ սա վոր բոլորովին անսպասելի) ձեռը գցեց Միշկայի ուսագլխից, քաշ տվեց պատշգամբը: Կանգնեցրեց փոքրիկ սնդուկի մոտ, վորի վրա լապտեր կար, ու բարկացած ասաց.

— Ջարդվել ես ուզում:

Միշկան լուռ եր:

— Ո՞ւմից ես:

— Լապատին գլուղից եմ:

— Ո՞ւմ հետ ես գնում:

— Հորս հետ:

— Բա հերդ ուր ե:

— Են մեկել վագոնում:

Մարդը խիստ աչքերով նայեց Միշկային ու շուռ չեկավ:

— Չահլես տարաք դուք:

Միշկան լուռ եր:

Նստել եր նա փոքրիկ սնդուկի մոտ մեծ տրեխներով վոտները մեկնած ու չեր կարողանում սաստիկ վախից շունչ քաշել: Դուրս ընկած թեերը կոտրատվում էին, գլուխը շուռ եր գալիս, քիչ եր մնում փսխի: Ուզում եր պառկել, պառկած մնալ, այնպես վոր մարդ իրան ձեռ չտար:

22

Գիշերն ստիպված յեղավ իջնելու գնացքից: Կայարանում դալուկ լույսերով վառվում էին լապտերները:

Մթնում մարդիկ էին խլրտում:

Նրանք շարժվում էին ահագին ամբոխներով, մեկ-մեկու բոթում, կորչում յերեխաների աղմուկի ու սուր ճիչերի մեջ:

Սոված գլուղացիները նախիրների պես պառկում էին, լաց լինում, աղոթում, հայհուդում:

Կնանիք, գլուխները փաթաթած,

կամ գըզգըզված՝

կույր բուերի պես իրար էին կպչում:

Նրանք քաշ էին տալիս գրկների ու իրենց փեշերից կախ ընկած յերեխաներին:

Հոգնած վոչխարների պես կնանիք վեր էին թափվում վագոնների անիվների մոտ ու յերեխաներին գցում բարակ պողած ռեւերի վրա:

Այդ յերեխաները թափված ելին շան լակոսների պես,

մերկ կամ փալառներով փաթաթած,

նըանք նվում ելին խռպոտ ձայներով,

վոմանք ել բարձրաձայն ճչում՝ վանելով մահին:

Մի ցավ ել ավելացավ այն սոված ու չար ամբոխին, վոր բերն-բերան լցվել եր փոքրիկ կլրգիդյան կայարանը: Մարդկային տանջանքի մի կաթիլ ևս յեկավ լցվեց, վոր վոչ վոքի պետք չեր, վոչ-վոր չեր նկատում:

Կոնդուկտորը թափահարեց Միշկային և ուրախ ասաց.

— Քեզ մինչև այստեղ բերի, ասա՝ փառք ասածու: Հիմի գնա փնտռի հորդ:

Միշկայի հայրը հեռու չե:

Հեռու չե Միշկայի մայրը:

Միշկան գնաց ընկավ ոտար ու սոված նախերը, վոր բերած հավաքած եր զանազան գյուղերից ու տեղերից և ծանր հոգոց հանեց: Սկսեց փնտռել այն վագոնը, վորի մեջ նստեցրեց իրեն ընկեր Դուռնայը. բայց գիշերը բոլոր վագոնները միատեսակ են, բոլոր վագոնները փակ են ցորեն լցրած ամբարների պես: Փակվել, շրջափակվել ե վոջլոտ ցավը և վոչ վոքի չի ուղում ներս թողնել:

Միշկան փորձեց մտնել մի վագոն, բայց այնտեղից մեկը նեղ ճեղքից գողաց.

— Ի՞նչ ես ուղում:

— Նստեղ մերոնք են նստած:

— Ա՛նց կաց: Ձերոնք գնացին, մնացին մեռակ մերոնք...

Միշկան թխկացրեց մի ուրիշ վագոն — չպատասխանեցին:

Յերրորդ վագոնից բղավեցին.

— Ի՞նչ ես մարդոց անհանգիստ անում:

— Մի թողնեք ներս ամեն զիբիլի:

Յերկու տագամ Միշկան պտտվեց յերկար ու ձիգ գնացքի շուրջը, կուչ լեկավ, աչքերը թարթափեց, նստեց:

— Անխիղճ շներ: Հո չե՞մ ուտի ձեր վագոնները:

Անց կացավ:

Բայց տեղ չունի գնալու:

Մութ վագոնները կանգնած են լերեք շարք: Վողջ գիշերն ել գնաս մոտենաս՝ բաց չեն անի, վողջ ցերեկն ել գնաս՝ բաց չեն անի: Ամեն տեղ վխտում են մարդիկ.

վագոնների տակ,

վագոնների լետեր,

կայարաններում,

կայարանի յետևում:

Մարդ ել չկա, վոր գնաս մոտը, ցավդ պատմես:

Յավը դուրս ե պրծնում Միշկայի տխրած աչքերից, բայց Միշկան լաց չպիտի լինի. նա լավ գիտե այդ: Վոչ վոք չի լսի նրա դանդա-տավոր ձայնը, վոչ վոք չի վերցնի նրա վայր գլորված արցունքը:

Պետք ե համբերել:

Հանգուցյալ հայրն ել միշտ ասում եր.

— Արցունքներով ցավին դարման չես կա-րող անել:

Միևնուհն ե՝ մի անգամ վոր Միշկան ճամպա յե ընկել՝ պետք ե տեղ հասնի: Հիմի, հավանո-րեն, քիչ ե մնացել, յետ դառնալ ել չի կարելի... Յեթե ճամպին մի մեծ քաղաք պատահի՝ կարե-լի կլինի դանակն ու գոտիկը ծախել: Միշկան սկսեց հաշվել, թե վոր որը դուրս յեկավ տանից, բայց խառնեց հաշիվը. յեթե՝ այսոր չորեքշաբթի չե, ասել ե՝ տասը որ ե, իսկ յեթե ուրբաթ ե՝ տասերկու որ ե:

Կայարանի յետևը մի տղա գլուխը մինչև ուսերը կոխած աղբի արկղի մեջ՝ խառնըռո-րում եր: Միշկան կանգ առավ նրա մոտ և հե-տաքրքրությամբ մտիկ տվեց նրան:

— Դու եստեղ ի՞նչ ես անում:

Տղան չպատասխանեց:

Անտարբեր մտիկ տվեց նա Միշկային ու դարձյալ գլուխը մինչև ուսերը՝ կոխեց արկղը: Հանեց մի հատ վոսկր, դրեց գրպանը: Միշկան ել մոտեցավ արկղին մյուս կողմից և նույնպես սկսեց շտապով փորփրել արկղը: Յերկուսը լուռ խառնխտորում եյին արկղը, բռնելով իրար ձեռ-քից: Մի բուպեից հետո Միշկան վոտներով մտավ արկղի մեջ: Տղան չարացած քաշեց նրա թևքից:

— Յես քեզ կանչեցի՞ եստեղ:

— Յես ինքս յեկա:

Միշկան արկղի մեջ փոքր եր յերևում. մի-այն գլուխն եր դուրս ցցված: Տղան ուզում եր կամ խփել նրա դուրս ցցված գլխին կամ գդակը շարտել մի կողմ: Այդ ժամանակ մոտ վազեց մի շուն՝ բերնում մի ահագին հացի կտոր: Տղան հացը շան ատամներում տեսավ թե չե՝ սխցավ շան յետևից ձեռները թափահարելով: Միշկան ել արկղից դուրս թռավ:

— Աղյուսը նետի:

Աղյուս չկար ձեռքի տակ:

Միշկան ձեռը դեց ուսի կտորին, բայց չկարողացավ բարձրացնել:

Յերկու քաղցածները վազ եյին տալիս յեր-կու կողմից, բայց շունը՝ քամակը վեր-վեր

թռցնելով՝ փախավ կայարանի յետևի դաշտը, թեթև թռավ կայարանի բանջարանոցների ար-
ևի վրայով՝ ատամների մեջ գողացած հացի
կտորը բռնած:

Տղաներն ել կանգ առան:

Մուկ ու խոնավ բանջարանոցներից ուրիշ
շներ ել մոտ վազեցին:

— Կկծեն,—ասաց Միշկան:

Տղան մռայլ պատասխանեց.

— Մի լավ մահակ վոր լինեք, մեկի վրա
կգնայի:

— Անուշի ի՞նչ է:

— Տրաֆիմ:

— Յետ արի:

— Սպասի, հիմի նրանք կսկսեն կռվել:

— Ինչո՞ւ:

Տրաֆիմը չպատասխանեց:

Նա կանգնած եր հագին մի շապիկ՝ պատա-
ռոտած կրծքով, բորիկ ու անգդակ: Ուսերին
պիշակի տեղակ գցել եր խսիրի մի կտոր՝ բլի
մոտ թոկով հավաքած-կապած, և փոքրիկ, չխո-
սող Տրաֆիմն այդ շորերով նմանում եր փոք-
րիկ, ծիծաղելի տերտերի, վոր կարճ շուրջառ է
հագել:

Շները լուռ հոտոտեցին:

Հետո դռնացին, դնջրտացին, գունդուկծիկ
դռան, թավալվեցին, շուկվեցին, կրկին հար-
ձակվեցին:

Յերկար ժամանակ Տրաֆիմը նրանց եր
նայում լուռ, անթարթ աչքերով, հետո խուլ,
անդրշիրիմյան ձայնով ասաց.

— Լավ է շան ատամներ ունենալը:

Միշկան Տրաֆիմին մտիկ տալով՝ մի րոպե
խեղճացավ:

Հիմի կռնի իրան հենց կոկորդից, շան պես,
տեղնուտեղը վեր կդնի, կլիլի պիշակն ու գդա-
կը: Հիմի հարուստներին ամեն տեղ սպանում
են, և Միշկան Տրաֆիմից հարուստ է:

Միշկայի վախից Տրաֆիմն ավելի մեծացավ
այդ ամայի մեռած, լուսնով լուսավորված ու
շներով լցված դաշտում: Շները հնդից ավելի
չեյին, բայց Միշկային այնպես թվաց, թե
նրանք հազարավորներ են դնջրտացնող բերան-
ներով, և յերբ իրար գզգզեն ու վերջացնեն՝
կսկսեն կայարանի մարդկանց գզգզել:

Տրաֆիմն անսպասելի կերպով ասաց.

— Դու շներից վախենում ես:

— Բա դ՞ու՞ր:

— Յես վոչ մի բանից չեմ վախում:

— Քանի տարեկան ես:

— Տասնընչորս:

Միշկան կողքանց մտիկ տվեց Տրաֆիմին և իբր թե վոչնչից չի վախում՝ նույնպես ասաց.

— Յերկուսս մի տարու լենք. յես ել տասնընչորս տարեկան եմ:

— Խաբում ես:

Միշկան, վորպեսզի իրան մեծ յերևացնի՝ միֆիչ բարձրացավ թաթերի վրա:

— Շուտով տասնընինգիս մեջ կմտնեմ. Յես միայն հասակով եմ կարճ: Յերկու փութ կը բարձրացնեմ:

— Ի՞նչ կբարձրացնես:

— Ի՞նչ ուզում ես. կշեռքի քար կամ տոպրակ: Վերադարձան կայարան՝ «ընկերացած»:

Միշկան իմացավ, վոր Տրաֆիմը Կազանի նահանգից ե, յեղել ե չորս քաղաքներում, տանից վեց ամիս ե հեռացած ե, ճամպա յե ընկել Տաշքենդ: Յեթե հասնի ախտեղ, յետ չի վերադառնալու: Շատ վատ ե այնտեղ՝ իրենց Կազանում, ուտելու բան չկա, դրանից ել Տրաֆիմի հայրը վաղաժամ ե մեռել—յերեսուն և ութ տարեկան հասակում: Յերկու անգամ պատերազմում ե յեղել՝ չի մեռել, բայց սովից փչացել ե:

Միշկան սկսեց տխրել:

Նա և Տրաֆիմը նստել էին իրար կողքի. կայարանի նեղ միջանցքում, հենց դռների մոտ, պատմում էին իրենց գյուղերի մասին, վոր հիմա չես իմանում՝ վոր կողմը մնացին: Միշկան անսիրտ եր պատմում և դժկամակությամբ եր լսում: Ջանձրացել եր այդ մասին մտածելուց, ճանձրացել եր ամեն ուր միևնույն բանը կրկնելուց: Նրա կիսավաղ աչքերի առջևից

իբրև մի արձակված ժապավեն՝ անցնում եր Տաշքենդը, չքնաղ քաղաքը.—

կուշտ,

հացառատ,

ժպտացող:

Այնտեղից բարձր բլուրների պես մտիկ են տալիս

և և հացի պատառները,

սպիտակ պատառները,

անջրդի արտի ցորենը,

ջրվող արտի ցորենը:

Յեվ հատիկն այնպես չե, ինչպես մեղանում ե լինում, այլ խոշոր...

Միշկայի մտքերը խանդարելով՝ Տրաֆիմը բարձր ձայնով շշնջաց.

— Դու քանի ֆունտ պիտի ուտես:

— Վճրաեղ:

— Յերբ Տաշքենդ հասնենք: Միշկան բարձրացնելով ծանրացած կոպերը՝ կամացուկ առաց:

— Շատ:

Մի կնիկ իր յերեխայի հետ յերկար ժամանակ լաց եր լինում:

Գյուղացիք մթնում հագում եյին:

Շները հաջում եյին կայարանի յետևում:

Տրաֆիմն ու Միշկան լավ հույսերով իրար սիրտ եյին տալիս: Խոսք մեկ արին, վոր միասին դնան: Ականջ դնելով շների հաղոցին՝ Միշկան տեսնում եր ահագին տափաստանը՝ անմարդ ու անբնակ, և այդ տափաստանի վրա վազում են սոված շները զնշրտացող ատամներով: Ընկել են խոշոր գզգզված շան վրա, վորի ատամների մեջ հացի կտոր կա՝ ու թավալզուր են գալիս: Շան բուրդը վերև ե թռչում ամայի տափաստանում կանգ առած լուսնի տակ: Վառվում են շան աչքերը, կափկափում ատամները... Շներն իրար գզգզեցին, ուրիշ կողմերից նորերը հայտնվեցին, վայրի վոհմակի պես թափվեցին կայարանի վրա, թափ անցան Միշկայի գլխի վրայով, տրորեցին իրանց տակ: Հետո վեր բարձրացրին, նետեցին մի կողմ, ատամները գցեցին պիջակին ու գդակին: Միշկան մահու սարսափով դուրս պրծավ նրանց ճանկերից,

բաց արեց քնած աչքերը.— բան չի հասկանում: Աղմուկ, գոռոց, հայհոյանք, ծղրտոց, իսկ Տրաֆիմը կողքին չե:

— Շոգեմեքենան բերին:

Տնքոց: Գոռոց: Լաց:

— Թողեք մանեք:

— Նստեցրեք:

— Տրորեցին:

— Աման:

— Տուր դրա ատամներին:

Ձի կարելի մնալ ամայի կիրգիզյան տափաստանի այդ փոքրիկ կայարանում:

սովը կուտի,

վոշիլը կուտի,

ցավը կուտի,

հուսահատությունը...

Ձեռները գցում են վագոնի կտուրներին, բուֆերներին, սանդուխներին— մենակ թե՛ մի հեռանան այդ սարսափելի, ամայի տեղից: Ձեռներով ել կկախվեն, շպալների վրայով քաշ ընկնելով կգնան՝ ձեռները վագոնի պոչին գցած, մենակ թե՛ մի հեռանան, փախչեն վերահաս սովամահությունից:

Միշկան շուռումուռ յեկավ, պտտվեց:

Տեսնում ե, վոր չի կարող վագոնների մոտի մարդկային հաստ պատը ձեղքել-անցնել:

Տատանվում ե կենդանի պատը, շարժում
ե արմունկները, յետ-յետ ե գնում, շարժում
ե մի կողմ, քաշ ե տալիս մյուս ծայրը: Ուժ
չկա թռչելու շառաչող կենդանի պատի վրայով,
ուժ չկա նաև պոկվելու նրանից: Պատը քա-
շում ե, ծծում, պտուտ գալիս կաթսայի մեջ,
խեղդում, ճմլում:

Միշկան վրա ընկավ մի փոքրիկ կանգ
առած շոգեմեքենային, բայց այդ ժամանակ
Տրաֆիմը դեմից սլանում ե խտրը հագին, այդ
փոքրիկ, ծիծաղելի տերտերի կարճ շուրջառը:

— Մտա՞ր:

— Վճրտեղ:

— Վա՞ղ տուր իմ յետևից:

Միշկան սաստիկ ուրախացավ—յերկսով են՝
մենակ չե:

Ձեռը գցեց Տրաֆիմի խտրին ու միասին
վազեցին գյուղացիների, կնիկների ու վազոն-
ների մոտով: Վազելով մոտեցան մինչև վազոն-
ների պոչը, տեսան վոր զինվոր ե կանգնած:
Մտիկ ավին հեռվից զինվորին ու մարմիննե-
րով առաջ խփվեցին:

— Կանգնի՛, —ասաց Տրաֆիմը, —պետք ե
կտուրը բարձրանալ: Փորնեքիս վրա կպառկենք՝
չի տեսնի մեզ...

Միշկան բարձրացավ Տրաֆիմի ուսին, տե-
սավ վոր կտուրը բարձր ե:

Միքիչ ձգվեց վոր ձեռը գցի կեռին՝ պոկ
յեկավ, թրմիաց ու վոտներով խփեց Տրաֆիմի
գլխին:

Տրաֆիմը բարկացավ ու բղավեց.

— Կնիկմարդ ես: Կանգնի՛ իմ տակին:

Միշկան թունդ դիպավ գետնին, բայց լաց լի-
նելու ժամանակը չե:

Կանգնեց Տրաֆիմի տակին, Տրաֆիմն ել
պոկ յեկավ, վոտներով խփեց Միշկայի գլխին:

— Հայդե ուրիշ տեղ—եստեղ չենք կարող:

— Ձեռս չանգովեց:

— Արյճն ե գալիս:

— Վազում ե քիչ:

— Ավա՞ղ ցանի:

Յերբ շոգեմեքենան խլացնելով մարդկային
ձայները՝ սուլեց, Միշկան ու Տրաֆիմը բերանք-
սիվայր պառկած ելին վազոնի կտրանը: Տրա-
ֆիմը հանգստացած փսիսում եր՝ հոտոտելով
կտրան փոշին:

— Շունչդ տեղն ե՞, Հիմի կզնանք:

23

Կիրգիզյան քամին ուժգին պոկում եր
Միշկային ու Տրաֆիմին, ամբողջ ժամանակ ու-
գում եր նետել անմարդ տափաստանը: Յեվ

յերբ նրանք մտիկ եյին տալիս վագոնների կտուր-
ների վրա կռացած ու կպած գյուղացիներին և
կանանց՝ սրանց թվում եր, թե նրանք լողում
են ողում, չերկրի վրա, տափաստանի վրա, և
վոչ վոք վոչ մի ժամանակ նրանց չի հասնի,
վոչ վոք չի անհանգստացնի: Միայն մի անգամ
Միշկայի սիրտը խիստ ճմլվեց, յերբ դիմացի
գյուղացին բղավեց.

— Մեռավ:

Գլուխը Միշկային արած մի գզգզված կնիկ
եր պառկել յերեսը դեպի վեր դարձրած և մե-
ռած, բաց աչքերով մտիկ եր տալիս ոտար, հե-
ռավոր յերկնքին: Բարակ, կապտած քիթը, ան-
շարժ բաց բերանը՝ դեղին մերկ ատամներով
տազնապով լցրին Միշկայի սիրտը, շփոթեցին
նրա մտքերը, ուժգին բաբախեց նրա սիրտը:

Տրաֆիմն անտարբեր մտիկ եր տալիս:

Գյուղացիներն ել անտարբեր կախեցին
իրենց մորուքները՝ միտք անելով իրենց հոգսի
մասին: Նրանցից մեկն ասաց.

— Սրան պետք է վաչր գցել, թե չե մի
խաթա դուրս կգա:

— Ո՛ւր:

— Կտուրից:

Միշկան ականջները սրեց:

Փակելով աչքերը՝ նա սկսեց մտածել Լա-
պատինի մասին, տանը թողած մոր մասին, աչն-
տեղից մտքով վագեց գնաց Տաշքենդ, բաց մե-
ռած կնիկը մերկացրած ատամներով ծածկում
եր թե մորը, թե Լապատինը և թե հեռավոր,
տանջող Տաշքենդը, վորտեղ յերբեք չես հասնի:
Անհանգիստ նայելով մեռած կնոջը՝ նա ծածուկ
փսփսաց Տրաֆիմի ականջին.

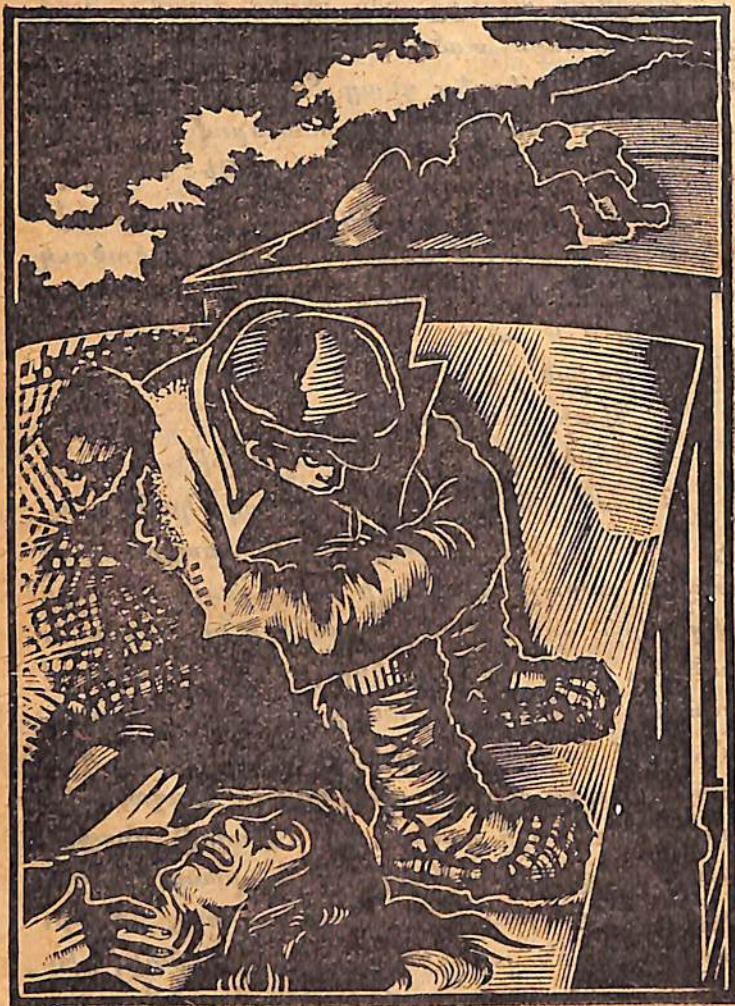
— Ո՞վ ե սա:

— Սոված ե:

— Պիտի դեն գցեն:

— Ցերեկով չի կարելի — կտեսնեն...

Մի անագին ամպ բարձրացավ, կալնեց ա-
րևի յերեսը, սև վարագույրը գցեց գնացքի վրա:
Գնացքն ամբողջ ժողովրդի հետ գնում ե այդ
ամպի վրա, սուլոցներով կտրում ե նրան, ճշում,
վռոնում, բաց վոչ մի կերպ չի կարողանում
հեռանալ նրանից: Կամ ամպը սխմեց նրան գետ-
նին, կամ ճամպին զառիվեր կա. անիվները դա-
դարեցին պար գալուց, վագոնները դադարեցին
որորվելուց: Պոչը կամաց քաշ տալով՝ գնացքը
գնաց հանդարտ ընթացքով, պատրաստ՝ բոլո-
րովին կանգնելու: Հանկարծ շրջապաց ծանր,
խոշոր անձրևն անագին սափորից, թըխթըխ-
կացրեց ցեխոտ, տրորված կտուրը: Գյուղա-

ցիք կծկվեցին իրար մոտ: Միշկան ու Տրաֆիմն ել անշարժ նստել էլին Տրաֆիմի խսիրի տակին: Միայն մեռած կնիկը յերեսը վերև դարձրած, մեռած բաց աչքերով, վորոնց մեջ անձրևաջուր եր լցվել՝ պառկել եր առաջվա պես: Իսկ յերբ անադին ամպը ծվառվեց, և ծվեններն սկսեցին սողալ տափաստանի վրայով, թափելով վերջին կաթիլները—վեր կացավ խոնավ, սառը քամին:

Տրաֆիմը մերկ մարմնով դողալով՝ ասաց Միշկային.

— Մըսեցիր:

— Բա դժ:

— Յես մըսեցի քիչ:

— Յես ել:

— Արի գրկենք իրար:

Միշկան քանդեց թաց պիջակի կոճակները, և Տրաֆիմը խսիրի տակին պինդ գրկեց նրան դողացող ձեռներով՝ սխմելով փորը փորին, կուրծքը կրծքին:

Միշկան ել ընկերոջը պինդ գրկեց, պիջակի փեշերը քաշելով Տրաֆիմի մեջքին, և ցուրտ, մառախլապատ գիշերին, իրար գեմքի շնչելով, մահից իրար ազատելով, գնում էլին նրանք վազոնի յկտրանը՝ ինչպես յերկգլխանի փոքրիկ

կույտ, ձուլված դառած մի աննկուն կամք, մի ձգտում—այն ե՛կ պահպանել իրան, ինչ ուզում ե լինի:

— Յես քիչ տաքացա:

— Յես ել,—համաձայնեց Միշկան:

— Միքիչ շունչդ փչի ես թշխ:

— Դու յեկ իմ յերեսին պիտի փչես...

— Հա...

Մի կարճ վայրկյան յեղավ, վոր յերկսի սրտի մեջ մի անսովոր ուրախություն ընկավ ջերմացած ընկերությունից:

Դա խոսքերով չարտահայտվեց:

Նրանք գնում եյին լուռ, բայց յերկուսն ել զգում եյին այդ ուրախությունը, թե ինչ լավ ե, ինչ աներկյուղալի յե յերկսով...

Յեվ մեռած կնիկը, վոր հիմի այլևս չեք վախեցնում, կարծես ասում եր նրանց.

— Ե՛ղպես, տղեք, եղպես...

24

Առավոտյան մի մեծ կիրգիդյան կայարանում ծախում եյին Միշկայի պիջակը:

Տրաֆիմը վերջին անգամ փորձված մարդու պես ասաց.

— Չորս հազար ուզի:

— Կտան:

— Չեն տա՛ կարելի յե պակասեցնել: Առաջինը յես կգնեմ: Դու լավ գովի քո ապրանքը ե սուտ ուշունց տուր ինձ, յերբ կսկսեմ պակաս առաջարկել: Իմացար: Գնա մտի ժողովողի մեջ:

Միշկան գնաց մտավ շուկայի խայտաբղետ բազմության մեջ՝ հայրական պիջակը ձեռին, իսկ Տրաֆիմը նրա կողքից գնում եր:

— Բարձր գոռա:

Միշկան թափահարեց պիջակը:

— Առեք, առեք, ծախում եմ:

Տրաֆիմը թողեց վոր նա միքիչ հեռանա, ապա մոտեցավ ու բարձրաձայն հարցրեց.

— Կաց: Քանիսի յես ծախում:

— Դու չես գնի,—դարձավ նրան Միշկան:

— Վճրտեղից ես իմանում:

— Փող չունես:

— Իսկ դու իմ փողերը հաշվե՛լ ես:

— Հենց ընենց յերևում ե:

Տրաֆիմը բարկացավ:

— Ե՛յ, լածիրակի կտոր: Ասա վերջնականը— քանիսի յես տալիս:

— Չորս հազար:

— Չէս իջեցնի:

— Քիչ չե՛ր ըլի: Սա եսքան ել հին չի:

Միշկան ու Տրաֆիմը կանգնել եյին իրար

դեմ շուկայի խաչտարդետ բաղմության միջին, բարձր վիճում ելին, վոր մարդկանց ուշադրութիւնը դարձնեն պիշակի վրա, բայց վոչ վոք, վոչ մի մարդ չեր ուզում կանգ առնել նրանց մոտ: Մտիկ են տալիս հեռվից ու յերեսները շուռ են տալիս:

Տրաֆիմը գլուխը շարժելով ասաց.

— Խորամանկ շան վորդիք են, չես կարող խարել:

Արդեն ուրախ տրամադրութիւնն ընկել էր, թվում էր թե պիշակը հին է, հույս չկա ծախելու, և հուսահատ բոպեյին ափսոսանք էր կարծվում, թե իսկի չեւ չես կարող ծախել մի հազարի, կես հազարի: Այդ ժամանակ մոտեցավ մի յերիտասարդ կիրգիզիկ, Տրաֆիմից միքիչ բարձր հասակով ու սև, փայլուն աչքերը հառեց տղաների վրա:

Միշկան թափահարեց պիշակը:

— Գնի:

Մի նեղամորուք կիրգիզ շուռ յեկավ, շըրթունքները սխմեց, տնտղեց պիշակը տակից վրայից ու ուսերեն հարցրեց.

— Քանիս է:

— Նժան եմ տալիս, չորս հազար:

— Հազար:

Տրաֆիմը կիրգիզի քամակից դուռաց.

— Ո՞վ ե հս պիջակի տերը:

— Յես եմ,— շուռ յեկավ դեպի նա Միշկան:

— Քանիսի յես տալիս:

— Ձորո հազար:

— Ծախել ես ուզո՞ւմ, թե յեկել ես գլխից դուրս տալու,— խիստ ձայնով հարցրեց Տրաֆիմը:

— Քո ինչ բանն ե,— նույնպես խիստ ձայնով պատասխանեց Միշկան:

— Թե ծախել ես ուզում, վերցրո՞ւ, յերեք հազար կտամ, ու ել խոսք չլինի... Ուզում ես:

Կիրգիզը մտիկ տվեց նոր գնորդին, թքեց, տաքացավ ու սկսեց մատով աստառը քչփորել: Միշկան վաճառականի յեղանակով ասաց.

— Մի քչփորի, ընկեր, կտորը լափե ե, չերկու տարի կհագնես:

Ելի ուրիշ կիրգիզներ մոտեցան, ղուվա-
ցին, բլբլացին:

— Երկու հազար:

— Զի կարելի, ընկերներ, պակաս չեմ տա:

— Յերեք հազար, հը՛:

Տրաֆիմն զգուշ կերպով փսփսաց.

— Մի հազար պակսեցրո՞ւ:

Միշկան խփեց կիրգիզի ափին ու ինչպես

հասակավոր, իսկական գյուղացի՝ բարձրաձայն ասաց.

— Մնաս բարով, պիջակ ջան: Կտորը խիստ լափե եր:

Հացի բանը ել սարսափելի չեր:

Միշկան սրտի մոտ պինդ սխմած բռնել եր այդ հացն ու տանում եր: Աչքերն ուրախությունից փայլում էին, անհամբերությունից շրթունքները ցնցվում էին: Ուզում եր հենց տեղնուտեղը, վաճառուհիների մոտ, ուղղակի շուկայում սոված բերանը խոթել մեծ բոքոնի մեջ, առանց ծամելու կուլ տալ, բայց շուկայում ուտելն անհարմար եր. չորս կողմը պտուտ էին դալիս սոված փախստականները, մտիկ էին տալիս հացերին սոված, փոս ընկած աչքերով, կարող էին խել ձեռից, և Միշկան ու Տրաֆիմը, վոր հիմի արդեն ամենահարուստ մարդիկն էին, հեռացան կայարանի յետև, տափաստանը ճաշելու:

Բարձր յերկնքից արևը լավ փայլում եր:

Շուրջն սպիտակին էին տալիս կիրգիզները յուրթերը:

Շները հաջում էին առանց չարության:

Բայց գլխավորը՝ հաց կար:

Փափուկ, դեռ տաք բոքոնը դրած եր Միշ-

կայի ծնկներին, և դրանից ել թե լայն տափաստանը, թե տափաստանի վրայի յերկինքը, թե ծուխը, թե կիրգիզների սպիտակ յուրթերը քնքուշ, ջերմ, հանգստացնող բաներ եյին թվում:

25

Կայարանում չթողին նստելու: Վագոնների միջով, վագոնների կտուրների վրայով ման եյին գալիս զինվորները հրացաններով, վայր եյին գցում տոպրակները, քշում եյին գյուղացիներին ու կանանց, թողթ եյին հարցնում: Գյուղացիք վագում եյին զինվորների յետևից, խոնարհաբար ցնցում եյին անգղակ գլուխները: Բռն իրադրություններով եյին բռնված՝ նորից թռչում եյին բուֆերների վրա, բուֆերներից կտուրների վրա, դարձյալ ցած եյին շարտվում և կրկին յեզան պես լուռ համառությամբ գնացքի վագոնների պոչից, գլխից շուռ եյին տալիս ու ելի խցկվում ներս:

Միշկային ու Տրաֆիմին չորս անգամ քշեցին: Չորս անգամ զինվորները հրացանների կոթերը թափ տվին ու սպառնալի ձայնով գոռացին.

— Մարշ եստեղից:

Մի փակ տեղ, փչացած վագոնի մոտ նստել եյին յերեք գյուղացի, յերկու կնիկ, մի աղջիկ,

մի ծերուկ և մի ժուռլ զինվոր փայտե վոտքով: Նայելով սարքված գնացքին, գյուղացիք մտածում եյին, վոր նրանց ել գուցե կհաջողվի մի կերպ թռչել վագոնների վրա, կախվել, դուրս գալ սաբասփելի տեղից, բայց յերեք շոգեմեքենան բերին և վագոնները մերկ, դատարկ կտուրներով դանդաղ անց կացան դեպոյի մոտով դեպի տափաստանը՝ գյուղացիներից մեկը հուսահատ ասաց.

— Հիմի կմեռնենք: Առաջ չենք կարող շարժվել, յետ չենք կարող դառնալ: Ո՛ւր գնանք:

— Գնանք կիսակայանը, — պատասխանեց մյուսը: — Այնտեղ կնստենք:

Կնանիքն ու աղջիկն անհանգիստ մտիկ տվին հեռավոր, վախեցնող տափաստանին: Նրանք վախենում եյին գնալ, բայց իրեններից ել վախենում եյին բաժանվել:

Նրանք հնազանդ, թուլացած կանգնել եյին քաթանե տոպրակների փոկերը խաչաձև կրծքերին կապած: Միգորը, բորիկ մի գյուղացի, շըրթունքներով կամաց չփացրեց.

— Գնանք թե չգնանք:

— Գնանք, — ձայն տվեց Յերմալայը:

Նրանք խմբվեցին փոքրիկ, լքված նախրի պես:

Միշկան ու Տրաֆիմը գառների պես յետևներն ընկան:

Նրանք չհարցրին, թե արդյոք գյուղացիները հետները կվերցնեն իրանց, մինչև անգամ իրար հետ ել լավ խորհուրդ չարին... Պետք եր մոտենալ Տաշքենդին, կուշտ, հացառատ յերկրին, վոր թագնված ե հեռավոր բլուրների յետևը, բայց կայարանում իրենց չնստեցրին, վայր թափեցին վագոնի կտուրից, և նրանք ահա ճամպա ընկան առանց մտածելու, մանր, ուրախ քալելով, յերկուղ չզգալով:

26

Հայն տարածվում եր հեռավոր, միրաժի մեջ խորասուզված, հազվադեպ բլուրներով տափաստանը: Միաջնակ պտուտ են գալիս տափաստանի արծիվները մեռած, գորշացած աղուտների վրա, կրկին նստում են տափաստանի իշխանների հին շիրիմների վրա՝ նման հավատարիմ պահակների, սև անշարժ աչքերով: Խոշոր, ձեռն չզրկած գնդածաղիկները ձիգ շարաններով գնում կորչում են ձորակներում, դուրս են պրծնում բլուրների զլխից, անհանգիստ են անում իրենց մեռած մենակությամբ, դարավոր անվրդով հանգըստությամբ: Բարձրացավ, կրկին իջավ արևը, կարճացան կեսօրվա ստվերները:

Կայարանը չեր յերևում:

Միայն հեռագրասյան յերկաթալարը դժժում եր, և հազվադեպ պատահում եյին շրջված վագոններ՝ ընկած զառիվայրին, նաև թնդանոթի կոտրած անիվներ՝ թուրքեստանից մինչև Սամարա անց կացած քաղաքացիական պատերազմի վերջին հետքը:

Միշկալի ու Տրաֆիմի բանը մյուսներից հեշտ եր:

Նրանք արդեն կերել էին, խմել, հանգստացել և զրպաններում ել ունեյին հացից մնացած խոշոր պատառներ: Յերբեմն Միշկան ծածուկ մի փոքրիկ պատառ եր գցում բերանն ու շնչալով ասում եր Տրաֆիմին.

— Մեր յերկսի բանը լավ ե գնում, հը:

— Տեղ կհասնենք,— հանգստացրեց Տրաֆիմը:— Միայն չպետք ե վախենալ:

Դիմացից մի ծուխ յերևաց:

Մայր մտնող արևի տակ գծազրվեց ձգված գնացքի կմախքը, կարճատև փայլեցին շոգեմեքենայի լծակները:

— Գալիս ե, եստեղ ե գալիս:

Հեռավոր գնացքից գյուղացիները նորից անհանգստանալով՝ պատրաստվեցին հանդիպել նրան փոքրիկ զառիվների վրա: Վճռեցին կախվել

սանդուխներից, յետևի բուֆերներից,—միայն թե
գիշերը չմնան այդ սարսափելի տափաստանի
լուսթյան մեջ:

Զինվորը վշտացած շոշափեց իր փայտե վոտը:

— Յես չեմ կարող թռչել գնացքի վրա, ըն-
կերներ:

Կնիկն ուրախացավ, վոր զինվորը չի կարող
թռչել ու անվստահ ասաց.

— Մի թռչեք, գյուղացիներ, կարող եք
չարդվել:

Նրան չպատասխանեցին:

Գնացքն ավելի ու ավելի մոտենում էր դիք
վոլորքից: Շոգեմեքենան արագ-արագ շարժում
էր իր պողպատե արմունկները, փռնչում էր շո-
գեմեքենայի ծխանը սև բացված բերանով, քըն-
քուշ հալվում էր շոգու սպիտակ ծուխը:

Գնացքը պոստատար էր և միքիչ դանդաղա-
ցրեց իր թափ առած ընթացքը դառիվերի վրա:
Փնչաց շոգեմեքենան—այդ դիք ճակատով չու-
ղունե կրտած ձին—մտիկ տվեց հավաքվածներին
ճակատի լապտերների լուսավոր ապակիներով:
Փշշաց տաքացած շոգին, վոր բաց թողեց մեքե-
նավարը, մի կողմ նետեց կնիկներին ու աղջկան,
վայր գցեց ծերուկին դառիվայրից: Միշկան ինչ-
պես յերազում, լսեց Տրաֆիմի ձայնը.

— Թոբի:

Յեւ զարձլալ, կարծես յերազում, տեսավ իր դեմ վազող կանաչ վագոնի սանդուխը, ձեռները մեկնեց և ուշքը կորցրած բարձր բղավեց.

— Աման,

Առջևում յերևաց Տրաֆիմի գլուխը, ողոււմ շարժվեցին նրա վոտները: Յերբ Միշկան տեսավ, վոր Տրաֆիմն ընկավ գնացքը, փոքրիկ մարմնի մեջ խորը թագնված գլուղացու ուժն ահագին զսպանակի պես բացվեց, առաջ նետեց նրան: Մի սանդուխ, ելի մի սանդուխ մոտով սլացավ: Վագոնների պատուհաններից դուրս ցցվեցին մարդիկ և բոլորն սկսեցին մտիկ տալ գնացքի մոտով վազող մեծ տրեխով տղային, ինչ-վոր մի բան գողացին, իսկ նա, տաք պնչերը դժվարությամբ բանալով՝ հենց այն ե՛ր ուզում եր ձեռը գցել վերջին սանդուխին՝ վոր մի անտեսանելի ուժ գետնից պոկեց նրան, վայր գցեց, տրորեց, նետեց սև ու խոր փոսը...

27

Միշկան նայում ե և տեսնում սև յերկինքը՝ զարդարված խոշոր աստղերով, սև, անծղատուն տափաստանը և միանգամից չհասկացավ, թե ինչ ե պատահել: Նստած մնաց, կարծես խորը քնից հետո, քորեց բերձված գլուխը, և

հանկարծ սարսափը բռնեց. հեռացան, նրան թողին աչնաեղ, նա հիմի վոչ վոքին պետք չե, և վոչ վոք նրան դուրս չի հանի այդ սարսափելի տեղից:

Միշկայի մագերը բիզ-բիզ կանգնեցին մորթու հետ միասին, մտքերը խառնվեցին, աչքերը մարեցին:

Մի ահագին ստվեր շարժվեց ուղիղ նրա վրա: Նա թափ տվեց գլուխը, ստվերը բաժանվեց յերկու մասի, և ամեն մի մասի վրա բըս-նեցին ձեռներ, վոտներ և կիրգիզների խոշոր գլուխներ՝ սարսափելի որորվող փափախներով: Կիրգիզները գալիս եյին սարսափելի փափախներով, թռչկոտում ելին, ծգվում, խոտերը խշրտացնում, ատամները ժնգժնգացնում, ձեռները շարժում:

Մենավոր, վայրենի մի ճիչ խանգարեց գիշերվա սև լուսթյունը:

— Վայ մերիկ:

— Միշկան յերկար չվագեց:

Յետևից կիրգիզների ձեռները բռնեցին նրան, կիրգիզների սարսափելի ձայները գողացին նրա ականջին.

— Մահ:

Խելագարված աչքերի առջև աճեց, խոշորացավ ահագին գնդաժաղիկը, դառավ մի հսկա—

ասել ե՛, ել վոչ մի տեղ չի կարելի փախչել։ Միշկան ծունկ չոքեց հսկայի առջև և խոնարհ լռությամբ պառկեց մինչև առավոտ։

Դա մահը չեր։

Մահը ման եր գալիս վագոնների մեջ, վագոնների կտուրներին, ցեխոտ արխերի մեջ, ուր թափված էյին սովածները։ Մահը վրա հասավ աչն զինվորին ու աղջկան, վորոնք առաջ ընկան գնացին, գտավ նրանց փոքրիկ կայարանում, ուր խմբվել էյին նրանք, իսկ Միշկայի գրպանում այդ ժամանակ մի կտոր հաց կար և հազար ուրբլի փող, վոր մնացել եր ծախված պիշակից։

Յերբ առավոտյան արևն սկսեց տաքացնել՝ գիշերվա վախն անցավ գնաց, մնաց միայն ծեր մարդու թուլությունը և սաստիկ գլխացավը։ Աչքերն անկյանք էյին նայում, վոչ մի բանի մասին չեր մտածում հա։ Հիշեց մորը, բայց և իսկույն այդ միտքը մարեց։ Կարծես այդ ամենը կատարվում եր ծանր, անհասկանալի յերազում։ Հենց այն ե՛ ուզում եր պառկել, կամացուկ լաց լինել ոտար, անմարդ հողի վրա, բայց մարմինը դարձյալ լցվեց յեռանդով, հոնքերը կիտվեցին, բոցավառվեց համառ կամքը։

— Կգնամ։

Պարզ գծագրվում էյին հեռավոր լեռները, հեռագրասյուները և փայլուն, խաղացկուն ռեսերի յերկու ուղին։ Միշկան մտիկ տվեց յերկու կողմը, և սիրտը տափնապով լցվեց։

— Ո՞ւր գնա։

— Վերադառալ ե Տաշքենդը։

Թե այս կողմը գնա, կարող ե պատահել՝ այնտեղ չե։

Իսկ թե այն կողմը գնա, կարող ե պատահել՝ այնտեղ չե։

Ռեկսերը վառվռում, պսպղում են առավոտյան արևից, նրանց վրայով քայլում ե լայն, անսահման տարածության, հեռավոր, կապույտ լեռների ծանր յերկյուղը։

Բայց լաց լինել չի կարելի։

Ո՞վ պիտի տեսնի Միշկայի արցունքները, յերբ շուրջը մի հատ մարդ չկա։

Ո՞վ կոգնի Միշկային, յեթե ամբողջ որը կանգնած մնա միևնույն տեղում։

Նա մի քսան քալ արեց դեպի մի կողմ ու կանգ առավ։

— Կմոլորվեմ։

Գնաց մի քսան քալ մյուս կողմը ու կըրկին կանգ առավ։

— Չպիտի՛ կարենամ դուրս գալ եստեղից։

Մայրն ել յերևի հիմի մտածում ե, թե վորդին գնում ե հացի կամ վաղուց մեռել ե: Գուցե հենց ինքն ե մեռել, Յաշկան ու Ֆեդկան ել վաղուց չքացել են: Խորը մտածության մեջ, գունատ շրթունքները պինդ սեղմած՝ կանգնել եր Միշկան, ու միանգամից միտը բերեց իր ամբողջ կյանքը և աչն առաջին ուրը, վոր ինքը տանից դուրս յեկավ: Միթե հիմի պիտի վերջանա-գնա: Մտիկ տվեց փայլուն ռեւերին և զարմանքից մնաց քարացած. յերեկ գնացքը դեպի այս զառիվերն եր գնում. ասել ե՝ պետք ե գնալ դեպի այդ զառիվերը, այս կողմը:

Միշկան պնդացրեց իր զինվորական գոտիկը, վրա քաշեց հայրական հնամաշ գդակը, ձեռքով շոշափեց գրպանի դանակն ու համարձակ քայլեց դեպի կապույտ, հեռավոր լեռները:

Լաչն են տափաստանի տարածութունները:

Նրանց մեջ սարսափում ե փոքրիկ կետի պես լողացող մարդը, թախծում ե նաև տափաստանի արծիվը՝ նստելով իշխանների հին գերեզմանների վրա... Տափաստաններում չկա վոչ մարդ, վոչ մարդկային ձայն: Գնդածաղիկներ, թփուտներ, խոր ճեղքերով կտրտված մերկ աղուտներ և մեկ ել ուղտի ցանցառ աղբ: Յերբեմն պատահում ե վագոնի պատուհանից նետած

թղթի մի պատառ, վոր սպիտակին ե տալիս իբրև մի վորբացած, լքված, չոր խոտի արմատի մոտ կուչ յեկած հյուր:

Ահա հուզված ուրախությամբ մտիկ ե տալիս Միշկային հեռավոր, անհայտ գյուղից, հեռավոր, անհայտ շենից բերած ու ալստեղ գցած մի գյուղացու տրեխ: Միշկան հառաչում ե, միտըն ե բերում Սերյոժկային ու Տրաֆիմին, Յաշկային ու Ֆեդկային, մորը, լապատինցի գյուղացիներին, Լապատինի գետակը և նորից համառորեն շարժում ե վտաները, տագնապով ամուր սեղմում ե գունատ շրթունքները: Յեթե հիմի կիրգիզները հարձակվեն վրան՝ նրանց կասի:

— Ինչո՞ւ յեք սպանում ինձ: Առե՛ք իմ դանակը, փոկը, գդակը, շալվարը, շապիկը և հազար ուրբին, մենակ մի սպանե՛ք:

Տափաստանի տարածության վրայով հոսում ե արևից ճնշված ողբ: Յերբեմն հոսում ե ինչպես ծով, յերբեմն ինչպես անագին գետ, յերբեմն փոքրիկ առվակի պես: Սրատես, լարված աչքին յերևում են հեռավոր ուրվականներ, վոր նման են ծառի, մարդու, ծղոտե կտուրներով լողացող գյուղերի, ինչպես Լապատինում. մի ըոպեյից հետո տեսնում ես՝ վոչ ծառ կա, վոչ մարդ, վոչ ել խաբուսիկ, հալվող գյուղը:

Միշկան լարում ե վերջին ուժերը, համրում ե հեռագրասյուները և համառ մտածում ե.

— Մի վախենա, ասենք ենքան ել շատ հարուստ չես:

Արդեն յերկու հարյուր սյուն համարեց, անցավ յերրորդ հարյուրին: Համառորեն ձգտելով կյանքին, վոր նրան քաջում-տանում եր շալա-ների վրայով իբրև անհանգստացած փոքրիկ ճիճ-վի, Միշկայի վտանքն ուժ եյին առնում, և նա մինչև անգամ թռչկոտում եր. փորձեց թեթև վազել: Յերբ հիշեց Տրաֆիմին, վոր ընկավ գնացքը, վիրավորանքի դառն զգացումն ալվելի ծակեց նրա սիրտը: Հիմա նա մենակ ե, նրան լքեցին, չխղճացին, և նա հույսը պիտի դնի մի-այն իր վրա: Թող այդպես մտածեն, թե նա մե-ռավ, թող գնան վազոնով, չեթե կան այդ տե-սակ մարդիկ, վոր թողնում են իրենց ընկերնե-րին. միևնույն ե՝ նա գնում ե, և վոչ վոր նրան ձեռ չի տալիս, վորովհետև նա աղքատ ե, և դա հավանորեն ամենքն ել միանգամից տեսնում են: Նա անցավ յերկու հարյուր սյուն, մի յերկու հարյուր սյուն ել կանց կենա, և ախճան պիտի գնա, մինչև մեռնի: Իսկ յեթե պիտի մեռնի, ել ճամրն ինչ: Ասել ե, թե մեղպեսների բախտն ել այդ ե. պետք ե համբերել...

Զառիվայրի գլխից հեռու հովտում յերևաց մի փոքրիկ կայարան: Կայարանից մի գնացք շարժվեց դեպի այս կողմը, և շոգեմեքենայի ծուխը սև սյան պես դուրս թռավ ծխանից:

— Այ թե վերտեղ ե, հա:

Իսկ յերբ հավասարվեց գնացքին, կանգնե-լով փոսի լանջին՝ հայրական հնամաշ գդակով բարևեց գյուղացիներին, փալոդ աչքերով ճամ-պու դրեց հացով բեռնավորված վերջին պա-տըշգամբը, հիշեց իր տոպրակները, վոր գողա-ցան իրենից, և նորից փոքրիկ քալելով, գնդա-կի նման գլորվեց գնաց փալուն, խաղացկուն ուղտերի վրայով:

— Հիմի ել չեմ վախում:

Նրա հանդեպ յերեք գզգզված շներ լեկան: Շուրջը մարդ չկար: Միշկան կանգ առավ, շնե-րն ել կանգ առան, նրանցից մինը պառկեց ուղտերի մեջ: Միշկան խեղճացավ և վախենա-լով, վոր շները կարող են նրան գզել, սկսեց աստծուն աղոթել, հիշեց աղոթքները, բաց բո-լոր աղոթքները խառնեց. իսկ շները չեյին հե-ռանում: Այն ժամանակ Միշկան վախելով պտուտ տվեց, կռացավ, աշխատեց հասակով ալվելի փո-քըր յերևալ, վոր շներն իրան չտեսնեն, բայց շներից մինը նույնպես գնաց այդ կողմով: Միշ-

կան կանգ առավ, շունն ել կանգ առավ: Հիշեց արջի և յերկու յերեսաների պատմութիւնը անտառում, վոր յեթե մարդ մեռած ձեռնա՝ արջը ձեռ չի տա: Գուցե շներն ել ձեռ չեն տա՝ յեթե սուտ-մեռուկ անի: Միշկան նստեց մերկ աղուտի վրա, վոտները զգուշ մեկնեց, գլուխը քիչ վերև պահեց և սկսեց սուր, լարված աչքերով դիտել շներին: Միշկայի ահից շներն աճեցին, մեծացան, դառան յերկար, սև բրդով, յերկար, դնշրտացող ատամներով շնե ր և հանկարծ անհետացան: Հետո ոգը բարձրացան յերեք սև ամպի նման, վազ տվին Միշկայի գլխի վրայով և հեռուն-հեռուն հաջել սկսեցին: Միշկայի գլուխը խոնարհվեց գետնի վրա, կարծես պառկեց փափուկ բարձին, աչքերը փակվեցին: Նա յերկար ու խորը քնեց, յերազում յերեք շուն տեսավ, բայց դրանք բոլորովին կիրգիղի շներ չեյին, այլ իրենց, Հապատինի շներ, և ինքը Միշկան ել պառկել եր վոչ թե մերկ աղուտի վրա հեռու տափաստանում, այլ տանը, Հապատինում, Հապատինի գետակի ափին: Շները լիզում եյին նրա ձեռները, պառկում եյին մեջքին, պոչերը շարժում: Նրանցից մինը մարդկային ձայնով հարցրեց.

— Դու արդեն վերադարձել ես Տաշքենդից:

Միշկան լավ մտիկ տվեց շանը և տեսավ, վոր իր մոտ ձի չե կանգնած: Սա չոքեց իր առջև և ասում ե մարդկային ձայնով.

— Նստի՛ր վրաս, քեզ տեղ կհասցնեմ:

Միշկան նստեց նրա վրա ու քշեց: Հանկարծ ձին ծառացավ, արտինգ տվեց յետևի վոտներով, Միշկային գցեց տալն ու սմբակով խփեց ուղիղ ճակատին:

Մի մարդ ել Միշկայի վոտներին դիպչելով՝ ասաց.

— Վեր կաց, այ տղա, հո չես մեռել:

Չորս կողմը վոչ շուն կար, վոչ մարդ, միայն կայարանի փոքրիկ կրակն եր, վոր թալկացած նրա դեմքին եր նայում: Միշկան զարթնեց, շոշափեց գրպանի դանակը, հազար ուրբին, վեր ցատկեց, թափ տվեց իրան ու վազեց: Կայարանը փոքր եր, անբնակ, ուսերի արանքին թափված եյին վոշու մեջ տրորած ձմերուկի կճեպներ, դեն գցած վոսկրներ: Մի մարդ եր յեկել այստեղ, գցած վոսկրներ: Մի մարդ եր այստեղով, և միայն մնացել եյին խառնխորած ոջախները, աղբը, փոշին և մթին, անձայն լուսթյունը: Մոտից յերկու կիրգիղ անցան ձիով, մտիկ տվին Միշկային: Միշկան ել նրանց մտիկ տվեց ու գետնից վերցրեց յերկու վոսկր, Յերրորդ կիրգիղը գերկը բացած

ուղիղ յեկավ Միշկայի վրա: Միշկան յետ-յետ
գնաց դեպի կայարանի դռները, կիրգիղը գնաց
նրա յետևից: Միշկայի վտանները դողացին, գլու-
խը խառնվեց: Սխմեց գրպանի դանակը, հազար
ռուբլին — իր վերջին ուրախությունը — և մտավ
կայարանի դռնով ներս: Տեսավ յետևի պատի
յերկրորդ դուռը, թեթև հրեց, դուրս թռավ յե-
տևի հաշտը, քայլեց փոքրիկ պարտեզի մոտով...
Միտը թրթռում էր, վտանները ծալվում, իսկ
կայարանում մեկը բարձր ձայնով գոռում էր, և
չեր կարելի վոչ մի բառ հասկանալ: Միշկան ա-
ռաջ յերեք չեր վախում, հիմի հանկարծ խեղ-
ճացավ և գլուխը կախեց՝ չիմանալով ինչ անի:
Աստված չանի, յեթե նրան սպանեն կամ վերջին
շապիկը հանեն: Վոչ վոք չի պաշտպանի, գոռա
յել, վոչ վոք չի լսի... Մեքիչ հեաց հանգստա-
ցավ, զգուշ առաջ անցավ: Անցկացավ կայարա-
նի շենքերի մոտով, դուրս յեկավ կայարանի
յետևը, կանգ առավ փոքրիկ բուդկայի մոտ:

Բուդկայի մեջ մարդ չկար, նա անպատու-
հան էր, կտուրի թիթեղը պոկոտած, վառարանը
շուռ տված, հատակի տախտակները հանած: Կոտ-
րած պատուհանից դուրս թռավ մի գիշերային
թռչուն — Միշկայի վտանները ծալվեցին: Յերբ մի
փոքր հանգստացավ, վախվախելով մտավ անբնակ,
վախեցնող բուդկան:

Գիշերը դանդաղ էր անցնում:

Գամի վեր կացավ, սկսեց պոկել կտրան
թիթեղների մնացորդը, աղմկել, ծեծել պատերը,
շան ձայնով վոռնալ: Հետո ամպը վորոտաց:
Փայլատակեց բուդկան, կարծես ամբողջովին
վառվեց: Կոտրատված կայծակը խփեց սուր,
չռած միրատի պես, և կոտրած ապակիներից
կրկին ներս լցվեց սև վոռնացող գիշերը:

Սկսվեց տարափը:

Միշկան նստել էր անկյունում, ձեռները
թևքերի մեջ դրած, դողում էր, կուշ գալիս, և
նրա առաջվա հասարակ, առանց յերկուղի կյանքը
հիմա թվում էր իրենից կտրված, ընդմիշտ կո-
րած: Հիմի վոթտեղ ե նա: Ավելի Լապատինին
ե մոտ թե Տաշքենդին: Յեվ չի յել կարողանում
հասկանալ, թե ավելի շուտ վորտեղ կհասնի: Գու-
ցե և իսկի յել չի հասնի, ճամպան կկորցնի, ու-
ժից կընկնի, կմնա այ այս տափաստանում:

Շոգեմեքենայի սուր սուլոցը կտրեց Միշ-
կայի խռովահույզ մտքերի թելը, և նա վոտքի
կանգնեց, դուրս թռավ բուդկայից թաց, խշրտող
խոտերի վրա, անձրևի, քամու, վորոտի հարված-
ների տակ, և փայլառակող կայծակից կուրա-
նալով՝ յեկավ փոքրիկ կայարանը. աչնոեղ, թա-
փանցելով խավարը՝ վառվում էյին շոգեմեքե-
նայի աչքերը:

Վայր ընկնելով, լարծուն գետնի վրա, տրեխներով այս ու այն կողմ սահելով, սալթաքելով շալախների վրա, չմտածելով անձրևի ու քամու մասին, վոր նրան բոթում ելին այս ու այն կողմ՝ Միշկան վազում եր Տաշքենդ գնացող գնացքի կողմը։ Իսկ այդ գնացքն անպայման Տաշքենդ ե գնում, վորովհետև լապտերները նայում են աչն կողմը։ Յեվ յեթե Միշկան հիմի եթ չհեռանա այստեղից, կկորչի այստեղերքում և մահի ձեռից չի պրծնի...

Շոգեմեքենայի մոտ մարդիկ ելին խլրտում և մուրճերով թխթխկացնում։

Միշկան նրա յետևում պտուտ յեկավ և փակ դռները ձեռներով ճանկռտելով վազեց վազոնների մոտով։ Հիմա ավելի վախեցավ, վոր նրան չեն թողնի նստելու և կրկին գնաց շոգեմեքենայի մոտ։

Մի մարդ միթան միջին գոռաց.

— Մի ընկնի վոտի տակ։

Մի յերկու քայլ յետ գնաց ու զլխարկը հանեց։

Անձրևը թափվում եր, քամին աղմկում, իսկ Միշկան մուրացկանի պես կանգնել եր շոգեմեքենայի մոտ՝ հայրական հնամաշ գդակը ձեռին բռնած։ Յերբ մոտեցավ մեքենավարը վառած

խծուծը ձեռին, և բոսորագույն լույսը ճարճատելով անձրևի տակ՝ ընկավ Միշկայի դեմքին՝ նրան հայտնաբերելով խավարի միջից՝ Միշկան բարձր ասաց.

— Քեռի ջան, ի սեր Բրիստոսի, խղճա ինձ։
Մեքենավարը չպատասխանեց։

Յեվ Միշկան դարձյալ կանգնած մնաց։

Անձրևը թափվում եր, քամին աղմկում, մուրճերով թխթխկացնում ելին անիմները, իսկ նա գլուխը բաց, ցրտից ու հուսահատությունից դողդողալով՝ կուչ եր յեկել շոգեմեքենայի սանդուխի մոտ։

Մեքենավարը նորից յեկավ վառած խծուծը ձեռին, և Միշկան կրկին բռնեց նրա ձեռը։

— Քեռի, ախր յես եստեղ մեռնում եմ։

Մեքենավարը կանգ առավ։

— Դու ո՞վ ես։

Միշկան ինքն ել չի իմանում թե ո՞վ ե ինքը. մի սոված աղա յե Բուզուլուկի գավառից։ Տաշքենդ եր գնում հացի, բաց ընկերները թողին իրան գնացին, և հիմի վոչ վոք չի թողնում իրան վազոն նստելու։ Չի կարելի արդյոք, վոր մի կերպ տեղավորվի նրա մոտ։ Նա միքիչ ել կվարձատրի, յեթե պետք ե. մի դանակ ունի և հազար ուրբի փող։

— Սպասիր, — ասաց մեքենավարը. — հիմի
կոնդուկտորը կգա, մի նրան խնդրիր կարգին:

Միշկան ծունկ չոքեց, ձեռները պարզեց
առաջ և հուսահատ ձայնով, իր ցավի ու կսկծի
ձայնով տանջալի կերպով բացականչեց.

— Քեռի, ընկեր, ի սեր Գրիստոսի, նստե-
ցրո՛ւ, չես կորչում եմ եստեղ...

Մեքենավարը չպատասխանեց:

Սա չերկար ժամանակ սող եր տալիս անիվ-
ների տակ, թխթխկացնում եր մուրճերով, հետո
հեռացավ գնաց կայարան:

Անձրեք թափվում եր, բամին աղմկում,
իսկ Միշկան կանգնել եր շոգեմեքենայի անիվի
մոտ, տանջելով իրան անվճռականությամբ, և
հանկարծ, վոչ վոքի չհարցնելով՝ բարձրացավ շո-
գեմեքենայի վրա: Միքիչ մեջքը տաքացրեց շո-
գեմեքենայի «խողովակի» մոտ, կուրծքը դեմ
արեց նրան: Միքիչ տաքացրեց կուրծքը, նորից
մեջքը դարձրեց նրան:

Լուսաբացին անձրեք կտրվեց:

Չորս կողմը լուռ եր, մշուշապատ, մեռած:

Գունատ լուսաբացի ժամին չերեացին կա-
յարանն ու նրա յետև կիրգիզների չուրթերը:

Մեքենավաշը չեկավ:

Տեսնելով Միշկայի կապտած չերեսը, նրա

պղտոր, տանջալից աչքերը՝ վոչ-բարկացած ձայնով հարցրեց.

— Ճամպա յես ընկնո՞ւմ, ընկե՞ր:

Միշկան աղաչող ձայնով պատասխանեց.

— Քեռի ջան, ինձ եստեղից դուրս մի՛ անի: Վողջ գիշերը սառեցի...

— Ախր ո՞ւր ես գնում, խելքի տոպրակ, կկորչես, է՛:

Քաղցր ե, յերբ մարդ խոսում ե, համարձակությունն էլ ավելանում: Միշկան պատմեց, թե վորտեղից ուր ե գնում, միքիչ ել պարծեցավ, թե մենակ Տաշքենդ ել վոր հասնի՝ հերիք ե, այնտեղ ազգականներ ունի: Մի յերկու անգամ նրանք գրել են Միշկայի մորը և շատ են խնդրել, վոր սա գնա նրանց մոտ: Յեթե, ասում ե, սիրտը կուզի մեզ մոտ մնալ, կարող ե վերջնականապես մնալ, իսկ յեթե չի ուզի՝ տոմս կառնենք, կուղարկենք տուն:

Մեքենավարը լսում եր, ժպտում, մտիկ եր տալիս Միշկայի կապտած շրթունքներին: Հանկարծ ասաց.

— Արի հետս, գնանք:

Միշկան միանգամից չհավատաց. բայց յերբ կանգնեց շոգեմեքենայի վառարանի առջև և տեսավ անծանոթ լծակներն ու անիվները,

պտուտակների գլուխները, բանալիները և շոգեմեքենայի կրակե յերախը, վոր տաքությունը մարդու յերեսին եր խփում, նրա սոված գլխի մեջ անհանգիստ մտքեր էյին դարթեցնում, մտածեց թե այս վո՞րտեղ ե ընկել:

Յեվ անա մեքենավարը մի կոթից քաշեց. այդ ժամանակ կտրանը գուդոկը սուլեց: Մյուս կոթը շուռ տվեց թե չե, շոգեմեքենան հանկարծ շարժվեց ու առաջ լողաց. նախ՝ դանդաղ, զգուշ, հետո բաց թողեց իրան ու այնպիսի արագությամբ առաջ թռավ, վոր Միշկայի սիրտը մարեց, միտքը խառնվեց: Այս ի՞նչ ուժ ե քշում. տանում իրանց, և ո՞վ ե այս բոլորը շինել:

Զառիվերը բարձրանալիս շոգեմեքենան ափելի դանդաղ եր գնում, հետո բոլոր թափով չափ եր ընկնում, իսկ մեքենավարը սև շապիկը հագին՝ մտիկ եր տալիս պատուհանից և ծխամորճ եր ծխում: Մի ուրիշ մարդ ել փայտ եր գցում շոգեմեքենայի կրակե կոկորդը և սուտ ձեռք գցելով Միշկային՝ գոռում եր մեքենավարին.

— Ընկեր Կանդրատյե, արի սրան մեջը գցենք փայտի տեղակ:

— Գցի՛, — ծիծաղում եր Կանդրատյե, — ափելի տաք կլինի...

Միշկան մեծ հարգանքով մտիկ եր տալիս
այս նոր մարդկանց վրա, տեսնում եր, թե ինչ-
պես են նրանք հանաք անում իր հետ, և այդ
հանաքներից, շոգեմեքենայի տաքութունից նա
թեթևանում եր, ուրախանում: Իսկ յերբ ընկեր
Կանդրատյանը շուռ տվեց փոքրիկ ծորակը, աֆ-
տեղից յեռ ջուրը լցրեց թեյամանը, ինքը խմեց
ու Միշկային ել տվեց թիթեղե գավաթը, Միշ-
կան այս սիրուց հուզված՝ սրտազին ասաց.

— Վաղուց ե վոր յես տաք ջուր չեմ խմել:
Կանդրատյանը մի կտոր ել հաց կտրեց:

— Ուղճւմ ես:

Վոչ, այստեղ բանը հացի կտորը չեր:

Միշկան չկշտացավ, նրա համար քիչ եր
քարթու հացի կեղեր, և հացը չեր վոր ջերմա-
ցրեց նրան իր ուրախությամբ, այլ բարի փա-
ղաքշանքը, բարի ժպիտը ընկեր Կանդրատյանի
դեմքին: Կարծես նա նստել եր իրենց տանը,
տաք վառարանի գլխին, — հաճախ նիրհում եր,
մոռացության մեջ ընկնում, բնկատ շոշափում
եր դրականի դանակը և հանգիստ, ուրախ մտա-
ծում.

— Ի՞նչ լավ մարդիկ են:

Յերբ սկսեցին մոտենալ մեծ կայարանին՝
Կանդրատյան ասաց.

— Լսիր, Միխայլա, դու հիմի այստեղ վեր
կգաս. շոգեմեքենան պիտի գնա դեպո՝ նորոգ-
վելու: Մի լավ կնորոգենք, վոր հիմարութուն-
ներ չանի ու ելի ճամպա կընկնենք Տաղքենդ:
Հիմի շատ չմնաց ել:

Միշկան գլուխը կախեց:

— Ինչի՞ վախեցար:

— Ո՞վ ե իմանում, մարդիկ մի տեսակ չեն:
Մեկը նստեցնում ե, մյուսը դուրս ե անում...

Կանդրատյանը ձեռքը դիպրեց նրա ուսին:

— Մի վախի, Միխայլա, ինձ հետ կգնաս.
մենակ կայարանից հեռու չգնաս: Հենց վոր շո-
գեմեքենան դեպոյից դուրս կգա, յես յերկու
անգամ այ այս սուլիչով կսուլեմ՝ դու վազի ինձ
մոտ: Իմացա՞ր: Բան ե՝ տեսար վոր յես շոգեմե-
քենայի մոտ չեմ, սպասիր...

— Լավ, քեռի, յես եղպես ել կանեմ:

— Տեսա՞ր:

— Յես ել եդ ժամանակ կայարանում մտիկ
կտամ, թե մեք գլուղացիներից կան: Դուք պա-
պիրոս ծխում եք:

— Ինչո՞ւ յես հարցնում:

— Ձեզ համար պապիրոս առնե՞մ:

Կանդրատյանը ժպտաց:

— Յեթե դու ինձ համար պապիրոս առնես,
յես քեզ չեմ նստեցնի շոգեմեքենան:

Կայարանում Միշկան քնքշորեն մտիկ տվեց նրա յերեսին, ահամա ցած թոավ շոգեմեքենայից, նստեց վագոնների յետևը, տրեխները հանեց, կապիչները քանդեց, դեն գցեց մաշված տրեխները և գուլպաները կապիչներով կապած՝ գցեց ուտին և բորիկ, գդակն ականջներին քաշած գնաց շուկա։ Շատ փող չեր ուզում տալ հացի, և Միշկան զանազան վաճառուհիների մոտ հարցնում էր գները, ինչպես վոր գյուղացին ձի չե գնում։ Ամեն տեղ գները միևնույնն էլին, շատ էր ուզում ուտել, մանավանդ յերբ տեսավ բոքոնները. և ահա վերջին անգամ նայելով պահած հազարանոցին՝ գնեց մի մեծ կտոր կուշտ ուտելու հաց։ Կեսը կերավ, ծանրացավ, փքվեց ու հոգնած մտածեց.

— Հերիք ե, մնացածն ել վաղը։

Կողքից պատգարակով մի գյուղացու տարան։

Միշկան մտիկ տվեց մուգ խարտյաշ մորուքին, կապույտ շալվարին, մերկ, սևացած կրունկներին, ուրիշի ցափն իր մեջն առավ ու տխրեց մեռածի վրա.

— Ելի ինչքան չլինի՝ յես բախտավոր մարդ եմ. այ նա մեռել ե, իսկ յես կամաց-կամաց ճամպա յեմ գնում...

Կայարանի յետևը նստած էլին գյուղացի-

ներ, կնանիք, ծերեր, աղջիկներ—մի ամբողջ սոված նախիր։

Բուդկաչի մոտ կանգնած էր սլաքավարը՝ պղնձե դուդուկը ձեռին։ Դուդուկը սրբած էր, փալուռ, իսկ սլաքավարը խոշոր մորուքով ու աչքերով, բարի մարդ էր։ Միշկան մոտ գնաց նրան ու չիմանալով թե ինչ անի՝ հարցրեց.

— Ընկեր, դանակ ունեմ, կառնեմ։

— Ինչիս ե պետք։

— Ո՞վ ե իմանում, գուցե պետք դա։

— Ապա մի ցոլց տուր։

Նախքան դանակը տալը Միշկան գետնից մի հաստ տաշեղ վերցրեց։

— Ապա մի կտրի՝ տես վոնց ե ածելու պես բռնում։

Սլաքավարը փորձեց, տեսավ վոր դանակը սուր էր։

— Չեմ գողացել։

Միշկան վիրավորվեց. վոնց թե, դա իր սեփական դանակն ե, հանգուցյալ հայրն ե բերել զինվորությունից, ե յեթե կարիքը չլիներ՝ նա իսկի յել չեր ծախի դանակը, վորովհետև այսպիսի դանակներ չի կարելի գտնել, մանավանդ հիմա։ Մինչև անգամ նրանց Բուդուլուկումն ել հավանորեն այդպիսի դանակ չկա...

— Վեր Բուզուլուկում:

— Նգպես մի քաղաք կա, Սամարայից փոքր:
Յերկար խոսում ելին այսպես:

Միշկան դանակը չծախեց, և ասենք այն-
քան ել կարիք չկար հիմա: Մի չերկու տեղ ձեռ-
եր մեկնում վողորմություն ուզելու, հանում եր
հայրական հնամաշ գդակը և հանգիստ, բոլորո-
վին վոչ-աղաչող ձայնով, ասում եր.

— Մի կտոր հաց տա՛ք:

Նրա վրա գոռում ելին.

— Ջհանդամվի, գնա, լաւոտ, զահլա տա-
րաք շների պես:

Առաջ Միշկան կղալրանար, բայց հիմա նա
խնդրում եր վոչ թե նրա համար, վոր սոված եր,
վոչ թե՝ վոր աղիքները դատարկ ելին, — այլ մի-
քիչ լրբություն եր անում. զրպանում մի փոք-
րիկ հացի պատառ կար, և քանի վոր հետը հաց
կար՝ չեր վախենում: Միայն մի վագոնում մի-
անգամից չերկու մարդ բարեսիրտ դառան.
Նրանցից մինը, վոր գիրք եր կարդում, դեն գցեց
խնձորի միջուկը մեծ ճիճվով, իսկ մյուսը, վոր
կապույտ ակնոց ուներ, թափեց մի փեշ ձմե-
րուկի կճեպ: Միշկան ուրախացավ, ուտում եր
ձմերուկի կճեպները, հետո փքվեց ու ծանր փո-
րով ծուլ-ծուլ որորվելով՝ բոլորովին չնկատեց,

թե ինչպես իրիկնադեմ յեղավ. պառկեցին յե-
րեկոյան սովերները, վառվեցին լապտերները:

Ագիտպունկտի մոտ գարմոն ելին ածում:

Հավաքված ամբոխի միջից դուրս պրծավ
մի յերիտասարդ գյուղացի, ճարպկորեն շրջան
բաց արեց, գդակը գետնով տվեց, մորդվայի
տրեխը հագած վորը խփեց գետնին և ուրախ
բացականչեց գարմոնիստին.

— Շողին ավերացրո՛ւ:

Հետո գոռաց հավաքներին.

— Ճամպա տվեք, ընկերներ-տղերք, հիմի
պիտի դարդի հողին հանեմ: Նիկալայ, մի թափ
տանք մեզ մահից առաջ, մին ե՛՛ շուտով պիտի
մեռնենք...

Գարմոնը կամարինսկի ածեց:

Գյուղացին չմի հատ ծափ տվեց, կռացավ,
կցեց, վոտները գցեց, քամակով շուռ յեկավ
կրնկի վրա, թաթերի վրա պտտվեց, ան արեց,
նիս արեց, հանկարծ նստեց, գլուխկոնծի տվեց,
թևերը կախ գցած գնաց առաջ:

— Այ դու շուն շան վորդի, կամարինցի
մուժիկ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, նստել ես սուսիկ-փու-
սիկ:

Գարմոնն ածում եր, ուրախ գյուղացին
պարում, իսկ այդ միջոցին ճամպի վրայից մի

Չախջ խաված կնիկ եյին բերում, վոր արյուն-
լվա յեր յեղել: Կամ անգղուշաբար եր ընկել
մարգանք անող գնացքի անիվների տակ, կամ
ինքն եր ընկել, այդ մասին վոչ վոքի չհարցնե-
լով: Միշկան միայն գլուխը տեսավ՝ յերկար
բաց թողած մազերով, մորթված վոչխարի գլխի
նման կախված, և ծանր յերկյուղը, դառն, վոչ-
մանկական խղճահարությունը ճնշում եր Միշ-
կայի սիրտը: Գիշերվա լապտերների նվազ լու-
սով նա ման եր գալիս նոր մտքերով ընկճված,
տրորված և ամենուրեք տեսնում եր ձանձրա-
րալի սև ցավը. կնանիք լաց եյին լինում, յերե-
խաները նվում, գլուղացիք գազազված հայհո-
յում, իսկ շոգեմեքենան դեռ չեր գալիս դեպո-
յից:

Հոգնեց Միշկան, քունը տանում եր, բայց
չպառկեց քնելու. քնեցիր թե չե՝ ելի կմնաս
այստեղ:

Գիշերն ել անցավ, առավոտն ել նաչեց
պղտոր աչքերով, բայց շոգեմեքենան չեր գա-
լիս: Ընկեր Կանդրատյեն ել չեր յերևում:

— Մի՞թե խաբեց:

— Մի՞թե մենակ գնաց:

Յերկար շարանով կանգնել եյին յերեկվա
վազոնները, վազոններում դեռ քնած եյին,

մարդ չկար, վոր հարցներ, իսկ Միշկան չեր
կարող գլխի ընկնել. վազոնները սրմնք են, թե
սրանք ուրիշ են՝ հետո յեկած: Զայրացավ ու
սարսափեց: Գալիս եր գալիս, գնում եր գնում—
ու ելի դժբախտություն: Հավանորեն յերբեք ել
տեղ չի հասնի և մի վորևե տեղ անպատճառ
կկորչի, բանի վոր ամեն բանի մեջ մի սխալ
անում ե: Ախր պետք եր, վոր հենց այստեղ
մնար սպասեր, իսկ ինքը գնում ե գարմոն լսե-
լու:

— Ե՛հ, հիմար, հիմար:

28

Կայարանի յետևում յերկինքը լայնորեն
շառագունեց, և Միշկայի վիշտը ճնշեց նրա
ցաված սիրտը՝ ինչպես մահից առաջ: Նա ու-
զում եր բարկությունից լաց լինել, մազերը
փետել, բայց այդ ժամանակ դեպոյից, խողո-
վակը փնչացնելով, ուրախ-ուրախ դուրս յեկավ
հանգստացած շոգեմեքենան, բարձր ճչաց առա-
վոտյան լուռթյան մեջ, և Միշկայի սիրտը ծափ
նման թռչկոտաց:

— Գալիս ե, ջանիկս, գալիս ե:

Միշկան մի կողմ փախավ, վոր անիվները
չՉախջախեն իրան, իսկ շոգեմեքենայի բուռկա-
լի պատուհանից Կանդրատյեն ե մտիկ տա-

լիս՝ յերեկվա ծխամորճն ատամների մեջ: Միշկային տեսավ թե չե՝ ինչ-վոր բան բղավեց, բայց Միշկան չլսեց ու շալչների վրայով վազ տվեց շոգեմեքենայի յետևից: Շոգեմեքենան յետ դարձավ, սկսեց յետ-յետ գնալ դեպի վագոնները, թխկացրեց նրանց ու կանգ առավ: Ընկեր Կանդրատյեը դարձյալ բղավեց Միշկային, վոր քիթը խպշտում եր:

— Եհ, Միխայլա, գնում ենք, հը՞:

Միշկայի մարմինը ձեռաց քոր յեկավ, և խոսք չեր գտնում թե խոսի: Գլակը դրստեց, ծոծրակը քորեց ու բարձր պատասխանեց.

— Յես ամբողջ գիշեր չեմ քնել:

Ընկեր Կանդրատյեը ծիծաղեց:

— Գիտեմ, քաջ տղա յես: Դե բարձրացիր, թե չե մենակ կգնամ:

Այդ միջոցին Միշկան ամենայերջանիկ մարդուն եր աշխարհիս յերեսին:

Ինչպես մյուս կայարաններում, հիմա յեկ գյուղացիք, կնանիք վազվզում էին, լաց լինում, խնդրում էին նստեցնել, իսկ նա հանգիստ նստել եր անկյունում հատակի վրա, և այն ել վոչ հասարակ մի տեղ, այլ շոգեմեքենայի վրա, և այն ել հո նստած չեր, այլ ամբողջ ժամանակ ժպտում եր: Միտը բերեց Սերյոժկային և Տրաֆիմին ու մտածեց.

— Այ հիմի արժեք վոր նրանց մի յերևայի:

Յերբ ընկեր Կանդրատյեը շուռ տվեց լծակը—կայարանի շինությունները կամացուկ յետ գնացին: Միշկան չհամբերեց, դուրս յեկավ անկյունից և ինքնաբավական, ուրախ ու հպարտ՝ դուրս նայեց նեղ դռնից. տեսավ յերկու գյուղացիների, վոր վազում էին շոգեմեքենայի կողքից, տեսավ մի կնիկ՝ յերեսան ձեռին, մի կարմիր բանակային՝ հրացանով, լսեց լացը...

Ավելի արագ յետ վազեցին լապտերները, ծառերը, անանիվ հին վագոնները, յերեսայի բալուխները վագոնների վրա, փայտեր, սալեր, տախտակներ—և հանկարծ Միշկայի յերեսին նայեց ուրախ, կապուտակ տափաստանը: Ձգվեցին կանաչ շամբերով լճերը, փայլուն արևերը, դարձյալ լայնարձակ տափաստան, դարձյալ կանաչ շամբեր, սարեր, բարեր, ավազ: Մտիկ եր տալիս Միշկան ազահ, փայլող աչքերով և իր մտքում շնորհակալ եր լինում Կանդրատյեից, վորը տանում ե նրան վորդու պես: Իսկ ընկեր Կանդրատյեը, Միշկայի փայլուն աչքերից իմանալով նրա ուրախությունը՝ դիտմամբ հարցնում եր.

— Հը, Միխայլա, վոնց ե մեր բանը:

— Վնաս չունի:

— Շուտով Տաշքենդ կհասնենք:

— Ելի քանի որ մնաց:

— Ել վոչ մի տեղ կանգ առնել չի լինի.—
մի որ ու գիշեր ել վոր անցնի՝ առավոտն աչնտեղ
ենք...

Միշկան ուզում եր մի լավ խոսք ասել, վոր
ընկեր Կանդրատյան իմանա, թե վորքան Միշ-
կան շնորհակալ ե նրանից, բայց այդպիսի մի
խոսք Միշկայի լեզվում չկար, միայն աչքերն
եյին փայլում սիրով ու խանդակաթ կերպով:
Հացից մնացած կտորը կերավ, չկշտացավ, բայց
և իսկույն մտածեց.

— Լավ, կհամբերեմ:

Իրիկնապահին ընկեր Կանդրատյան հարցը-
րեց.

— Թունդ ես ուզում ուտե՞լ, Միխայլա:

Միշկան քաշվեց, չուզեց այս լավ մարդուն
նեղութուն տալ և հաստատ ձայնով ասաց.

— Ինքներդ կերեք, ինձ համար հո պատ-
րաստութուն չեյիք տեսնելու:

Բայց ընկեր Կանդրատյան ելի.

— Վնաս չունի, Միխայլա, յուր կզնանք:
Ահա առ այս հացի կեղեր, ատամներդ վրան
կոտրիր միքիչ, ջահել են ատամներդ: Թե ատա-
մըդ չի բռնում՝ ջրում թաթախիր...

Կանդրատյան չտեսավ Միշկայի սիրալիր,
խանդակաթ աչքերը, միայն լսեց դողդոջուն
ձայնը:

— Հատուկ շնորհակալ եմ, քեռի ջան:

Չոր հացի կեղեր կակղեց տաք ջրի մեջ,
չուշնպես կակղեց և Միշկայի սիրալ մեծ, ալեկո-
ծող հուզմունքից: Նա կերավ հացի կեղեր, խմեց
տաք ջուրը և չծախած ծալովի դանակը մեկնելով
Կանդրատյանին՝ դողդոջուն ձայնով ասաց.

— Ես մի ընծան ել դուք ընդունեցեք ին-
ձանից ձեր եսքան լավության համար:

Կանդրատյանի ձայնն ել դողաց:

— Ինչի՞ս ե պետք:

— Ինձ տանում եք, խղճում եք:

— Շնորհակալ եմ, Միշկա, դիր գրպանդ:

Բայց Միշկան այնքան ջերմագին եր աղա-
չում, այնքան քնքուշ եյին փայլում նրա աչքե-
րը, վոր մերժել չեր կաշելի: Կանդրատյան
առավ գյուղական մեծ, կոթը ծակ դանակը,
թոկով կախեց մի մատին, փաթաթեց, ժպտաց
և գլուխը դուրս հանելով պատուհանից՝ բարի,
ծիծաղկոտ աչքերով յերկար նայում եր մանի-
շակագուն, յերեկոյան տափաստանին:

Այդ գիշեր Միշկան լավ, հանգիստ քնեց:
Յերագում տեսավ մորը, Յաշկային, Ֆեդկային,

Լապատինի գլուղացիներին ու կնանոց: Մայրը նրա համար բաղնիսը տաքացրեց, իբրև թե մոտեցավ մահճակալին ու կամացուկ ասաց.

— Քնե՛լ ես, Միշա: Գնա՛, վնդդի, ճամպից հետո մի լողացի, այ քեզ համար մի՛ շապիկ եմ կարել...

Միշկան լողացավ, մինչև անգամ ավելով քրտնացրեց իրան—մարմինը շատ եր հոգնել չերկար ճամպից,—բաղնիսից տուն յեկավ մեծացած, անճանաչելի: Նստեց սեղանի մոտ, պատվավոր տեղը, ու սկսեց պատմել ընկեր Կանդրատյեի մասին:

— Իսկ մեր Սերյոժկան ինչ յեղավ,—հարցրեց Սերյոժկայի մայրը.—դու վնդտեղ թողիր նրան:

Միշկան հանգիստ պատասխանեց.

— Սերյոժկան չդիմացավ. յես նրան տեղավորեցի հիվանդանոցում, ենտեղ ել նա մեռավ: Սերյոժկայի մայրն սկսեց լաց լինել, սկսեց մեղադրել Միշկային, իսկ լապատինցի գլուղացիք ասում էին.

— Նստեղ Միխայլան մեղք չունի. ամեն մարդ ել կարող է մեռնել...

Միշկան ուզում է դուրս գնալ, վոր թողած տնտեսութունը մի աչք ածի, բայց այդ ժա-

մանակ խրճիթը մտավ ինքը ընկեր Կանդրատյեը և բղավեց նրա ականջին.

— Վեր կաց, վեր կաց:

Միշկան վեր թռավ ու առանց հասկանալու տեսավ իր առջև Կանդրատյեին և լսեց նրա ուրախ, քաջալերիչ ձայնը.

— Հը՛, Միշկա, տեսնում ե՞ս:

— Եդ ի՞նչ է:

— Հիմի Տաշքենդ կմանենք:

Միշկայի սիրտը բաբախեց, կտրվեց, կարծես ներս ընկավ, աչքերը կուրացան: Առաջ բան չտեսավ, միայն մի կանաչ բիծ եր վազում շոգեմեքենայի մոտով, իսկ յերբ շոգեմեքենան սկսեց դանդաղ գնալ, չերկացին Տաշքենդի այգիները, կավե պատերը, բարակ, բարձր ծառերը:

— Եյ ջան, Տաշքենդ ջան:

Այգիների մոտով գնում էին տարրինակ արաբաներ յերկու ահագին ականքով: Կուշտ ձիերը՝ պոչներին և բաշերին ժապավեն կապած՝ թափ էին տալիս իրենց բոժոժները: Ձիերի վրա նստել էին տարրինակ, չտեսնված մարդիկ, զլուխներին չալմա փաթաթած, իսկ ահագին ականքից բարձրանում եր սպիտակ, թանձր փոշի, ծածկում եր այգիները, ծառերը, և նրա միջից վոչինչ չեր կարելի տեսնել:

Հետո փոքրիկ եղբրի վրա հեծած զնում եյին գիրուկ սևամորուք գյուղացիներ՝ նույնպես գլուխներին չալմա փաթաթած։ Այդ գյուղացիք նստել են փոքրիկ եղբրի վրա, բարակ ճիպոտներով բզում են նրանց վզին, իսկ եղբրը, մեծ ականջները շարժելով, առանց սանձի զնում են, պոչերն ել հորթի պոչի նման են։

Շոգեմեքենան մի փոքր կանգ առավ։ Միշկան գլուխը դուրս հանեց, տեսավ զամբյուղները գլխներին դրած մանրավաճառներին, լսեց ձայներ, վոր ոռուսի ձայներ չեյին։ Զամբյուղների ու փայտե տաշտերի միջից մտիկ եյին տալիս զանազան խնձորներ և ելի ինչ-վոր պտուղներ սև ու կանաչ վողկուղներով և լայն, սալիտակ լավաշներ։

— Այ թե վոնց են ապրում,— մտածեց Միշկան, լիզելով չոր, սոված շրթունքները։

Կանդրատյուր հարցրեց.

— Ե՛հ, Միխայլա, հիմի ուրախ ես։

Միշկան ինքն ել լավ չի իմանում. մեկ կարծես ուրախ ե, մեկ կարծես սիրտը ճնշվում ե— ախր շատ-շատ բան կա շուրջը։

Կանդրատյուր հանգստացրեց.

— Վոչինչ, Միխայլա, հիմի ել չես կորչի։

— Իսկ ոռուսներ կան եստեղ։

— Ամեն տեսակ մարդ կա։ Կենաս քաղաք՝ կտեսնես։ Դու գիտես՝ վորտեղ են ապրում քո ազգականները։

Միշկան ամաչեց, կարմրեց, շուռ յեկավ մի կողմ։

— Գիտեմ։

— Իսկ նրանք քո ինչն են։

— Միքիչ ազգական են։

Կանդրատյուր տանջում եր իր հարցերով, իսկ Միշկան տխուր մտածում եր.

— Քեզ խաբում եմ։ Միթե չես տեսնում։

Քաղաքում վերջին անգամ նա մտիկ տվեց ընկեր Կանդրատյուրին, խոնարհ մնաս բարև առաց, հանկարծ աչքերը ճպեց, վորոնցից անըսպասելի կերպով արցունքներ գլորվեցին, ու սրբամգին ասաց.

— Ե՛հ, քեռի ջան, շատ, շատ շնորհակալ եմ։

— Վոչինչ, Միշա, չարժե, լավ սարքվիր։

— Իսկ դուք ելի՞ կգաք եստեղ։

— Յես միշտ եստեղ եմ գալիս...

— Ե՛հ, մնաք բարով առ այժմ, ով ե իմանում՝ չենք տեսնվի։

— Գնաս բարով, Միշա, բարի ճանապարհ։

Միշան ցած թռավ շոգեմեքենայից, գուլպաները գցեց ուսին, մտիկ տվեց չորս կողմը, մի անգամ ել հրաժեշտի բարև արավ Կանդրատյուրին։

տյեին և աչքը գցելով արևից տաքացած բարե-
տների փողեթաթախ բարձր ծառերին՝ ինչ-
պես մի փոքրիկ կաթիլ լցվեց մարդկանց բազ-
մության մեջ: Ձեռը դրեց գրպանը, տեսավ դա-
նակն այնտեղ է: Ոհո:

— Սա ինչ բան է:

Առաջ Միշկան զարմացավ, ուզում էր վա-
զել դեպի շողեմեքենան, բայց հետո թեթևացած
սրտով մտածեց.

— Միթե եղ տեսակ մարդը կվերցնի դա-
նակը:

Կայարանում պառկել ելին գյուղացիք, կնա-
նիք, բոլորը մերկ, կիսամերկ, ճաշքենդի արևից
սևացած, հիվանդ, մահվան դուռն ընկած...

Մտիկ տվեց Միշկան հեռվից, ավելի մոտ
զնաց, կանգնեց, մտածեց.

— Միթե հստեղ ել հացի նեղութուն են
քաշում:

Դուրս յեկավ կայարանից:

Վախվիսելով քայլերն ուղղեց դեպի բարձր
ծառերով զարդարած կանաչ փողոցը, հետո կանգ
առավ:

Գլուխը վեր բարձրացրեց, մտիկ տվեց փո-
սոտ ծառին, լավ տնտղեց սևամորուք սարթին,
վոր փոքրիկ իշով գնում էր, և հանկարծ վախե-
ցավ. դեմից մեկը գալիս էր ու չես իմանում՝

մարդ է, մարդ չէ. ձեռները, վոտները, գլուխը
յերևում են, բայց առջևից յերեսի տեղակ սև վա-
րագույր է: Միշկան մի կողմ քաշվեց այդ չտես-
նելից տարրորինակ բանից, դեմքը կնճռտեց, շըր-
թունքներն ուռցրեց և նորից նեղ, կանաչ փո-
ղոցով առաջ գնաց դեպի փոշոտ, չոր, շոգ քա-
ղաքը: Յերկար ժամանակ սևին եր տալիս հայ-
րական մեծ գդակով գլուխը, յերկար սալիտակին
եյին տալիս ուսին գցած գուլպաները: Ահա կանգ
առավ, մտիկ տվեց ցեխոտ, փոշով լցված ար-
խին, ելի առաջ գնաց, շուռ տվեց անկյունն ու
անհետացավ:

29

Ուշ աշունքին, պարզ ու տաք մի որ մի
փոքրիկ կայարանում՝ Բուզուլուկի ու Սամարա-
յի միջև՝ կանգ առավ Տաշքենդի գնացքը: Վա-
զոններից, վազոնների պատշգամբներից ցած
թռան գյուղացիք:

Գնացքը յերկար կանգ առավ:

Յերբ վազոններն անիմները գործ անողի
պես թխթխկացնելով շարժվեցին, գնացին, պինդ,
սառած ավազի վրա, ռելսերի կշտին սարի պես
կիտվել էյին բերած հացի տոպրակները, վորոնց
վրա նշան եր արած խաչերով, փալտիկներով և
ծուռ, անհավասար տառերով:

Յերկու տոպրակների վրա, վոր կլինեյին
յերեքական փուխ՝ քիմիական մատիտով գրված
եր. Միխ. Դոդոն:

Մի լիքը, յերեսն արևից ալրված տղա մո-
տեցավ տոպրակներին՝ խոշոր քրքրված գդակը
գլխին, ուշադիր նայեց տոպրակի կապերին, մատ-
նահարեց տոպրակները և ինքնագոհ ուռցրեց սև,
չլվացված այտերը:

Բարձր պարզ յերկնքով վազեց կապուտակ
մի ամպ, մի կողքով կպավ արևին և թեթև ստվեր
գցեց:

Լիքը, յերեսն ալրված տղան լայն, գեղա-
ցավարի չռեց իր փալատներով փաթաթած վոտ-
ները և լուրջ հայացքով մտիկ տվեց յերկու
տոպրակներին, վոր յերկու հանգույցով ամուր
կապած էյին, քիթը խաշտելով ներս քաշեց աշ-
նան ցուրտ ողը, հազաց ու թափ տվեց գլուխը:

— Տես վոնց է ցրտել մեզանում: Յերևի
գիշերները սառնամանիք է լինում...

Դա Միշկան եր:

Տաշքենդում նա յերկար ժամանակ ման եր
գալիս շուկաներում, գիշերում եր ցանկապատե-
րի տակ, վեր եր ընկնում ցեխոտ արխերի մոտ
և կարծում եր, թե կմեռնի, վորովհետև փորհա-
րինք եր ընկել. որերով փորլուծը տանջում եր
նրան, և աղիքները դուրս էյին թափվում գետ-

նից հավաքած փտած խնձորներն ու դեղձերն ու
Բայց, այսպես թե այնպես, չմեռավ այդ ծանր
որերում, համբերեց, դիմացավ և՛ վոջիլին, և՛
ցեխին, և՛ փորհարինքին... Դանակն ու փուկը
ծախեց կերավ, սկսեց գետնից փտած խնձորներ
հավաքել, ձեռ մեկնեց վոդորմության, և այդ բո-
լորը նրան ձանձրացրեց, զզվացրեց. այդ տեսակ
գործերով հացահատիկ չի կարելի տուն տանել:
Իսկ Միշկային պետք է հացահատիկը, վոր ինքը
ցանի, տնտեսությունը փրկի...

Մի հարուստ սարթի աչդում գործի մտավ,
պատահեց բուզուլուկցի գյուղացիների և նրանց
հետ գնաց տափաստանն աշխատելու: Յորեն եր
ծեծում, չեղեզն եր կտրում, ջուգար, յերկու
տուրակ ցորեն վաստակեց՝ չորսական փութ,
յերկուսը տվեց ճամպի ծախս, կերավ ճամպին՝
չուզենալով վոդորմություն խնդրել, և գյուղա-
ցիների հետ վերադարձավ հայրենիք:

Կայարանում լապատինցիներ չկային:

Յերբ հարևան գյուղից յերկու սայլ յեկավ
տուրակները տանելու, և գյուղացիք բռնեցին
իրենց հացը՝ Միշկան սալապաններին ասաց.

— Իմ տուրակներն ել վերցրեք. յես դրա
վարձը կտամ մի բան:

— Ծանր կլինի, — համառեցին սալապան-
ները:

Միշկան ձեռները տարածեց ողում:

— Ի՞նչ ծանր բան կա ետեղ: Վեց փութ
է, ավելի չէ: Կամաց-կամաց կգնանք, շտապելու
բան չունենք, դուք ել, մին է՝ մեր գյուղի
մոտով պիտի անցնեք:

Ձիերը յերկու տակ եյին լինում իրենց
վոսկրացած մեջքերով, անիվներն սկսեցին յեր-
գել ծանոթ ճոխնչներով, ճոճացին կոպիտ սայ-
լերը, և ծանր, դեղին հացահատիկով լցված տուր-
ակները հանդարտ սկսեցին լողալ դաշտի նեղ-
լիկ ճամպով, ամաչացած դաշտի թափանցիկ լու-
թյան մեջ:

Միշկան գյուղացիների հետ միասին գնում
եր սայլերի յետևից, ազան հայում բլրակներին,
հովիտներին, դաշտամկների բներին և մտածում
եր մոր մասին:

— Տեսնես կենդանի՞ յե թե վոջ:

Անհանգիստ աչքերը դցեց մերկ, մեռած
դաշտերին, հետո ափի վրա բռնելով պինդ յե-
ղեգնը, վոր վերցրեց չցանած արտից, հոգոց
հանեց.

— Հիմա մեզնում ի՞նչ արժե ձին՝ յեթե
մարդ ուղենա առնել:

Տանը նրան դիմավորեց ձայները մարած
խրճիթը փոքրիկ պատուհանների կանաչ ապա-
կիններով: Բաց դարպասից յերկուսն էր բակի մեջ

բուսած գանգուր մանր խոտը, հոռոմապանախը,
և հյուսված ցանկապատի մոտ վեր գցած, սևա-
ցած լծադեղը՝ ողակը դեպի վերև:

Մայրը դուրս չեկավ դիմավորելու:

Յաշկան ու Ֆեդկան ել դուրս չվազեցին:

Գյուղացի սայլապանները Միշկայի ցորենով
լի տոպրակները ձեռքով կրեցին բակը, դրին
պատուհանի տակի հողաթմբի վրա:

Դարձյալ վոչ վոք դուրս չեկավ ճամպորդին
դիմավորելու:

Միշկայի սիրտը բաբախեց, աչքերը մթնե-
ցին:

Դռան ճաղերից դուրս յեկավ Իգնատիյ պա-
պը, ձեռը դրեց ճակատին, մտիկ տվեց տոպրակ-
ներով սայլին ու թույլ ձայնով բացականչեց.

— Նպաստ ե, ի՞նչ ե՝ մեկի համար:

Միշկան սայլապաններին հացահատիկ տվեց
կրողչեք ու վազեց չորացած, յերերվող ծերու-
կի մոտ:

— Պապի, մերոնք ուր են:

Իգնատիյ պապը մարած, չհասկացող աչքե-
րը հառեց Միշկայի վրա, մորուքն առավ դողդո-
ջուն ձեռների մեջ:

— Կաց մի, կաց, դու վճռեցից ես գալիս:

Մոտեցան յերկու կնիկ, ձեռ տվին հողա-
թմբին դրած տոպրակներին, վերցրին գետնին

ընկած յերկու հատիկն ու ձայները ծոր տալով
ասացին.

— Վա՛յ, ես ի՞նչ ե բերել:

Դատարկ, սևացած խրճիռւմ, յերկու սրբա-
նկարների մեռած աչքերի տակին դրած մերկ
մահճակալի վրա պսակել եր հիվանդ մայրը:

Յաշկան ու Ֆեդկան մեռել եյին:

Միշկան կռացավ, նայեց հիվանդ մորը և
կամացուկ ասաց.

— Մայրիկ, վեր կաց, յեկել եմ:

Մայրը վախեցավ, ուրախացավ և շրթունք-
ները թույլ կերպով շարժեց.

— Տէր աստված, Միշկա:

— Քեզ համար հաց եմ բերել, մայրիկ:

Գրպանից հանեց սպիտակ քարթու հացի
մի կտոր, մի բուռ խնձորի չիր, դրեց մոր սա-
ռը ձեռի մեջ:

— Ա՛ռ, մայրիկ, կեր:

— Կենդանի՛ յես, վորդի:

— Կենդանի յեմ, մայրիկ, մի վախենա:

Միշկան կանգնել եր մոր կշտին, սևացած,
մեծացած, անճանաչելի դառած, իսկ մայրը
չոր մատներով շոյում եր նրա այտերը:

— Բալա ջան:

Հետո Միշկան յերկար ժամանակ ման եր
գալիս ամայացած բակում, բուսած գանգուր

խոտի մեջ, Տեսավ ձիու չորացած աղբը, հիշեց
ձին—պետք է ձի գնել: Տեսավ հավի բնկալը,
վրան սևացած ծղնոտի վրա յերկու փետուր և
տխուր հառաչեց. հարկավոր է նորից դրստել
ամբողջ տնտեսութունը: Ձի չկա, հավ չկա...

Մի վողջ մնացած ճնճղուկ յեկավ նստեց
մարագի խարխուլ կտրանը, թռչկոտաց դրած ձողի
վրա, փշաքաղվեց, մտածմունքի մեջ ընկավ ու
աչքերը կիսափակ նայեց Միշկային:

Միշկան ել ճնճղուկին նայեց, մտածմունքի
մեջ ընկավ: Բարձրացրեց սևացած լծաղեղը,
դրեց անկյունը, կանգնեց տոպրակների կշտին
ու հաստատուն ձայնով ասաց.

— Լավ, չաբժե շատ դարդ անել. նորից
կսարքվեմ...

ԳԻՆԸ 60 Կ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0303872

12342